

МИСТЕЦТВО

10(11)

РІВЕНЬ СТАНДАРТУ
ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

МИСТЕЦТВО

Рівень стандарту,
профільний рівень

Підручник для 10 (11) класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Харків
Видавництво «Ранок»
2019

10(11)

УДК 7:37.016(075.3)
М65

Авторський колектив:
Оксана Комаровська, Наталія Миропольська, Світлана Ничкало, Іраїда Руденко

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

М65 **Мистецтво** (рівень стандарту, профільний рівень): підруч. для 10 (11) кл. закл. загал. серед. освіти / [О. А. Комаровська, Н. Є. Миропольська, С. А. Ничкало, І. В. Руденко]. — Харків: Вид-во «Ранок», 2019. — 192 с. : іл.

ISBN 978-617-09-4366-8

УДК 7:37.016(075.3)

Інтернет-підтримка

Електронні матеріали
до підручника розміщено на сайті
interactive.ranok.com.ua

ISBN 978-617-09-4366-8

© Комаровська О. А., Миропольська Н. Є.,
Ничкало С. А., Руденко І. В., 2019
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019

Шановні друзі!

Упродовж навчання у школі ви пізнаєте прекрасний світ мистецтва. Однак він невичерпний, адже в скарбниці кожної країни є визначальні для світової культури шедеври.

Автори підручника пропонують здійснити своєрідну мистецьку подорож, по-новому осмислити явища і факти, які вам уже знайомі, й пізнати нові імена і твори різних регіонів світу.

Зверніть увагу на логіку подання мистецького матеріалу: ознайомлення з країною зазвичай розпочинається із занурення у світ її архітектури; далі наша з вами увага зосереджуватиметься на шедеврах музики, хореографії, театру і кіно, які є знаковими для кожної країни або регіону.

Розпочнімо із мистецтва далеких від нас країн Африки, Америки, Далекого Сходу, Індійського та Арабо-мусульманського світу. Потім відвідаємо країни Європи і різні регіони України — нашого з вами дому: ви знаєте, що саме на території України розташований географічний центр Європи (Рахівський район, Закарпатська область).

Під час мистецької подорожі ви будете дискутувати, складати екскурсійні маршрути, розробляти проекти фестивалів, проводити концерти, спробуєте свої сили у кіномистецтві і на театральній сцені, критиці й перекладі, сценарній і продюсерській справі, звукорежисурі й менеджменті. Ви навчитеся виокремлювати найцікавіше для себе, захоплювати інших власними враженнями. Ви відчуєте в собі нові творчі якості, які, можливо, знадобляться вам у виборі майбутньої професії.

Твори та інформацію про них, завдання, що подані на сторінках підручника, сприймайте як поштовх для самовдосконалення й культурного розвитку. Вам знадобляться знання з різних наук: географії, історії, літератури, математики, фізики, астрономії, акустики, анатомії, хімії.

Шлях пізнання тривалий, тож просуваймося послідовно, від країни до країни, відкриваючи для себе своєрідність творчого мислення і духовного життя.

Щастя вам!

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- — Подумайте і дайте відповідь
- — Цікавий факт
- — Дізнайтеся більше, скориставшись електронним освітнім ресурсом
- — Словник
- — Для профільних класів
- — У вільний час
- — Колективна робота, дискусія

АФРИКАНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН

Африка — цілісний материк і окрема частина світу. Та яке строкате її мистецьке «обличчя», якою різнобарвною та самобутньою є культура!

Північно-східна Африка знаменита культурою Давнього Єгипту, про яку нагадують руїни грандіозних храмів, піраміди і їх вічний сторож — Великий сфінкс.

Свій слід на африканському узбережжі Середземномор'я залишили фінікійці, давні греки й, особливо, римляни.

Арабські завоювання, що розпочалися у VII ст., утвердили на цих землях іслам. Відтоді й дотепер країни Північної Африки належать до ареалу арабо-мусульманської культури.

Тропічна Африка тривалий час була ізольованою від решти людства. Проникнення арабських і європейських мандрівників в глиб континенту, подальша складна доля місцевих народів, які протягом століть були вимушені залишати батьківщину й опинялися в різних кутках світу, зрештою відіграли важливу роль у поширенні унікальних мистецьких традицій та збагаченні ними світової культури.

РИМСЬКИЙ СПАДОК В АРХІТЕКТУРІ

Особливий інтерес в африканському мистецтві становить Північна (Римська) Африка: Алжир, Туніс, Марокко, Лівія. Ані в Греції, ані в Італії немає міст давньоримських часів, які збереглися б так добре, як Лептіс-Магна і Сабрат (Лівія), Дугга (Туніс), Тимгад (Алжир). Знайдені під час розкопок чудові витвори мистецтва — статуї, мозаїки — прикрашають музеї столиць цих країн.

На початку 1-го тисячоліття до н.е. центром цієї території, яку населяли бербери, став Карфаген, заснований фінікійськими колоністами. Завоювавши місто, римляни почали планомірно його розбудовувати.

? Пригадайте знамениті пам'ятки архітектури Давнього Риму. Які з них нагадують вам споруди Північної Африки? Чим саме?

Розквіт Карфагена припав на період II–III ст. Справжня перлина Північної Африки в усьому прагнула бути схожою на Рим. Тому і театр, і амфітеатр, і цирк Карфагена були величезними монументальними спорудами, прикрашеними колонами і статуями, що наслідували римські взірці.

В амфітеатрі відбувалися бої гладіаторів, а в цирку — кінні змагання на колісницях і верхи. Місце для перегонів — іподром — мало форму витягнутого прямокутного поля. У Карфагені існував також одеон — крите приміщення для музичних вистав і змагань. Його стіни були облицьовані різнокольоровим мармуром, у нішах стояли статуї.

У центрі Карфагена та інших міст Північної Африки розташовували форум — майдан для громадських зібрань. Форум оточували колони. Обов'язковим був Капітолій — верхній храм, для якого обирали найвищу точку в місті.

Окрасою міст були арки, які споруджували на честь важливої події або божества, імператора або знатної особи.

1

2

С **Терми** — громадська римська лазня, що була водночас спортивною і розважальною установою

3

1. Арка Траяна. Тимгад, Алжир
2. Храм Юпітера. Дугга, Туніс
3. Амфітеатр. Лептіс-Магна, Лівія

1

2

1. Залишки мозаїчної підлоги. Сбейтла, Туніс
2. Фінікійська богиня Таніт з головою лева, покровителька Карфагена
3. Мозаїка «Амфітріта». Туніс

3

Чудово збереглися архітектурні споруди міста Лептіс-Магна. Тут було багато храмів, колонад, театр і величезні терми. Від них до гавані йшла широка (20 м) вулиця, що починалася двома арками і прямувала до маяка, розташованого на східному молу. Обабіч вулиці стояло 125 струнких мармурових колон.

Велике будівництво, що розгорнулося в африканських містах у III ст., приваблювало архітекторів, скульпторів, живописців і мозаїстів з Італії. Саме твори мозаїки стали найвищим мистецьким досягненням Північної Африки. Мозаїчні композиції вирізнялися вишуканою колористичною гамою, багатством сюжетів (міфологічні та морські сцени). Поступово в мозаїках з'явилися суто місцеві сюжети — сцени полювання, сільськогосподарських робіт.

ЗАВДАННЯ

- З'ясуйте детальніше, у чому полягає римський спадок Африки. Доберіть найвизначніші, на вашу думку, архітектурні пам'ятки Північної Африки.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Створіть ескіз північноафриканської мозаїки.

ЕНЕРГІЯ РУХУ В ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКІЙ СПАДЩИНІ

Археологічні знахідки свідчать про високу повагу давніх єгиптян до мистецтва музики і танцю. У похованнях фараонів збереглися зображення флейтистів, арфістів, кіфаристів, а також танцівників та співаків, які мали розважати правителів у потойбічному житті. Фараон Усеркаф, вражений талантом і майстерністю музиканта Кафу-анху, навіть звів йому монумент біля своєї піраміди. Зображення музикантів на стінах давньоєгипетських храмів розповідають про любов єгиптян до ансамблевого музикування.

Найбільш шанованим і найдавнішим інструментом єгиптян була арфа — «цариця інструментів». Разом з лютнею і флейтою арфа звучала в містеріях — насичених музикою виставах, присвячених життю, смерті й воскресінню Осіріса. Під час містерій виконувалися хвалебні гімни і похвальні плачі. Уміння грати на арфі й лютні для храмових жерців було обов'язковим, оскільки виконання музики вважалося священнодійством. Недарма єгипетський ієрогліф «арфа» означав «прекрасне, божественне».

? Пригадайте, в якій культурі арфа мала символічне значення. З'ясуйте, на державних символах якої європейської країни є зображення арфи.

Серед музичних інструментів особливу роль відігравав ударний інструмент систр, який звучав у релігійних процесіях. В уявленнях єгиптян систр був символом світової гармонії, наділений містичною силою. Вони присвячували його Хатор — богині родючості, захисниці всього живого й хранительці душ померлих. Величезний золотий систр стояв у головному храмі Хатор у місті Дендера. Вважалося, що ніжне брязкання систру відлякує Сета (бога руйнування, війни та хаосу). Прикрашався систр зображеннями богині Хатор і богині-кішки Бастет.

Жодне побутове свято і жодне ритуальне дійство не обходилося без танців. Танець вважався вищим проявом радості. Боги Хатор, Птах і Хатій шанувалися як покровителі веселощів, музики і танців. Цікаво, що на давньоєгипетських зображеннях карлик Хатій танцював або грав на інструменті для богині Хатор.

Танцювальний ритуал був частиною священних культів. Існували танці святкові, поховальні й церемоніальні. Давньогрецький історик і філософ Плутарх описав танець єгипетських жерців, що зображував ритмічний рух небесних тіл у Всесвіті. Жерці-танцівники рухалися зі сходу на захід, символізуючи рух неба, а потім із заходу на схід відповідно до руху планет.

При храмах існували школи жриць-танцівниць, які майстерно володіли цим мистецтвом. На зображенні із зібрання Туринського музею бачимо танцівницю, яка виконує акробатичні

4. Сліпий арфіст грає на арфі з червоною короною Нижнього Єгипту (за малюнком Дж. Брюса)

5. Цариця Нефертарі, яка тримає систр. Фреска в храмі цариці Нефертарі в Абу-Симбел

1

2

3

* Давньоримський філософ Луцій Апулей, який був родом з Мадаври — римської провінції Африки, захоплювався містичними єгипетськими обрядами. Він навіть здійснив подорож до Єгипту, щоби пройти обряд посвячення в містерії Осіріса та Ісиди і стати верховним жерцем Карфагена. Чимало фактів про обряди єгиптян він описав у знаменитому романі «Метаморфози», більш відомому як «Золотий віслюк».

1. «Музикантки й танцівниці». Фрагмент сцени бенкету з гробниці скульптора Небомана
2. Єгипетська танцівниця. Зображення на вапняку. Туринський музей
3. Гор, Осіріс та Ісида

рухи. Музичний супровід танців підкреслював ритм — плескання у долоні та звучання різних ударних інструментів.

Вважається, що першими зображеннями танців були саме давньоєгипетські. На них демонструвалися рухи і пози, кожна з яких мала свій смисл. Припускають, що ці зображення могли бути першими підручниками з танців.

Єгипет — батьківщина давніх містерій. Масові театралізовані містерії на честь царя потойбічного світу Осіріса в Давньому Єгипті цілком можна вважати передвісниками театру як виду мистецтва. Актори-жерці розігрували сцени з життя бога, розповідали про його смерть і відродження. Серед найвідоміших сюжетів — плач за Осірісом дружини Ісиди, його оживлення і воскресіння.

Повернення могутнього бога до життя асоціювалося єгиптянами з весняним пробудженням природи (Осіріс помирав і відроджувався щорічно). Окрім того, вважалося, що фараон після смерті також ставав Осірісом — володарем підземного царства.

Центром поклоніння Осірісу було місто Абідос. Саме там Ісида поховала голову свого божественного чоловіка. В Абідосі щорічно влаштовувалися «містерії Осіріса». Жерці одягалися в костюми богів і відтворювали перед глядачами боротьбу Осіріса з ворогами і своїм братом Сетом. Далі йшли сцени оплакування і урочистого воскресіння. У містеріях часто розігрувалися і сцени боротьби бога Гора із Сетом.

ЗАВДАННЯ

- За допомогою додаткових джерел з'ясуйте, у чому полягає зміст єгипетського танцю «Око Гора».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Перегляньте фрагменти опери Дж. Верді «Аїда» («Танець жриць» та «Марш триумфаторів»). Зверніть увагу на відтворення танцювальних рухів єгиптян та порівняйте їх із відповідними зображеннями на творах монументального мистецтва Давнього Єгипту. Визначте найхарактерніші пози.

ШЕДЕВРИ У ТРОПІКАХ

Образотворче мистецтво глибинної Африки яскраве й чуттєве, як сама Африка. І попри перше враження, його не можна вважати примітивним.

Мистецтво на цьому континенті існує з прадавніх часів. Цікаво, що в усьому світі немає такої кількості наскельного живопису, як в районах Сахари, Східної та Південної Африки. Найдавніші наскельні малюнки датовані приблизно 8–6 тис. до н.е., а останні — VII ст. н.е. Спочатку виникли окремі, не пов'язані одне з одним силуетні зображення тварин, виконані в одному кольорі, переважно жовтою вохрою. Пізніше з'явилися масові сцени, у яких помітне дотримання принципів композиції, а також перехід до двоколірного живопису. І тільки в II ст. н.е. живопис став багатобарвним, а композиції — більш складними.

? Поміркуйте над призначенням наскельного мистецтва. Чому давні люди витрачали на нього час?

Головна особливість південноафриканських наскельних пам'яток — динамічність. Фігури тварин і людей представлені в русі, переданому за допомогою стрімких і чітких ліній та силуетів. Разом з досить реалістичними зображеннями існують символічні і фантастичні, геометричні та абстрактні фігури, призначення яких досі невідоме.

Однією з найбільш знаменитих давніх фресок Африки є так звана «Біла леді», датована серединою 2 тис. до н.е. Вона була виявлена в печері Маак в горах Намібії.

У центрі композиції, між антилоп і людей, виділяється велика фігура жінки, написана білою, чорною і коричневою фарбами. В одній руці вона тримає лук і стріли, а в іншій — схожу на лотос квітку.

Багато давніх муралів знайдено на скелястому плато Тассілін-Аджер у південно-східній частині Алжиру, в пустелі Сахара (датовані періодом від 7 тис. до н.е. до VII ст. н.е.). Цей один з найбільш у світі комплексів наскельного мистецтва у 1982 р. внесено до Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

На початку XX ст. європейців вразила скульптура Беніну — держави, яка існувала на території сучасної Нігерії в XV — XIX ст.

Пам'ятки мистецтва Беніну можна об'єднати у дві групи. Перша — твори, присвячені тому чи іншому правителю або вельможі. Найчастіше це бронзові плити з високими барельєфами — статичними фігурами. Це також портрети правителів, що вирізняються умовністю і узагальненням образу: грубо виліплені обличчя обрамлені високим коміром з намистин і химерним бойовим шоломом.

4

5

4. Наскельний живопис «Біла леді» в печері Маак. Намібія
5. Барельєфне зображення правителів (оба) у військових обладунках. Бенін

Другу групу пам'яток складають маски зі слонової кістки і бронзові жіночі портрети, краса й майстерність виконання яких викликають захоплення і в наш час. Знавці мистецтва ставлять їх в один ряд з кращими жіночими образами світового мистецтва. Таким є і портрет королеви у дивному гостроверхо-му головному уборі, створений в XVI ст.

? Розгляньте уважно скульптурні образи воїнів і жінок. У яких із них, на вашу думку, більшою мірою відтворені індивідуальні риси, а в яких — типові?

* Бронзові голови створювали в техніці «втраченого воску», що потребувала великої майстерності і терпіння. Спочатку скульптор виготовляв з воску модель, яку потім покривав шарами сирогої землі. Після просушування митець витоплював віск, а звільнений простір заповнював рідким металом. Коли метал застигав, земляну оболонку акуратно розбивали. У результаті виходила готова бронзова скульптура. Такий спосіб давав можливість створювати за восковою моделлю лише один витвір, тому за найменшої невдачі творчий процес доводилося починати заново.

? У яких країнах Африки досягло досконалості мистецтво різьблення по дереву?

У сучасному мистецтві Африки набули поширення живопис і графіка. Це різноманітні розписи, вивіски, картини. Дуже популярний живопис на склі.

Одним із центрів сучасного африканського мистецтва стала школа Пото-Пото в Конго, заснована 1951 р. французьким художником і етнографом П'єром Лодсу в передмісті Браззавіля. На відміну від інших започаткованих європейцями шкіл Пото-Пото орієнтувалася на традиції мистецтва народів Африки. Тематика творів присвячена переважно відображенню життя африканського села, міцно пов'язаного з прадавніми звичаями і міфами. Людина у них — частинка одухотвореної природи, що розчиняється в декоративній симфонії сліпучо яскравих барв.

? Розгляньте репродукції творів митців школи Пото-Пото. Поміркуйте, в яких інших частинах світу могло б виникнути подібне мистецтво і чому.

Майстри Пото-Пото створили оригінальний стиль, якому властиві графічність і чіткість малюнка, експресія рухів, видовжені пропорції фігур. У наш час школа Пото-Пото набула визнання й популярності не лише в Африці, а й по всьому світу.

i Дізнайтеся про Велику мечеть Дженне

ЗАВДАННЯ

- Поміркуйте над тим, чому на початку ХХ ст. образотворче мистецтво африканських народів викликало захоплення європейських митців. Що спільного між традиційним африканським мистецтвом і творчістю авангардистів?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Спробуйте самостійно намалювати власну композицію в стилі Пото-Пото, використовуючи художні матеріали на власний вибір.

1. Портрет королеви-матері. Бенін
2. Ритуальна маска зі слонової кістки. Бенін
3. Ритуальна маска із бронзи. Бенін
- 4–5. Твори художників Пото-Пото

Африканські музичні інструменти:

1. Джемба
  2. Тріскачки з гарбуза та горіхів
  3. Костяний рiг
  4. Калiмба
  5. Валiха
  6. Кора
  7. Балафон
8. Жіночий танець племені пігмеїв.
Уганда

С **Перкусія** — група ударних шумових інструментів, на яких звук утворюється плесканням, тряскою або безпосередньо ударами (пальчиками, молоточками, колотушками) по поверхні, що резонує. До цієї групи належать бубни, тріскачки, маракаси, барабани, дзвіночки тощо. Перкусія поширена по всьому світу в етнічній музиці. Використовується і в симфонічному оркестрі.

МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАІКА ТРОПІЧНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ АФРИКИ

Музикальність, особливо чуття ритму народів африканських країн відомі всьому світові. Пісні, танці, гра на музичних інструментах є часткою повсякденного життя, важливим складником ритуалів. Африканці вірять у життєдайну енергію музики й танцю і в те, що саме вони визначають гармонію світу.

Кожна з країн має самобутні особливості етнічної традиції. Об'єднує їх ритм. Африканське музикування вирізняє явище поліритмії, тобто поєднання в одночасному звучанні різних ритмів, що дивовижним чином створюють єдине ціле. Невипадково найпоширенішими музичними інструментами країн Африки є різноманітні барабани. Кожне плем'я має свій барабан з характерною назвою і «мовою» (стилем виконання і тембром), причому таких «мов» не менше, ніж мовних діалектів (понад 2000). Також поширеним є ударний інструмент балафон. Важливі в африканському музикуванні духові (численні варіанти рогу, флейти), струнні, наприклад щипкові валіха, кора. Цікаво використовується перкусія.

Африканські танці — неймовірно злиття руху і музичного ритму. Танці африканських народів, сповнені символічного змісту, відображають важливі моменти життя. Наприклад, символом відваги в Африці вважається яструб, тож честь виконувати «Танець яструба» надавалася безстрашним воїнам після перемоги.

Африканці сприймають музику і танець як спосіб комунікації і певний ритуал, намагаючись залучити до спільного дійства якомога більше учасників.

? Із власного досвіду знайомства з сучасними субкультурами пригадайте, хто такі емсі. Який зв'язок між емсі і мистецтвом Африки?

* Слово *емсі* походить від аббревіатури М.С., тобто «майстер церемоній». Емсі ще називають реперами або хіп-хоперами. Але дослідники вважають, що мистецтво емсінгу дуже давнє. Його практикували ще африканські жерці і віщуни, які ходили по селищах і розповідали мешканцям історії, сповнені життєвої мудрості. Для впливу на людей вони мали володіти чіткою дикцією, акторськими, ораторськими і музичними здібностями, мистецтвом імпровізації та бути справжніми психологами.

2

4

5

3

7

* На острові Занзібар, що в Танзанії, в історичній частині міста Занзібар (Кам'яне місто) народився Фаррух Бульсара, майбутня зірка рок-музики, лідер знаменитого гурту Queen — Фредді Мерк'юрі (1946–1991). Згадаємо про це під час мистецької подорожі Великою Британією.

ЗАВДАННЯ

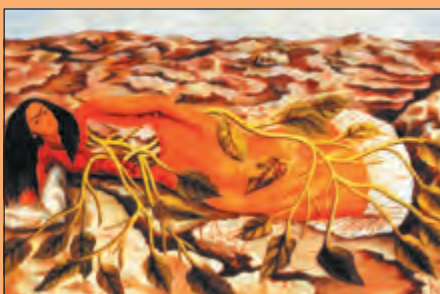
- Послухайте звучання африканських музичних інструментів, перегляньте відеозаписи африканських танців. Пофантазуйте, з якими подіями життя вони можуть бути пов'язані.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- 🗨 Проведіть експеримент: зімітуйте звучання перкусії. Найпростіші інструменти перкусії зробіть самі, використовуючи різні предмети (бляшанки або інші ємності, наповнені різними крупами, піском, камінчиками та ін.). Кожен із цих «інструментів» матиме особливий тембр. Якщо у вашому класі є музиканти, оберіть їх керівниками імпровізованого ансамблю.

8

АМЕРИКАНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН

Американський культурний регіон охоплює два материки, що простяглися від Арктики до Антарктики. Після відкриття Колумбом Нового Світу корінне індіанське населення було змушене поступатися територією проживання європейським колонізаторам: іспанцям і португальцям на півдні й у центральній частині, англійцям і французам — на півночі. З плином часу до них доєдналися африканці, китайці, японці, представники інших народів. Так протягом історії у вирі непротиставлених, а подекуди і трагічних подій, сформувалася своєрідна і багатобарвна культура Америки.

Подорожуючи цією частиною світу, переконуємось у її розмаїтті, відображеному в різних видах мистецтва: музиці, танці, архітектурі, скульптурі, живописі...

Величні краєвиди півночі увічнені на полотнах Роквелла Кента, бурхливе життя Дикого Заходу — в численних кінофільмах жанру «вестерн», життєва філософія індіанських племен — у прадавніх символах їхнього декоративно-ужиткового мистецтва. А Південна Америка наповнює життя пристрасною музичною ритмікою і мелодією, пробуджує жагу пізнання незліченних таємниць доколумбової епохи.

Обидва американські континенти подарували світові й видатних письменників Фенімора Купера, Едгара По, Джека Лондона, Скотта Фіцджеральда, Жоржі Амаду, Карлоса Кастанеду, Габріеля Гарсія Маркеса та інших, чия творчість увійшла до загальнолюдської культурної скарбниці.

Слід пам'ятати й про те, що серед тих, хто створював культуру американського регіону, були не тільки американці, а й люди, народжені в різні роки, в різних країнах, з несхожими долями: англієць Чарлі Чаплін, росіяни Михайло Чехов і Михайло Баришников, шведка Грета Гарбо, українці Олександр Архипенко, Олександр Кошиць, Василь Авраменко.

МИСТЕЦЬКИЙ КАЛЕЙДОСКОП СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ

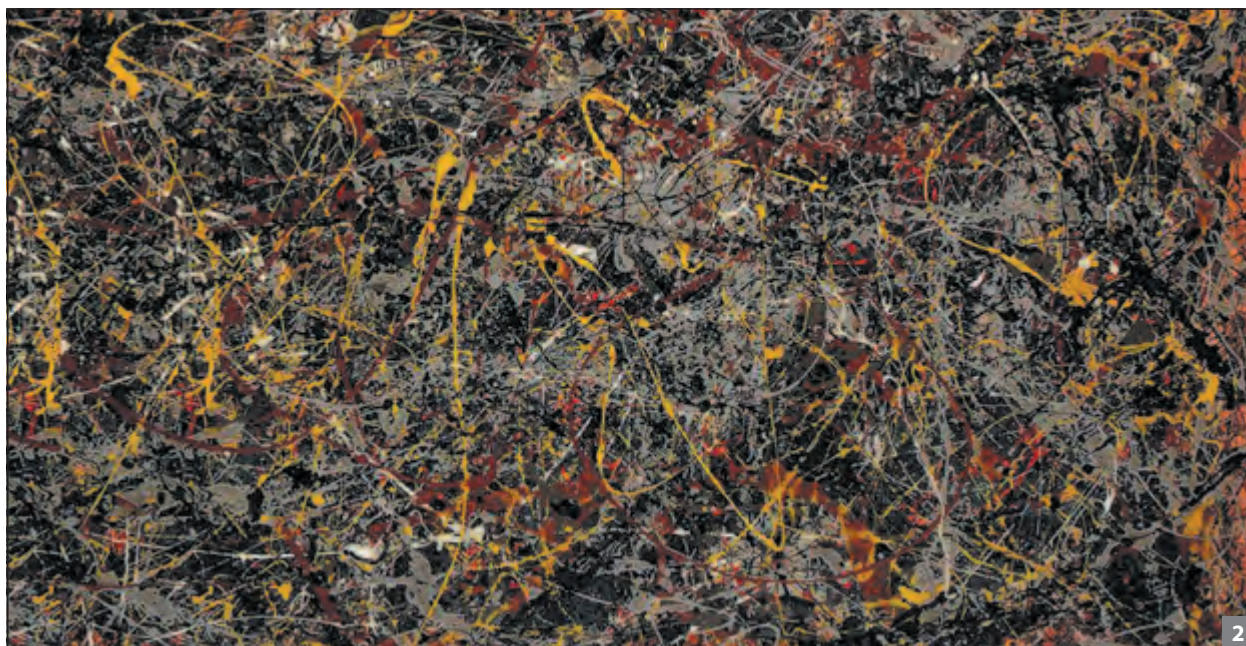
Культура США — це простір для творчості, швидкість у реалізації задуму, неймовірна палітра мистецьких пошуків, трансформація елітарного в популярне й навпаки. Видатні митці США відкрили нову сторінку в історії світового мистецтва, збагатили його звучанням невідомих досі ритмів і образів.

Наприкінці XIX ст. США (найбільша країна Північної Америки) за розвитком зрівнялися з провідними державами Старого Світу. Швидке зростання міст на початку XX ст. та мільйони імігрантів зі Східної Європи, Скандинавії, Ірландії, Італії, багато з яких уславили США, зробили їх країною хмарочосів і гомінких вулиць, стрімкого ритму, де стало популярним гасло виклику самому собі «I did it!» і де реклама канонізує спосіб життя.

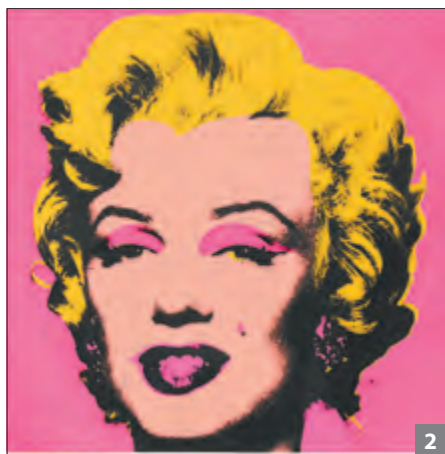
Увібравши та «переплавивши» творчі здобутки європейської, африканської та індіанської цивілізацій, США протягом XX ст. досягли надзвичайних успіхів практично в усіх видах мистецтва, а в деяких навіть стали лідером. Упевненість американських митців, їхня внутрішня свобода, прагнення перевершити досягнення минулих епох й усталених художніх традицій значною мірою збільшили різноманіття напрямів в образотворчому мистецтві, відкрили нові горизонти для музичного мистецтва та сприяли оновленню театрального мистецтва й розвитку кіно.

1. Нью-Йорк — символ сучасної американської культури
2. Джексон Поллок. Фреска

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО США: ВИКЛИК ТРАДИЦІЯМ

Образотворче мистецтво ХХ ст. виявилось карколомним: кардинально змінювалися традиційні уявлення про творчі методи, виникали небачені раніше стилі і напрями. І якщо в першій половині століття в авангарді цього суцільного експерименту була Європа, то в другій половині центр новітнього мистецтва перемістився до США.

Першим мистецьким напрямом світового рівня, який виник у США, став **абстрактний експресіонізм** (англ. *abstract expressionism*). Його особливість полягала в хаотичному і дуже швидкому нанесенні фарб на полотно, а спосіб їх нанесення міг бути найнесподіванішим. Представники цього напрямку вважали своє мистецтво наслідком «спонтанного» або «автоматичного» акту творення.

Ідеологом і лідером абстрактного експресіонізму був **Джек-сон Поллок** (1912–1956). Свої перші картини він створив 1947 р., просто виливаючи на полотно фарбу з дірявих бляшанок.

Інший всесвітньо відомий представник цього напрямку **Марк Ротко** (1903–1970), уродженець Латвії. Він винайшов так званий «живопис кольорового поля», у якому великі площини заповнюються кольоровими плямами із невизначеними контурами.

Культовим художником ХХ ст. став українець за походженням **Енді Воргол** (1930–1987). Його визнано одним із творців **поп-арту**.

Митцям поп-арту для створення художніх образів особливо цікавими є предмети масового вжитку, а також постаті знаменитих осіб, які теж стали свого роду «продуктами масового вжитку». Послідовники цього художнього напрямку вважали, що будь-які повсякденні речі можуть втілювати творчу ідею, і що митцем може стати кожен.

Джерелом образного світу поп-арту стали комікси, реклама та промислова продукція. Одномоментність сюжету в живописі поп-арту часом підкреслюється технікою, що нагадує ефект фотографії, а в скульптурі — ретельним відтворенням дрібних деталей.

На початку 1960-х рр. Воргол привернув загальну увагу до своїх мистецьких експериментів, виконаних способом трафаретного друку. Найбільш відомими його роботами стали стилізовані портрети Мерілін Монро, Жаклін Кеннеді, Елізабет Тейлор та інших знаменитостей, а також зображення продуктів харчування і предметів побуту.

? Розгляньте портрети відомих особистостей ХХ ст., створені Ворголом. Які художні засоби використовував митець для створення унікальних художніх образів?

с **Поп-арт** (скорочення від англ. *popular art* — «популярне мистецтво») — напрям в образотворчому мистецтві, що виник як реакція на абстрактний експресіонізм під впливом масової культури.

1. Марк Ротко. Композиція №16
2. Енді Воргол. Мерілін Монро
3. Енді Воргол. Банка супу «Кемпбелл»
4. Ральф Гоінгз. Американські улюбленці
5. Нам Джун Пайк. Супершоше
6. Річард Естес. Телефонні будки

З кінця 1960-х рр. великого поширення у США набув **гіперреалізм** (або надреалізм) — мистецький напрям, що полягав у створенні картин, які з фотографічною точністю наслідували реальне життя. Для досягнення гіперреалістичного ефекту художники використовували спеціальні пристрої, які проектували фотографічні зображення на полотно. А гіперреалістичні скульптури відливали, застосовуючи гіпсові форми, отримані з живих прототипів або з реальних предметів. Для цього напрямку характерними є картини великого розміру та перебільшена увага до дрібних деталей. Найвідоміші представники гіперреалізму — **Річард Естес** (нар. 1932), **Ральф Гоінгз** (1928–2016), **Чак Клоуз** (нар. 1940) та ін.

По-справжньому «революційним» напрямом мистецтва 1960–1970-х рр. став **відео-арт**, у якому художній образ створюється засобами відеотехніки. Його засновником вважається американо-корейський митець **Нам Джун Пайк** (1932–2006). Його перша персональна виставка «Electronic Art», що відбулася 1965 р. в Нью-Йорку, стала і першим показом відео-арту. Художнім матеріалом митця були екрани увімкнених телевізорів, з яких він складав різноманітні конструкції. Відтоді відео-арт розвивається паралельно з технологічним прогресом, і в наш час його головний творчий засіб — комп’ютерні технології.

3

ЗАВДАННЯ

- Пофантазуйте на тему мистецтва майбутнього. Яким чином, на вашу думку, розвиток відео- та інформаційних технологій впливатиме на образотворче мистецтво?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- 🗨️ Створіть на папері власну композицію у стилі Джексона Поллока. Для цього використовуйте художню техніку «фунтик». Здебільшого під цією технікою розуміють розпис, що імітує вишивку гладдю. Але її виразні можливості набагато ширші. Тому на відміну від традиційного «фунтика» вам не потрібно зображувати реалістичні або стилізовані образи. Навпаки, спробуйте передати в кольорі емоції та почуття. Об’єднайтеся у три групи. Перша створюватиме композицію в теплих кольорах, друга — у холодних, а третя — у змішаних. Матеріали: великі аркуші ватману, гуаш, фунтики в кількості потрібних кольорів.

4

5

6

1

2

3

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

Музика США — дивовижне переплетіння різних етнічних традицій і стилів. У ній чуємо мелодії корінних мешканців континенту — американських індіанців. Безумовним є вплив традицій, привезених сюди з інших континентів і країн.

Але, звісно, у центрі «музичної мозаїки» континенту — **джаз**. Як вам вже відомо, одним із передвісників джазу і найяскравішим жанром музичного фольклору є **спірічуелс** (англ. *spiritual* — духовний) — духовні пісні афроамериканських невольників. Щирі проникливі мелодії втілювали настрої туги, зневіри, глибину душевних страждань. Ритми-«погойдування», колективні імпровізації, мелодика «наче ковзання», характерна африканська поліритмія і плескання в долоні,— усе це поєднується зі стриманістю й емоційністю виконання. У текстах — звернення до Бога. Серед найпопулярніших спірічуелс — «When The Saints Go Marching In» («Коли святі крокують») — своєрідний гімн джазової музики.

Різновидом афроамериканської світської музики став сумний ліричний **блюз** (англ. *blues* — зневіра, хандра), що народився на бавовняних плантаціях у дельті Міссісіпі. Тексти блюзу розповідали про труднощі, неминучі в житті кожної безправної людини в Америці. Визнаною «імператрицею блюзу» була неперевершена **Бессі Сміт** (1894–1937).

Ще одним передвісником джазу є **регтайм** (імовірно, назва походить від англ. *ragged time* — розірваний час). Регтайм виконувався на фортепіано способом, що імітує звучання банджо. Визначним автором регтаймів є **Скотт Джоппін** (1868–1917), а його найпопулярнішим регтаймом є «The Enter tainer» («Артист естради»).

Народившись на початку ХХ ст., джаз став музичним символом Америки та поширився всіма континентами. Коліскою джазу називають Нью-Орлеан. Це місто — батьківщина **Луї Армстронга** (1901–1971), геніального трубача і співака, одного з найзнаменитіших джазових музикантів світу. Держдепартамент США присвоїв Армстронгу неофіційне звання «Посол джазу».

Джаз відкрив світу легендарні імена **Френка Сінатри**, **Елли Фіцджеральд**, **Чарлі Паркера** і багатьох інших талановитих американських музикантів ХХ ст. Серед найвидатніших джазових композиторів і виконавців — **Дюк Еллінгтон** (1899–1974). Його композиція «Caravan» («Караван») стала класикою.

✳ Джаз виник майже в той час, коли в Америці стрімко розвивалося кінематографічне мистецтво. Улюбленими кінострічками стали музичні фільми. У легендарній стрічці «Серенада сонячної долини» грає оркестр Глена Міллера. Досі не сходять з екранів і неперевершена музична комедія 1950-х рр. «У джазі лише дівчата» з Мерілін Монро у головній ролі.

1. Бессі Сміт
2. Луї Армстронг
3. Елла Фіцджеральд

Рок-музика (англ. *rock music*) — узагальнена назва численних напрямів і стилів американської музики другої половини ХХ ст.: від рок-н-ролу — до «важкого металу» (*heavy metal*).

Найвидатніші виконавці рок-н-ролу (від англ. *rock and roll* — гойдатися й хитатися) — **Елвіс Преслі, Чак Беррі**. У різних стильових напрямках творив **Джимі Хендрікс**, який за версією журналу «Rolling Stones» був визнаний найкращим гітаристом світу. До золотого фонду американської музики увійшли й пісні **Боба Ділана** — композитора, поета і співака, володаря премій «Греммі» та «Оскар».

Зазвичай рок-музика протиставляється іншому музичному напрямку сучасного музичного мистецтва — поп-музиці, головними рисами якої є простота й невибагливість інструментального супроводу, легкі для сприйняття мелодії, чіткі та зручні для танців ритми. Цікаво, що поп-музика породила такий феномен, як поп-зірка. Визнаним «королем» поп-музики є культовий американський співак **Майкл Джексон**.

* Рок-музикант Боб Ділан — найтитулованіший митець в історії масової культури. Крім музичних премій, він також удостоєний звання лауреата Нобелівської премії 2016 р. з літератури «За створення нових поетичних експресій американської пісенної традиції». До речі, Боб Ділан — талановитий художник, який видав шість книжок зі своїми малюнками, а створені ним картини експонуються в багатьох галереях.

4

5

i Дізнайтеся про творчість Чарльза Айвза

- 4. Елвіс Преслі
- 5. Майкл Джексон
- 6. Боб Ділан
- 7. Виступ рок-гурту «Rolling Stones»

6

7

с **Рапсодія** — одночастинний музичний твір довільної форми, в основі якого кілька мелодій, переважно народних.

с **Алеаторика** — техніка композиції, заснована на випадковостях, що вважаються першоджерелом творчості.

* Джордж Гершвін походив із родини емігрантів з Одеси. Образ композитора був створений в одній із серій телесеріалу «Хроніки молодого Індіани Джонса».

1. Джордж Гершвін

2. Обкладинка п'єси «4'33"»

Одна з найважливіших сторінок американської музики — творчість **Джорджа Гершвіна** (1898–1937), який поєднав симфонічну музику і джазові елементи. Найкращими творами композитора вважаються «Rhapsody in Blue» («Рапсодія у стилі блюз») для фортепіано з оркестром, що змінила ставлення світу до джазу, та опера «Поргі і Бесс».

Для знаменитої коліскової «Summertime» з опери «Поргі і Бесс» Дж. Гершвін узяв за основу українську пісню «Ой, ходить сон коло вікон», яку почув у виконанні хору Олександра Кошиця в Нью-Йорку.

Геніальним «музичним винахідником», «філософом ритму», «майстром випадковостей», а також «дослідником тиші» і автором «музики мовчання» називають **Джона Кейджа** (1912–1992), яскравого представника **музичного авангарду**. Композитора цікавили звукові вібрації. Він казав: «На Землі вібрує усе, і тому немає жодної речі, яку не можна було б почути». Так, наприклад, Дж. Кейдж експериментував зі звучанням фортепіано, закріплюючи на струнах сторонні предмети, що дозволяло імітувати ударні інструменти. Квінтесенцією його творчості стала п'єса для фортепіано «4'33"», що викликала бурхливі дискусії. «4'33"» — це чотири хвилини і тридцять три секунди реальної тиші, паузи, упродовж яких глядач — за задумом композитора — сам обирає звуки з довкілля і створює образи у своїй уяві.

Одна з технік, яку використовував Дж. Кейдж, має назву алеаторика, що поширилася в музиці ХХ ст.

ЗАВДАННЯ

- Поміркуйте, що означає поняття «симфоджаз». Поясніть свою думку на прикладі «Рапсодії у стилі блюз» Дж. Гершвіна.
- Здійсніть пошук в інтернет-джерелах і у вільний час перегляньте найвідоміші кінофільми, в яких звучить джаз або відтворено сюжети, пов'язані з мистецтвом джазу. Обміняйтеся враженнями з однокласниками в обраний вами спосіб (ілюстрована розповідь, слайд-шоу, фоторепортаж, відеомонтаж тощо).
- П** Послухайте п'єсу Дж. Кейджа «4'33"». Як ви гадаєте, чому критики порівнювали її з відомим усім «Чорним квадратом» К. Малевича? Дізнайтесь більше про творчість Дж. Кейджа.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- 🎧** Влаштуйте у класі вечірку у стилі рок-н-рол, під час якої звучатимуть найвідоміші хіти. Подискутайте про сучасні музичні напрями. Для цього утворіть групи «прихильників» та «опонентів». Визначте правила та організуйте «словесні двобої» між ними, за якими будуть стежити глядачі, обираючи найбільш переконливого співрозмовника.
- П** Організуйте конкурс-презентацію кросвордів, що містять назви найвідоміших і найяскравіших музичних напрямів американського музичного мистецтва ХХ ст. (спірічуелс, блюз, джаз, свінг, біг-банд, регтайм, рок-н-рол, рок, поп, кантрі, бібоп, ритм-енд-блюз, фри-джаз, джаз-рок, фьюжн, фанк та інші, на ваш розсуд.)

НА СЦЕНІЧНИХ ПІДМОСТКАХ

Одним із найпрестижніших оперних театрів світу є **Метрополітен-опера** у Нью-Йорку. Знаменита оперна трупа, заснована ще 1880 р., з 1966 р. працює у спеціально побудованому театрі в Лінкольн-центрі. На сцені Метрополітен-опера виступали й знані українські співаки і співачки — Анатолій Солов'яненко, Людмила Монастирська, Володимир Гришко та ін.

У світовому музичному театрі важко переоцінити мистецькі відкриття **Джорджа Баланчіна** (1904–1983) — видатного балетмейстера, основоположника сучасного американського балету. Найбільше його цікавив так званий «чистий» і злитий з музикою танець, що не потребує «допомоги» літературного сюжету і декорацій. Таке бачення хореографа втілено в балеті «Коштовності».

Всесвітньо відому американську танцівницю **Айседору Дункан** (1877–1927) називають прекрасною «босоніжкою». Засновниця так званого «вільного танцю», Дункан у пошуках виразності орієнтувалася на пластику танцівниць античної Греції і саме від них запозичила сценічний образ. Заперечуючи канони класичної хореографії, Айседора не боялася «негарних» рухів, танцювала босоніж, у легких туніках. Її манера швидко стала модною у столицях Європи.

✳️ Окрилена успіхом, Айседора створювала свої хореографічні школи для дівчаток. Вона казала їм: «Я не навчаю вас танців. Я хочу навчити вас літати, як птахи, гнутися, як молоді дерева від вітру, радіти, як уранці метелики, дихати вільно, як хмаринки, стрибати легко, як сіра кішка».

Американські відкриття в танці модерн пов'язані з іменами **Марти Грехем** (1894–1991) і **Хосе Лімона** (1908–1972), які створили несхожі, навіть протилежні стилі та унікальні техніки, відкриваючи нові виразні можливості людського тіла.

Власну філософію танцю М. Грехем висловила так: «Рух означає емоцію точніше, ніж слово. Рухи ніколи не обманюють». У постановках М. Грехем утілював її інтерес до американської історії і фольклору.

У творчості Х. Лімона бачимо синтез танцю модерн, мексиканських та іспанських традицій. В основі його хореографічної техніки — невід'ємність протилежних, але одночасних напрямків руху: падіння і вставання, «гра з гравітацією». Всесвітню славу Х. Лімону приніс одноактний балет «Павана Мавра» за мотивами трагедії В. Шекспіра «Отелло» на музику англійського композитора Генрі Перселла.

3

4

5

6

3. Сцена з балету Дж. Баланчіна «Коштовності»
4. Айседора Дункан
5. Марта Грехем
6. Хосе Лімон

? Перегляньте екранізацію мюзиклу «Вестсайдська історія». Пригадайте, з яким безсмертним твором світової літератури пов'язаний сюжет мюзиклу. Чи вдалося автору мюзиклу і режисеру екранізації перенести події в американське життя XX ст.? Які фрагменти музики справили на вас найбільше враження?

У світовому сценічному просторі Сполучені Штати Америки презентують себе театральними трупами нью-йоркського Бродвею. Вистава «Оклахома!» композитора **Річарда Роджерса** ознаменувала народження жанру **мюзиклу**.

Класикою американського мюзиклу є знаменита «Вестсайдська історія» з музикою славетного композитора і диригента **Леонарда Бернстайна**.

На Бродвеї побачили світло рампи і знамениті твори англійського композитора **Ендрю Ллойда Веббера** — рок-опера «Ісус Христос — суперзірка», мюзикли «Кішки», «Привид опери».

* Пісня «Оклахома!» з мюзиклу була настільки популярною, що стала офіційним гімном однойменного штату. А сам мюзикл американські школярі найчастіше обирають для постановок у шкільному театрі.

ЗАВДАННЯ

■ Знайдіть в інтернет-мережі й перегляньте екранізацію мюзиклу за вибором («Звуки музики», «Вестсайдська історія», «Моя чарівна леді» або інший). Які найхарактерніші риси цього жанру ви можете відзначити?

П Перегляньте балет Дж. Баланчіна «Коштовності». Уважно зіставте образність музики кожної частини («Смарагди», «Рубіни», «Діаманти») і танцювального образу. Чи виникають у вас асоціації хореографічної мови з певними мистецькими стилями і мистецтвом певних країн? Поясніть свої враження.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Створіть сценарій або сценарний план театралізованої подорожі «На березі Міссісіпі» за сюжетом повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра та Гекльберрі Фінна». Доберіть музичне оформлення з відомих творів; продумайте танцювальні номери.

1. «Вестсайдська історія»
2. Вистава «Оклахома!»
3. Вистава «Чикаго»

ГОЛЛІВУД — ІМПЕРІЯ КІНОІНДУСТРІЇ

Найвизначнішим культурним здобутком США є мистецтво кінематографа. Його центром став славнозвісний Голлівуд, з історією і фільмами якого ви знайомі.

? Попрацюйте самостійно, залучаючи власний досвід ознайомлення з кінематографом США.

Пригадайте з історії кінематографа: перші твори кіномистецтва були німими, тобто не мали синхронної фонограми. Замість неї звуковим супроводом слугувала музика у виконанні піаніста або невеличкого оркестру. Репліки героїв та пояснення ключових моментів сюжету глядачі читали з окремих кадрів, що були вклеєні у стрічку. Гра у такому кінофільмі потребувала від акторів особливої пластичної і мімічної виразності.

Символом епохи німого кіно став видатний кіноактор і режисер **Чарльз Спенсер Чаплін** (1889–1977), визнаний одним із найкращих коміків світу.

? Перегляньте фільми Чарлі Чапліна, найвизначнішими з яких стали «Малюк», «Пілігрим», «Парижанка», «Золота лихоманка», «Нові часи», «Вогні великого міста». Схарактеризуйте особливості його акторської гри.

Блискучим зразком жанру мелодрами стала однойменна екранізація роману «Віднесені вітром» (1939) американської письменниці Маргарет Мітчелл (режисер Віктор Флемінг). Це одна з найбільш касових стрічок в історії американського кіно. Окрім того, фільм отримав вісім премій «Оскар». У головних ролях — зірки кінематографа на всі часи **Вівьєн Лі** і **Кларк Гейбл**.

? Поміркуйте, чому період Великої депресії 1930-х рр. у США позначився розквітом кінематографа. Так само висловіть свою думку: чому особливої популярності набув жанр мелодрами?

Картина розвитку кінематографа США 1930-х рр. буде неповною без імені **Волта Діснея** (1901–1966) — засновника американської анімації. Художній метод митця ґрунтувався на принципі олюднення тварин і надання їм рис характеру та звичок пересічного американця. Зокрема, цей метод застосований для створення образу славнозвісного мишенятка Міккі-Мауса й інших персонажів, що стали улюбленцями глядачів по всьому світу.

* Під час однієї з прогулянок зі своїми дітьми Волту спало на думку: чому б не створити таке ігрове містечко, де всі діти могли б весело і цікаво відпочивати? Так народилася ідея Діснейленду — знаменитого парку атракціонів. Нині це також символ США і символ щасливого дитинства.

4

5

4. Чарлі Чаплін в образі «маленького бродяги»
5. Кларк Гейбл і Вівьєн Лі. Кадр із фільму «Віднесені вітром»

? Назвіть фільми Волта Діснея. Які з персонажів вам запам'яталися і чим саме?

У другій половині ХХ ст. американський кінематограф продовжив бурхливий розвиток, який триває й донині. Розширилися його технологічні можливості, з'явилися нові жанри і зазяли нові «зірки».

? Пригадайте видатних режисерів, акторок і акторів, створені ними фільми і зіграні ролі.

Зверніть увагу: у голлівудський конвеєр включені майже всі сучасні кіножанри. З'ясуйте, які саме. Наведіть приклади.

ЗАВДАННЯ

- Які голлівудські кінофільми останніх років вам запам'яталися? Чим саме? Поділіться враженнями.
- Підготуйте ілюстровану розповідь про найвизначніше, на вашу думку, «відкриття» американського кінематографа. Обґрунтуйте свій вибір.

П Переглядаючи анімаційний фільм «Білосніжка та семеро гномів», поміркуюте, що є спільного між шедевром В. Діснея і жанром мюзиклу. А переглядаючи його ж «Фантазію», зверніть увагу на музичні твори, які звучать у фільмі.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Q Влаштуйте костюмовану вечірку — інсценізацію церемонії вручення премії «Оскар», де ви самі зіграєте ролі ваших улюблених акторів і презентуєте «ваші» фільми.

1. Волт Дісней з фігуркою персонажа
2. Мерилін Монро. Кадр із фільму «У джазі тільки дівчата»
3. Кадр із фільму «Запаморочення»
4. Аль Пачіно. Кадр із фільму «Хрещений батько»
5. Кадр із фільму «Зоряні війни. Епізод І»

МИСТЕЦЬКИЙ КОЛОРИТ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Культура Латинської Америки представлена традиціями понад тридцяти країн, колишніх іспано-португальських колоній, розташованих на території від США до Антарктиди. Регіон охоплює Мексику, держави Центральної Америки, островів Вест-Індії та материк Південна Америка. Це вражаючі барви природи, що надихають митців; неповторні традиції різних етносів, які дбайливо їх зберігають, поважаючи інші. Це таємниці унікальних цивілізацій майя, ацтеків, інків. Це й аргентинське танго, бразильський карнавал, архітектурні шедеври Мексики, колоніальна архітектура Парагваю, іспанська архітектура, перегони на каное в Пуерто-Рико, водоспади Венесуели.

1. Кубинські вуличні музиканти
2. Мачу-Пікчу

1

СТІНОПИСИ МЕКСИКИ: ЕКСПРЕСІЯ БАРВ, ФОРМ ТА ПОЧУТТІВ

Протягом минулих років навчання ви багато дізналися про мистецтво майя, ацтеків, інків та інших корінних народів Латинської Америки доколумбового періоду. А чи знаєте ви про мистецькі досягнення цього регіону у новітній час?

Щоб ознайомитися з одним із таких досягнень, вирушимо до Мексики. Ця країна збагатила світову культуру ХХ ст. своїм монументальним мистецтвом, яке дістало назву **муралізм** (від ісп. *muralismo*, *mural* — стіна, настінний живопис). Його історія пов'язана із суспільно-політичними подіями в країні початку минулого століття. У той час молоді художники, натхненні Мексиканською революцією, проголосили нові творчі ідеї: мистецтво має бути масовим, національним, звертатися до народу і відроджувати давню культуру індіанців.

Відтоді стіни громадських будівель стали оформляти циклами фресок, сюжети яких відображали життя народу, його боротьбу та історію країни. Згодом муралізм набув значної популярності у США. Мексиканські художники отримували багато замовлень, а їхні роботи перетворювалися на взірці для наслідування. Найуспішнішими представниками мексиканського муралізму були **Хосе Ороско**, **Дієго Рівера** і **Давид Сікейрос**.

У столиці країни Мехіко ми відвідаємо визначну пам'ятку муралізму — Поліфорум, музей сучасного мистецтва, відкритий 1971 р. Він збудований і розписаний за проектом і під керівництвом видатного мексиканського художника Давида Альфаро Сікейроса (1896–1974).

2

3

4

Це грандіозна дванадцятигранна будівля, в якій мовою монументального мистецтва виражені погляди автора на життя, минуле і майбутнє народів; відображені як трагічні, так і героїчні моменти історичного поступу людства. Сам Сікейрос визначив головну тему Поліфоруму як «переможний марш людства, що почався на зорі цивілізації і спрямований крізь теперішнє у майбутнє».

До створення Поліфоруму митець залучив багато майстрів з різних країн світу. Учні Сікейроса під його керівництвом здійснювали розпис зовнішніх стін, а він сам розписав весь інтер'єр — суцільну фреску на стінах і стелі загальною площею 4331 м².

? Поміркуйте: які риси національного характеру виражає живопис Давида Сікейроса? Як у його творах передано стрімкий рух часу й подій?

Любов мексиканців до монументального живопису має глибоке коріння, яке сягає доколумбової епохи. Справжньою сенсацією ХХ ст. стало відкриття 1946 р. фресок у Бонампаку. Американський фотограф Джейлз Хейлі, який досліджував на півдні Мексики життя нащадків давнього народу майя, потрапив у загублене в джунглях священне місто Укуль.

За архітектурною традицією майя, головною спорудою центральної частини міста був триярусний акрополь, на якому розташовано понад десять різних культових будівель. В одному з цих храмів Хейлі виявив унікальні кольорові розписи, датовані кінцем VIII ст. Завдяки їм місто отримало нову назву — Бонампак, що в перекладі означає «розфарбовані стіни».

На щастя, Храм фресок (така назва закріпилася за розписаною будівлею) майже не зазнав руйнувань, що й дозволило творам давнього живопису добре зберегтися до наших днів.

Завдяки відкриттю фресок Бонампак унікальне мистецтво настінного живопису давнього народу «виринуло з небуття», збагативши художню картину світу.

? Яку роль, на вашу думку, відіграв фресковий живопис храмів у культурі майя?

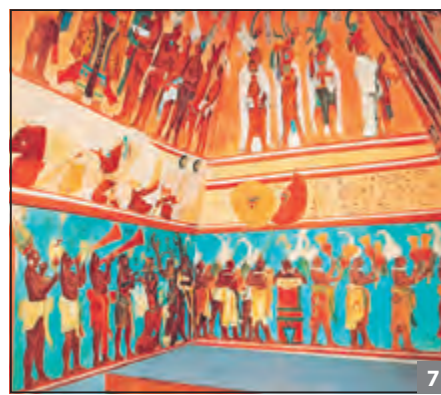
ЗАВДАННЯ

■ Пригадайте твори архітектури і образотворчого мистецтва народів доколумбової Америки, з якими ви знайомилися у попередні роки.

□ Подумайте, чому Д. Сікейрос дав своєму творінню назву «Поліфорум». Як би ви інтерпретували назву? Наскільки сучасним є творчий задум Сікейроса?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Розгляньте уважно репродукції фресок Бонампак. Зверніть увагу на яскраві кольори, чіткі силуети, плавні лінії, ритмічність зображень. Як вдало вони передають урочистий, піднесений настрій важливої події! Спробуйте створити ескіз розпису на цікаву для вас тему, використовуючи подібні художні засоби.

i Дізнайтеся про архітектуру давнього міста Мачу-Пікчу.

1. Хосе Ороско «Сапатисти»
2. Давид Сікейрос «Мексика сьогодні»
3. Давид Сікейрос «Автопортрет»
4. Дієго Рівера. Історія Мексики. Фреска в Національному палаці Мехіко
5. Будівля Поліфоруму
6. Акрополь. Бонампак
7. Інтер'єр одного із залів Храму фресок

1

2

3

МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЇКА

Музика і танцювальні ритми Латинської Америки — строката мозаїка з фольклору різних країн та етносів, переплетіння іспанського, португальського, африканського і, звичайно ж, індіанського коріння.

Латинська Америка подарувала світу особливу музично-танцювальну культуру. Від початку ХХ ст. латиноамериканські танці проникли у США і Європу, склавши окрему програму бальних танців.

З Аргентини походить танго, що народилося наприкінці ХІХ ст. у передмісті Буенос-Айреса, куди стікалися захоплені «срібною лихоманкою» імігранти з усього світу. У танго поєдналися народні музичні інтонації аргентинських креольців, уругвайців, кубинців, європейців.

Поступово танго стало національним надбанням, з'явилися навіть танго-оркестри, а відомий композитор, актор і виконавець пісень під музику танго **Карлос Гардель** (1890–1935) став улюбленцем усієї Аргентини. Саме в день його народження, 11 грудня, відзначається Міжнародний день танго.

«Великим Астором» аргентинці називають композитора і виконавця на бандонеоні **Астора П'яццоллу** (1921–1992), автора понад 300 танго. Цей митець винайшов сучасний оригінальний стиль танго — *tango nuevo* («нове танго»), увівши до традиційної музичної тканини твору елементи джазу.

Символом Бразилії та її знаменитих карнавалів визнана **самба** — музичний жанр і жвавий ритмічний танець. Характерними для самби є так звані баунс — досить складні рухи згинання і розгинання колін; синкоповані ритми і загалом — ритмічна поліфонія, що створюється використанням широкого спектра ударних інструментів.

Куба — батьківщина румби й ча-ча-ча, дуже популярних латиноамериканських танців.

Румба — парний танець, який народився в бідних кварталах Гавани, де щосуботи збиралися гурти містян, щоб розважитися та забути про життєві негаразди. Для музичного супроводу румби їм було достатньо підручних предметів — ящиків, ложок, каструль та ін. Найвідомішою мелодією румби стала знаменита пісня Хосе Фернандеса Діаса (1908–1979) «Guantanamera», що тепер є класикою.

Ча-ча-ча — танець, який створює безтурботний, навіть бешкетливий настрій. Його назва походить від особливого синкопованого й чіткого ритму, що весь час повторюється, і від характерного звучання маракасів. Виконання ча-ча-ча потребує зовсім невеликого майданчика, оскільки характерним рухом є мінімальне просування.

* У 2009 р. ЮНЕСКО визнало танго нематеріальною культурною спадщиною людства. Музичним інструментом — символом аргентинського танго — є бандонеон. В Аргентині 11 липня навіть відзначається Національний день бандонеону.

1. Бандонеон
2. Астор П'яццолла
3. Карнавал в Ріо

Всесвітньо відомим бразильським композитором є **Ейтор Віла Лобос** (1887–1959), творець національної професійної музики та знавець музично-поетичного фольклору своєї країни. У його творах майстерно відображений синтез особливостей бразильської народної та європейської академічної музики. Зокрема, задум знаменитого циклу «Бразильські бахіани» виник у композитора з величезної шани і поклоніння перед генієм Йоганна Себастьяна Баха. Водночас ця музика є глибоко національною за духом і мовою.

Куба подарувала світовому мистецтву балетмейстера і танцівника **Альберто Алонсо** (1917–2007), в хореографії якого балетна класика органічно поєднана з латиноамериканськими та іспанськими елементами. Алонсо є автором хореографії та лібрето одноактного балету «Кармен-сюїта», створеного за мотивами знаменитої опери французького композитора XIX ст. Жоржа Бізе.

Сюжетну основу балету, як і опери, складає новела французького письменника XIX ст. Проспера Меріме. Музичну партитуру твору Бізе перекомпонував і оркестрував видатний сучасний композитор Родіон Щедрін, врахувавши особливості драматургії балетних вистав. Партію Кармен на прем'єрі балету в Москві (1967) виконала видатна балерина Майя Плісецька. Майже одразу відбулася прем'єра і в Національному балеті Куби, де сценічний образ палкої красуні втілила видатна кубинська балерина Алісія Алонсо.

4

5

ЗАВДАННЯ

- Прослухайте Бразильську бахіану № 5 Е. Віла Лобоса. Поміркуйте, чому твір має таку назву.
- Перегляньте відеозаписи виконань партії Кармен. Хто з балерин, на вашу думку, найглибше відтворює характер головної героїні?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Якщо у вашому класі є виконавці латиноамериканських танців, організуйте майстер-клас.

 Влаштуйте колективне читання поезії Олени Теліги «Танго» під музику «Лібертанго» Астора П'яццолі. Визначте, хто з читців завоював найбільше «глядацьких симпатій».

І знов з'єднались в одну оману,—
О дивне танго,— і сум, і пристрасть;
Пливу на хвилях твого туману,
Згубила керму, спалила пристань.
І б'ється серце, і гнеться тіло
В твоїм повільнім і п'янім вирі;
Блакитне сонце мені світило,
А буде чорне, а може й сіре!
Чекає прірва на кожному схилі,
Та сум і пристрасть манять, мов п'яну,
Пливти все далі, віддавшись хвилі,—
Зрадливое танго,— твого туману.
Та потім, вранці, під перший промінь,
Мені не пристрасть туманна сниться —
Зоріє ясно в чаду і втомі,
О світла ніжність, твоя криниця.

6

4. Румба
5. Ейтор Віла Лобос
6. Алісія Алонсо

ДАЛЕКОСХІДНИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН

Вишукане і технічно досконале мистецтво Далекого Сходу охоплює мистецькі традиції Китаю, Японії, Монголії, В'єтнаму, Камбоджі, Кореї. Воно пройшло тривалий шлях розвитку — самобутній і самодостатній, заснований на мудрих філософських поглядах й унікальних духовних системах самозбереження культурної традиції. Найголовніше в них — зв'язок людини з природою, прагнення самовдосконалення, гармонія людини і світу. Кredo далекосхідних культур: «Спочатку вдосконалюй себе, а потім і світ навколо себе».

На Сході все може перетворюватися на мистецтво — витончене й привабливе. Мистецтво Далекого Сходу — це не лише архітектура і музика, танець і живопис, поезія і театр. Мистецтво Далекого Сходу — це і чайні церемонії, і бойові мистецтва, засновані на спостереженнях за рухами диких звірів, і завожлива «стіна» ієрогліфів, у смисл яких закладено енергію життя.

Мандруючи Далеким Сходом, відвідаємо країни, які вплинули на мистецтво своїх найближчих сусідів, а також на культуру Європи і Америки. Безумовно, і в Україні високим є інтерес до мистецьких традицій Китаю та Японії. І він невпинно зростає, адже мистецтво цих країн вражає не лише спадком давніх митців,— воно спрямоване в майбутнє.

МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ КИТАЄМ

Китай — країна, якій світ багато в чому завдячує прогресом: тут створено один із перших сонячних календарів; винайдено компас (III ст. до н.е.), сейсмограф (II ст. до н.е.), порох (X ст. н.е.), папір (I ст. н.е.), книгодрукування (VI–VIII ст.), порцеляну (III–V ст.); складено один із перших каталогів зірок та ін. Мистецтво Китаю — дивовижне й багатогранне. Воно міцно пов'язане з філософсько-релігійними вченнями конфуціанства, даосизму, буддизму, які вплинули на історію китайської культури та мистецтво всього Далекосхідного регіону.

«Вірю в давнину і люблю її!» — у цій відомій фразі Конфуція втілено глибоке шанування традицій, що стало підвалиною китайської культури.

1. Ваза періоду династії Мін
2. Велика Китайська стіна

1

2

1. Пагода храму Фогуан. Шаньсі
2. Пагода диких гусей. Сиань
3. Пагода Люхе. Ханчжоу

с **Теракота** (від італ. *terra* — земля, *глина* і *cotta* — обпалена) — обпалена кольорова високоякісна гончарна глина і вироби з неї, які не покриваються поливою.

ХУДОЖНІ ДИВА КИТАЮ

Увагу всіх, хто подорожує Китаєм, привертають особливі будівлі — **пагоди**. Вони є в кожному місті і майже в кожному парку. Пагода (китайською бао-та) перекладається як «вежа скарбів». Це буддійська меморіальна споруда і сховище реліквій.

Для народів Далекого Сходу пагода є не просто архітектурною спорудою, а найважливішим релігійно-філософським символом. Яруси пагоди символізують етапи духовного просвітлення, щаблі сходження до Неба. Спорудження високих пагод мало на меті звеличення буддизму і посилення його впливу на людей.

Пагоди нерідко виконували також функції сторожових споруд для захисту території. А невеликі пагоди будували з метою позитивного впливу на місцевість і поліпшення фен-шуй.

Щоб побачити одну з найбільш знаменитих китайських пагод, відвідаємо місто Ханчжоу. Це **пагода Люхе** — «пагода шести гармоній», названа так на честь шести гармоній буддизму: неба, землі і чотирьох сторін світу. Вона побудована 970 р., складається з 13 ярусів і становить 60 м заввишки. В середині пагода має гвинтоподібні сходи, конструкція яких символізує один із головних принципів буддизму — принцип циклічності.

 Ознайомтеся з іншими визначними пам'ятками традиційної архітектури Китаю і країн Далекого Сходу, які перебували у сфері впливу китайської культури.

Теракотова армія, будівництво **Великої Китайської стіни**, об'єднання царств Давнього Китаю у складі єдиної імперії, — усе це заслуга великого імператора **Цінь Ши Хуанді**, який правив у III ст. до н.е. Ще за життя правителя почалося зведення його усипальниці неподалік від міста Сіаня.

Легенда розповідає, що для охорони спокою Цінь Ши Хуанді в потойбічному світі разом із ним мали бути заживо поховані

4000 його воїнів. Але це могло призвести до невдоволення народу, тому імператор вирішив замінити справжніх воїнів глиняними копіями, збільшивши їх кількість удвічі.

Минуло багато століть, перш ніж 1974 р. усипальниця була випадково виявлена селянами, які копали колодязь. Теракотова армія імператора Цінь Ши Хуанді стала одним із найбільших відкриттів ХХ ст. Унікальність теракотових воїнів полягає в тому, що при детальному розгляданні ми не знайдемо серед них хоча б двох схожих — усі обличчя й постаті індивідуальні.

Усі глиняні фігури колись були дуже яскраво розфарбовані, але до нас дійшли вже не такими яскравими.

? Поміркуйте над історичною і художньою цінністю теракотової армії. Чим, на вашу думку, вона цікава для наших сучасників?

Азійські правителі вірили: якщо хтось замислив їх отруїти, то наявність отрути в їжі чи напої викаже китайський порцеляновий посуд. Тому порцеляну виписували з Китаю. Ця країна дала світу шедеври порцеляни, секрети виготовлення якої передавалися від покоління до покоління.

У VII ст. за доби династії Тан (608–907) з'явилися перші витвори з білої прозорої порцеляни. У період династії Сун (960–1279) керамісти створювали вази кольору «неба після дощу», застосовуючи для прикрашання бісквітної порцеляни кольорову емаль.

Найяскравішою добою китайської порцеляни є період панування династії Мін (1368–1644). Одноколірність, що досі панувала в оздобленні витворів, поступилася місцем барвистості. У розписах з'явився синій колір, і вперше розпочалося виробництво білої порцеляни з малюнками на поливі після обпалювання («у чай» — п'ятиколірна порцеляна).

Форми порцелянових виробів найрізноманітніші: декоративні вази, дзбани різного призначення, чайний посуд, тарелі та ін. Серед мотивів розпису переважають півонії і хризантеми, плоди і тварини, трапляються пейзажі й жанрові сценки. Дуже частим є зображення імператорського дракона, якого легко

4. Теракотова армія
5. Обличчя теракотового воїна
6. Імператор Цінь Ши Хуанді

С **Бісквітна порцеляна** — виріб із неглазурованої порцеляни, що був підданий одиночному або подвійному випалу. Його матова, трохи шорстка поверхня має білосніжний колір.

✳ Місто Цзіндечжень не дарма називають столицею китайської порцеляни: цей промисел існує в ньому понад 2000 років. Цікаво, що мистецтво порцеляни вплинуло на особливості архітектурного ансамблю Цзіндечжня: він розбудовувався навколо печей, в яких місцеві майстри випалювали вироби.

До речі, мешканці досі використовують для будівництва домівок, аналогів яким немає у світі, дуже міцну цеглу зі старих печей. Деякі печі добре збереглися й до наших днів. Серед найвідоміших — «Імператорська піч», у якій виготовляли найкращу порцеляну для потреб двору правителів Китаю.

Нині в місцевому Музеї порцеляни виставлені близько 10 тисяч стародавніх виробів. Особливо цінні й рідкісні — із червоної порцеляни, яку використовували в імператорських палацах під час жертвопринесень та інших ритуалів.

розпізнати за п'ятьма кігтями. Тривало й виробництво однотонної порцеляни, поступово вводиться зелений колір.

З епохою Маньчжурської династії (XVII–XVIII ст.) пов'язана діяльність найвизначнішого кераміста XVIII ст. Тань Іна, який написав кілька праць про мистецтво керамічного виробництва і дав опис 58 типів орнаменталізації порцеляни.

За цієї доби віртуозна майстерність керамістів сягнула вершин у виготовленні сапфірово-синіх предметів на кобальтовій основі. Випускалися також вироби огірково-зеленого, фіолетового, жовтого, червоного кольорів, а білий колір був представлений у кількох відтінках (молочний, мигдалевий, слонов'ї кістки та ін.).

Витонченість форм, чистота і білизна поверхні, багатство візерунка і барвистість розпису притаманні витворам XVII–XVIII ст. Пластичністю форм вирізняються фігури божеств, міфічних героїв, легендарних красунь.

Вершиною майстерності китайських митців XVIII ст. є винайдення технології неперевершеної за витонченістю та крихкістю порцеляни «яєчна шкаралупа».

Нині велику колекцію китайської порцеляни зібрано в Музеї порцеляни в Цзіндечжені — провідному центрі її виробництва.

ЗАВДАННЯ

■ Китай славиться своєю сучасною архітектурою. Підготуйте презентацію найбільш оригінальних споруд нашого століття.

П Дізнайтеся, який жанр став одним із провідних у китайському живописі VII ст. н.е. Що в ньому було такого, чого європейське мистецтво досягло лише в XIX ст. у художників-імпресіоністів? Підказка: назва цього жанру в перекладі означає «гори і води».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Створіть ескіз порцелянового виробу на сюжет «зеленого» або «рожевого» сімейства.

1–3. Зразки давнього китайського посуду з порцеляни

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

В основі світовідчуття давніх китайців, що позначилося й на музичному мистецтві, є культ Верховного божества — Неба — й поклоніння правителю, який є «Сином Неба», а також погляд на природу як живий організм. Людина в культурі Китаю прагне не підкорити природу, а відчуває життя в усій його природній повноті. У хмарах і дощі, вітрі й блискавці китайці вбачали волю богів, уявляючи природні явища в образах драконів, звірів, птахів.

Конфуцій порівнював музику з мікrokосмосом, що відображає будову Всесвіту, закони якого не можна порушувати. Неоціненним скарбом китайської музики є «Книга пісень» («Шицзін»), яка містить 305 пісень різних жанрів. Її авторство приписують Конфуцію.

Про значення співу й музикування в китайській традиції свідчать знайдені пам'ятки. Однією з найбільш цінних є мармуровий рельєф з гробниці Ван Чучжи (924), що зберігається нині в Інституті культурних реліктів провінції Хебей. На ньому зображено придворний ансамбль з 24 музикантів-жінок. Праворуч бачимо диригента, а в нижній частині — двох танцівників.

Особливе місце в сюжетах китайських пісень посіли картини природи, а самі пісні традиційно виконуються в супроводі музичних інструментів: «Свічі під вітерцем» (для хуциня), «Коли розтане на полях останній сніг» (для ансамблю піпаїстів), «Куріпки, що злітають» (соло для флейти ді), «Весна на озері», «Коли золотими іскорками виграють гілки верби» (соло для флейти сяо) та багато інших. Інструментальний супровід створює образний фон для розгортання вокальної мелодії і порівнюється з її «тінню».

Своєрідності й поетичності китайським мелодіям надає суворостриманість виконання у поєднанні з візерунчастими зворотами й варіативними повторами мелодії, несподіваними

4

5

6

7

8

4. Придворний ансамбль, зображений на барельєфі гробниці Ван Чучжи

Китайські музичні інструменти:

- 5. Гуслі чжен
- 6. Бамбукова флейта
- 7. В-гонг
- 8. Піпа

* Спочатку в китайській музиці існувала система з дванадцяти звуків (люйлюй), де парні втілювали світлі сили Неба, а непарні — темні пасивні сили Землі. Разом вони означали зміну місяців року і годин доби. Згодом з неї виокремилася пентатоніка — система з п'яти звуків, які ототожнюються з п'ятіркою першоелементів — вогнем, водою, землею, повітрям, деревом і кольорами (білий, чорний, червоний, синій, жовтий). І навіть мають соціальний зміст: правитель, чиновники, народ, діяння, речі.

1. Галина Уланова у виконанні партії Тао Хоа
2. О. Янсон-Манізер. Галина Уланова в партії Тао Хоа
3. Танець дракона

1

2

змінами регістрів (з високого у низький і навпаки), неповторним вільним ритмом.

Особливістю китайських пісень є сольна основа. Це пояснюється невід'ємністю її мелодики від багатозначної фонетики китайської мови. Смысл тексту залежить від інтонації, смислові відтінки якої підсилює мелодія. Тому й розкрити найменші деталі і підтекст може лише одноголосний сольний спів.

Китайські легенди розповідають про вплив співу на людину і природні явища: він міг зупинити шалений вітер, приборкати жар сонця; завдяки співу фантастичними темпами проростають зерна.

Ще з I ст. до н.е. в Китаї було відомо понад 80 різновидів національних інструментів. Визначну роль відігравали барабани й гонги; превалювала різка звучність. Серед інших — «се» і «чжен» (китайські настільні гуслі), чотириструнна «піпа»; «хуциней», «ерху», «сиху» та ін.

? Пригадайте, яку роль виконували барабани й гонги в українській козацькій музичній традиції.

Відомими в усьому світі є китайські танці: ритуальний танець дракона, танець лева (парний танець, побудований на акробатичних трюках), жіночий танець з віялами, танець «Нішан юї» («Пісня суму», який виконують дівчата в костюмах з пір'їв, наче на хмаринках); танець богині милосердя Гуань Ін та ін.

? «Балетна» тема була дуже популярною у скульптурній порцеляновій мініатюрі XX ст. Порівняйте зображення: Тао Хоа — світлина з вистави і Тао Хоа — образ, переданий у порцеляновій пластиці.

ЗАВДАННЯ

■ Знайдіть в інтернет-мережі інформацію про китайські інструменти і послухайте їхнє звучання. Зверніть увагу на різноманіття матеріалів, з яких вони виготовлялися (каміння, глина, мідь, шкіра, деревина, гарбуз, шовк). Пофантазуйте і випробуйте властивості матеріалів у власноручному виготовленні найпростіших інструментів.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Спробуйте зімпровізувати «китайські» мелодії, наприклад, по чорних клавішах фортепіано.

3

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ

Національним скарбом Китаю визнано китайську оперу — різновид традиційного музичного театру, що поєднує інструментальну музику, спів, пантоміму, акробатику та елементи бойових мистецтв. Цікаво, що саме на бойових позах побудовані й танцювальні. Але стрижнем сценічного дійства є музика — навіть розмовні діалоги римуються й підпорядковуються музичному ритму. Найвідоміший різновид китайської опери — **пекінська опера**, яка сформувалася понад 200 років тому.

Вистави китайського театру створювалися на поширених в народному епосі сюжетах: «Золота черепаха», «Сирота із родини Чжао», «Історія Білого змія», «Гонитва за єдинорогом». Образи дійових осіб відповідають певним амплу: Молодий герой, Полководець, Молода жінка, Злий, Добрий, Скривджений, Жартівник, Месник тощо. Жіночі ролі мають назву «дань», чоловічі — «шен», комедійні — «чоу», персонаж, що змінює маски, — «цзин».

? Поясніть, як ви розумієте термін «амплуа». Наведіть приклади з європейського театрального мистецтва.

Кожен із персонажів опери має відповідний грим із символікою кольорів: жовтий — велич імператора, червоний — хоробрість і вірність, чорне обличчя — відвага і безкорисливість, зелений — впертість, білий — хитрість, підступність, прагнення влади. Цікаво, що для гриму комедійних персонажів використовують особливу позначку — білу пляму навколо носа, що може вказувати на спритність і гострий розум.

? Дізнайтесь з різних джерел походження символічного значення кольорів китайського театру, яке часто пов'язане з історичними подіями або постатями.

Надбанням китайського мистецтва є театральні маски. Глядачів під час дії вражає майстерність артистів швидко і непомітно змінювати маски, що можна порівняти з цирковим трюком. Іноді актори використовують кілька масок, змінюючи їх у певному порядку, як вимагає сюжет.

4

5

4. Святкова китайська маска дракона
5. Давньокитайська маска з дерева
6. Зразки гриму акторів пекінської опери

6

1

2

3

4

5

6

Декорації у виставах майже відсутні, а реквізит замінюють символічні прийоми. Це змушує глядачів домислювати те, що відбувається на сцені.

У костюмах персонажів китайської опери часто використовувалися довгі, півметрові і навіть метрові рукави з шовкової тканини.

? У побуті давні китайці не носили рукави такої довжини. Для чого, на вашу думку, така деталь костюма була потрібна в театрі? Яку сценічну виразність вона містить?

Знайдіть на фото з вистав китайської опери згадані в тексті характерні деталі.

ЗАВДАННЯ

- Перегляньте в інтернет-мережі фрагменти вистав пекінської опери.
- Розгляньте зразки гриму акторів і запропонуйте свої варіанти тлумачення амплу.

П Чимало творів присвятив Китаю — його природі, повсякденному життю, особистостям — видатний український художник Василь Забашта (1918–2016). Серед створених митцем полотен є портрети артистів театру, цирку, з якими він зустрічався під час подорожі Китаєм. Поцікайтесь «китайською» темою в українському живописі.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Перегляньте китайський народний танець з віялами. Порівняйте його з танцем Тао Хоа з віялами з балету Рейнгольда Глієра «Червоний мак». За бажанням знайдіть опис та зразки цього предмета танцювального реквізиту і зробіть його власноруч.
- Спробуйте написати ієрогліф «Музика». Спочатку дізнайтесь більше про мистецтво каліграфії.

1–3. Актори пекінської опери

4–5. Сцени з вистави пекінської опери

6. Китайський ієрогліф «Музика»

МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ ЯПОНІЄЮ

Маленька острівна Японія, вкрита горами і вулканами, вразила людство не лише тим, що стала «економічним дивом». Вона подарувала світу своєрідну культуру, в якій все унікальне: пам'ятки архітектури, бронзові вироби, роботи та аніме, що набули популярності у ХХ ст., багато інших винаходів. У мистецтві Японії поєдналися витонченість, багатозначність, емоційність та вигадливість, за що його цінують в усьому світі.

1. Фенікс на шпилі павільйону
2. Золотий павільйон. Кіото

1. Харунобу. Зимовий сюжет
2. Утамаро. Портрет жінки
3. Хокусай. «Велика хвиля в Канагаві»

ЯПОНСЬКИЙ СТИЛЬ: ГАРМОНІЯ І ВИРАЗНІСТЬ

Архітектура Японії багато чого запозичила з Китаю, але для неї характерне прагнення до вишуканої простоти. Світлі й відкриті будівлі в основному складаються з прямокутних елементів. Основним будівельним матеріалом було дерево.

Справжнім шедевром японського зодчества став **Золотий павільйон** в Кіото, найкрасивіша будівля монастиря Рокуон. Він збудований у 1397 р. і спочатку служив віллою сьогуна (правителя). Квадратна в плані триповерхова будівля, крім нижнього поверху, вкрита сусальним золотом. Перший поверх — Зал очищення, свого роду приймальня. Він оточений верандою, майже виступає над дзеркальною поверхнею ставка. Другий поверх — Печера милосердя, збудований у стилі самурайських житлових апартаментів, де розміщувався Зал музики і поезії. Зовні він майже не відрізняється від першого, а от його інтер'єр прикрашений багатим живописом. Третій поверх, відокремлений від перших двох виносом даху, був призначений для релігійних церемоній і мав філософську назву «Вершина пустоти». Дах павільйону покритий корою дерев і прикрашений шпилем із зображенням птаха Фенікса.

У 1994 р. Золотий павільйон в Кіото занесений до Списку світової спадщини ЮНЕСКО.

? Поцікавтеся, яке символічне значення має птах Фенікс в культурах різних народів. Поміркуйте над тим, як архітектура відображає ставлення до природи в культурі Японії.

Високого рівня розвитку в Японії досягло мистецтво гравюри. Японська гравюра є різновидом ксилографії. Спочатку її

твори були чорно-білими, оскільки митці використовували лише чорну туш, але з XVII ст. художник Моронобу запровадив техніку кольорового друку.

Видатним майстром багатобарвної гравюри був **Судзукі Харунобу** (1724–1770). Головні мотиви його творчості — ліричні сцени. Художник прагнув передати почуття та емоції своїх героїв: ніжність, смуток, любов.

Художник **Кітагава Утамаро** (1753–1806) повністю присвятив себе зображенню жанрових сцен із жінками в різноманітному вбранні. Він надзвичайно тонко відчував взаємозв'язок жесту і настрою, освітлення і виразу обличчя.

Вершиною традиційної японської гравюри вважається творчість **Кацусіко Хокусая** (1760–1849). Йому властиві небували раніше в японському мистецтві повнота охоплення життя, інтерес до всіх його проявів — від випадкової вуличної сцени до захопливих явищ природи.

Хокусай був дуже плідним майстром: йому належить понад 30 тисяч гравюр і малюнків, більше 500 ілюстрованих книг. У сімдесят років Хокусай створив свою найславнішу серію гравюр «36 видів Фудзі», а слідом за нею — серії «Мости», «Великі квіти», «Подорожі водоспадами країни», альбом «100 видів Фудзі». Кожний твір майстра — шедевр образотворчого мистецтва, відображення своєрідної концепції буття, місця людини у світі.

? Дізнайтеся більше про творчість видатних японських майстрів гравюри.

Є в японському мистецтві одне особливе явище — нецке, різновид мініатюрної скульптури. Це фігурки людей, тварин, персонажі легенд і художніх творів. Вони виготовлялися зі слонової кістки, дерева, інших матеріалів. Перші нецке з'явилися в Японії у другій половині XVI ст. Вони використовувались для прикріплення до поясів гаманців, ключів, коробочок з ліками, а також слугували прикрасою для одягу. Їхні розміри становили 2,5–15 см.

На початок XIX ст. нецке стали більш складними і вигадливими. Зазвичай то були вже не окремі фігурки, а цілі сюжетні композиції.

Розмаїття фігурок і, відповідно, їхніх призначень, давали можливість власникові обирати необхідну для будь-якої конкретної ситуації.

ЗАВДАННЯ

- Який виражальний засіб: лінія чи колір — домінує в японській гравюрі? Поясніть свою думку.
- ▮ Знайдіть самостійно інформацію про незвичайну пам'ятку архітектури Японії — торії (ритуальні ворота) святилища Іцукусіма. В чому, на вашу думку, полягає їх унікальність?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Придумайте нецке для себе і зліпіть його з м'якого пластику (полімерної глини). Це чудова ідея для подарунка батькам, друзям, родичам.

4

5

6

4–6. Японські нецке

1

2

3

4

Японські музичні інструменти

1. Сьо (губний орган)
2. Тайко (барабан)
3. Хитирики (бамбуковий гобой)
4. Виконання бугаку

МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЇКА

Країна Сонця, що сходить, сформувала самобутнє традиційне музичне й хореографічне мистецтво. Японці дбайливо оберігають своєрідність своєї музики — її суголосність з природою, близькість до природних звуків і тембрів, унікальність «ма» («пауза, яка звучить»), асиметричність розгортання драматургії музичних творів.

Урочиста й пафосна музика церемоній **гагаку** виконувалася в імператорському палаці Кіото та маєтках аристократів. Для гагаку використовували інструменти-символи. Флейта рютекі («флейта дракона») нагадувала про драконів, які парять між небом і землею; символом небесного світла вважався губний орган сьо; символом земного життя людини — духовий інструмент з групи гобойів хитирики. До ансамблю входили також барабани — великий тайко та малі — какко, сьоко. Особливий інтерес становить струнний інструмент біва, який іноді називають японською лютнею.

? Прослухайте японські мелодії у звучанні різних інструментів.

Традиційне придворне танцювальне дійство **бугаку** означає «танцювальний театр», «танець і музика». До репертуару бугаку входили військові танці бубу, що демонстрували могутність і славу переможців у битвах, цивільні — бумбу, що оспівували найважливіші життєві цінності, дитячі — вараві-маї, жіночі — онна-маї та рухливі — хасиримоно («танець-біг»), під час виконання яких актори активно пересувалися на невеликому майданчику. Важливими елементами дійства були досить складні, з багатьма деталями костюми, надягати які актору допомагали спеціально навчені помічники. У бугаку використовувалися і яскраво розфарбовані маски, які мали назву певної музичної композиції й танцю. Маски підкреслено гротескно зображували вираз обличчя персонажа. Однак, на відміну від інших театральних масок японського театрального мистецтва, маски бугаку мали рухомі частини, якими актор міг керувати відповідно до сюжетних подій.

Сцена бугаку облаштовувалася просто неба на території імператорського палацу або біля храмів, де зводили спеціальні квадратні підмостки. Хід бугаку регламентувався чіткими правилами.

ЗАВДАННЯ

- Висловіть свої версії: чому музичний інструмент біву порівнюють з українською кобзою? Підказка: мандрівні японські співаки-сліпці під супровід цього інструменту виконували пісні-речитативи «Повісті про дім Тайра». З яким жанром української музики у вас виникають асоціації?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Створіть ескіз карнавальної маски в «японському стилі».

У ДЗЕРКАЛІ СЦЕНИ ТА ЕКРАНА

В історії японського театру одне із значущих місць належить театру Но, що означає «театр майстерності». Його п'єси увійшли в історію японської літератури як твори великої художньої цінності, оскільки в них сценічна майстерність завжди пов'язана з розвинутою драматургією.

Мистецтво театру **Но** побудовано на художній умовності. Головним незмінним декором сцени є зображення прадавньої сосни — уособлення центру світобудови та символу вічності. В японському театральному мистецтві з нею пов'язані різноманітні метаморфози, що відбуваються під час дійства.

Зміна обстановки та розвиток подій могли передаватися лише пересуванням акторів з одного місця сцени в інше або їхніми позами чи поворотами в певний бік. Якщо по ходу дії актор стояв спиною до місця, де сидів хор, це означало, що він стежить за тим, як сходить Місяць, а коли він ставав обличчям до хору, це означало, що він дивиться на захід.

Протягом дії глядачі тлумачили повільні рухи акторів, коли вони то трохи піднімали носок ноги, при цьому не відриваючи п'яти від підлоги, то піднімали п'яту, не відриваючи носка від підлоги. Умовні жести, символіка рухів і дій також були сповнені певним змістом: невеличкий стрибок з підставки на підлогу сцени означав, що героїня кинулась у річку, а змах батою — стрімкий рух вершника. Гра з віялом по ходу дії дозволяла акторові зобразити Сонце, Місяць, природні стихії або навіть «перетворити» його на зброю чи будь-який інший предмет.

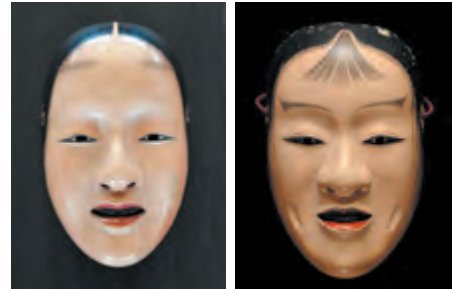
Усі дійові особи, закінчивши свою роль, не залишали сцену, а завмирили в глибині сцени і своєю нерухомістю немовби вибликали себе з поля зору глядачів.

Хор — активний учасник подій — підхоплює репліки акторів, веде з ними розмови, розповідає про дійових осіб. Невеличкий оркестр розміщується уздовж стіни і супроводжує дійство грою на флейті, барабані й двох тамбуринах.

Особливо цікавими є блискучі, багаті костюми акторів та художньо виконані дерев'яні маски, що були взірцем ужиткового мистецтва, — їх зберігали в особливих дерев'яних ящиках як священні реліквії.

? Порівняйте японські маски Но і китайські театральні маски.

У XVI–XVII ст. провідним жанром японського національного театру став театр **Кабукі** (від япон. «*пісня і танець*»). Від самого початку це був театр, зорієнтований на простих глядачів, а ролі виконували жінки. Проте 1629 р. за наказом імператора склад труп Кабукі став виключно чоловічим. І з того часу всі ролі, навіть жіночі, виконують чоловіки.

5. Маски театру Но: дівчина, хлопець, відьма, літня жінка
6. Сцена з вистави театру Кабукі

1

2

1. Актор Кабукі Кацукава
2. Сцена з вистави театру Кабукі
3. Японський драматург Тікамацу
4. Тойокуні-старший. Три актори у виставі

Найвідомішою постаттю в драматургії Кабукі був Тікамацу (1653–1725). Його п'єси й сьогодні можна побачити в репертуарі театру.

Різні стилі мистецтва Кабукі розвивалися у театральних центрах Кіото та Едо (нині Токіо). В Кіото склався м'який, чуттєвий стиль вистав Кабукі, а в Едо переважали воїни, тому тут склався мужній стиль.

Склалась і амплуа акторів, для яких було розроблено певний грим, костюми, перуки, систему жестів і поз, рухи і модуляції голосу. Актори спеціалізувалися кожен у своєму амплуа і передавали секрети майстерності учням і послідовникам разом із сценічним ім'ям. Так утворилися акторські династії з багатьох поколінь виконавців.

Театр Кабукі відіграв настільки значущу роль у мистецтві Японії, а актори Кабукі були настільки популярними серед японців, що під його впливом навіть виник жанр театральної гравюри **якуся-е**.

? Розгляньте гравюри жанру якуся-е. Спробуйте відгадати амплуа зображених акторів.

3

4

Без ознайомлення з японськими коміксами і мистецтвом анімації непросто зрозуміти сучасну Японію, де поширюються клуби підлітків — фанів аніме. Що ж поєднує комікси й анімацію?

Комікси, створені в Японії, мають назву **манга**. Це слово вигадав Кацусіко Хокусай у 1814 р., воно означає «гротески». Манга і стали основою аніме. Нині в Японії почали з'являтися аніме про події на сході України.

? Японія відома своїми саундтреками до мультфільмів та комп'ютерних ігор. Поясніть значення слова «саундтрек».

ЗАВДАННЯ

- Схарактеризуйте театр Но і театр Кабукі. Ознайомтеся з п'єсами видатного японського драматурга Тікамацу. Чому, на вашу думку, його твори набули популярності в Європі?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

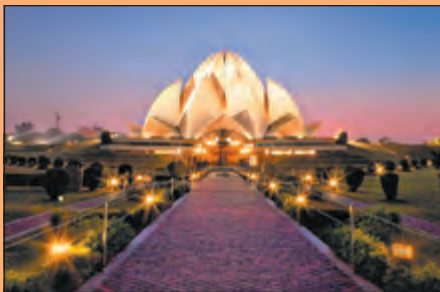
- ?** Театралізуйте у класі ритуал чаювання в японському стилі. Створити відповідну атмосферу вам допоможе слайд-шоу з музичним рядом, що супроводжуватиме церемонію.
- Розробіть серію картинок для аніме в японському стилі.

* Перший комікс в Японії був створений ще у XII ст. Це були «Веселі картинки з життя птахів і звірів» буддистського монаха Какую Тоба (1053–1140). На сувоях були зображені тварини, які пародіювали сцени з життя людей.

5–6. Какую Тоба. Веселі картинки з життя птахів і звірів
7. Кадр із фільму «Навсікая з Долини вітрів»

ІНДІЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН

Індією європейці здавна називали багаті країни Південної Азії, про які мали лише приблизне уявлення. Цікаво, що про неї згадує Нестор Літописець у «Повісті минулих літ». Він описує, як після Все-світнього потопу троє синів Ноя поділили землю. Хаму дістався південь, Яфету — північні та західнослов'янські країни, Сім став володарем Персії, Сирії, Мідії, Вавилонії, Індії та інших східних країн.

Культура країни — немовби фантастичний мальовничий карнавал: розмаїття звуків, барв, пахоців. Мистецтво Індійського культурного регіону тісно пов'язане з буддизмом та індуїзмом, зазнало впливу ісламу. Більшість індійців з давніх-давен переконані у вічності переродження душі, кожна форма якої визначається кармою (долею), що утворюється вчинками самої людини. Цей світогляд — основа глибокої філософічності індійського мистецтва, яке разом із тим завжди видовищне і яскраве.

Так склалося історично, що індійська культура з її давніми традиціями поширилася далеко за межі сучасної Індії, в інші країни Середньої і Південно-Східної Азії. Ці країни називають «Велика Індія»: Бірма, Таїланд, Камбоджа, Лаос, Малайзія, а особливо цікавою мистецькими традиціями є Індонезія.

ЗАГАДКОВИЙ І СИМВОЛІЧНИЙ ХУДОЖНИЙ СВІТ ІНДІЇ

Аджанта — буддистський храмово-монастирський печерний комплекс у штаті Махараштра на заході Центральної Індії. Він являє собою скелю у вигляді підкови з 29 печерами, що поділяються на два основні типи — чайт'я (молитовні зали) і віхара (місця проживання ченців).

Настінний розпис печер всесвітньо відомий. Живопис, що зберігся у фрагментах, ілюструє буддистські легенди і міфи, а також розкриває панораму громадського життя.

Храми висікалися у скелях протягом кількох століть — з II ст. до н.е. до V ст. н.е. Найдосконаліші зразки скульптур і розписів Аджанти створені у V ст.

Тут зберігається величезна кількість шедеврів буддистського мистецтва. У більш давніх печерах Будда зображений в символічній формі, у вигляді трону або слідів. У більш пізніх печерах різні втілення Будди відображені в барвистих фресках і статуях. Знайдемо там і колоритні сцени з повсякденного життя, а також майстерні зразки скульптурних рельєфів. Монументальне мистецтво Аджанти — унікальна енциклопедія, в якій представлені всі соціальні верстви індійського суспільства (від правителя до жебрака), численні народи, які населяли Індію, важливі події з історії країни.

Дослідження печер Аджанти триває й донині. Вони зберігають багато нерозгаданих таємниць. Наприклад, незрозуміло, як художники могли малювати в напівтемряві. Не розкрита і таємниця фарб, що світяться.

У 1983 р. храмовий комплекс «Аджанта» був оголошений пам'яткою Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Нині тут функціонує музей буддистського мистецтва.

1

2

1. Аджанта. Панорама
2. Аджанта. Печерні храми
3. Давнє місто Віджнянагара
4. Стародавні палаци Раджастану

3

4

1. Тадж-Махал. Агра, Індія
2. Мумтаз-Махал і Шах-Джахан

* Сад, який в ісламській культурі символізує рай, займає більшу частину комплексу. Розташування саду ґрунтується на цифрі 4 та її кратних, — ця цифра вважається в ісламі священним числом. Канали і центральна водойма поділяють його на чотири частини. В кожній четвертій частині розташовано 16 клумб (всього 64), розділених пішохідними доріжками. Всі дерева саду розташовані в симетричному порядку. Вибір порід дерев також не випадковий. Вони належать або до родини кипарисових (символ смерті), або до родини фруктових (символ життя). Цікаво, що мармуровий мавзолей розташований не в центрі саду, а в його північній частині. Безпосередньо в центрі — басейн, води якого віддзеркалюють споруду мавзолею.

? Яке значення, на вашу думку, мали монументальна скульптура і живопис у храмовому мистецтві Давньої Індії?

Мавзолей Тадж-Махал (у перекладі «Палац під куполом») — найбільш ушлюблена архітектурна споруда Індії. Він збудований у 1631–1653 рр. за наказом імператора Шах-Джахана для поховання і вшанування пам'яті його коханої дружини Мумтаз-Махал.

Тадж-Махал — цілий архітектурно-ландшафтний ансамбль. Крім мавзолею, до його складу входять сад, басейн, чотири мінарети, мечеть і будинок для гостей. Планування ансамблю здійснено на основі точних математичних розрахунків, які мають символічне значення.

Мавзолей побудований з білого мармуру, прикрашений золотом і напівкоштовним камінням, різнокольоровими інкрустаціями, різьбленими орнаментами. Купол у формі перлини — мусульманський символ жіночності і раю — символізує Небо. Квадрат будівлі під ним — Землю.

Тадж-Махал вважається кращим зразком архітектури епохи Великих моголів. У ньому поєднано елементи перської, індійської та ісламської архітектурних шкіл. У 1983 р. його внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як «перлину мусульманського мистецтва в Індії і один з шедеврів світової спадщини, який викликає загальне захоплення».

? Поміркуйте над тим, чому індійський поет Рабіндранат Тагор назвав Тадж-Махал «сльозою на щодні вічності».

ЗАВДАННЯ

■ Дізнайтеся більше про храми Індії. Підготуйте презентацію тих, які вас особливо вразили.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Ознайомтеся в Інтернеті або інших джерелах з індійським живописом стилю «мадхубані». Розпізнайте риси, спільні з українською народною картиною. Створіть ескіз розпису в цьому стилі на теми українського або індійського фольклору.

МУЗИКА — ТАНЕЦЬ — ТЕАТР

Індійський народ надзвичайно музикальний. У кожному регіоні цієї країни є самобутні пісні, що оспівують життя в усьому багатоманітті. Індія — країна визначних архітектурних шедеврів. Отже, поширеними є пісні будівельників, різьблярів по дереву і каменю. Індія — країна, де тече великий Ганг. Він оспіваний у піснях корабельників і човнярів. Так само свої пісні мають погоничі слонів і верблюдів, приборкувачі змій.

У найдавніших літературних пам'ятках Індії ще у I тисячолітті до н.е. зустрічаються записи мелодій умовними позначками й тексти пісень. Трактат «Натьяшастра» (IV ст. до н.е.— II ст. н.е.) присвячений театру, музиці, танцю. На музику були покладені фрагменти знаменитого епосу «Махабхарата» і «Рамаяна», героїчні образи якого оспівували мандрівні співці — катхака.

Усе це засвідчує самобутність індійської музики. Головним її принципом є імпровізація. В основі імпровізації — раги, філософія яких сформувалася понад дві тисячі років тому.

Рага — це і музичні лади, які використовуються в індійській музиці для створення мелодії, і розгорнуті музичні композиції, що вибудовуються за канонами. Найголовніше — рага втілила особливе ставлення індійських музикантів до звука, що здатен гармонізувати Всесвіт. У перекладі з санскриту рага — «настрій». Вона породжує у слухачів певні почуття, настрої і стани — веселощі, гнів, здивування, відразу, спокій тощо. В деяких районах Індії раги відповідають часу доби, коли їхня дія є найсильнішою.

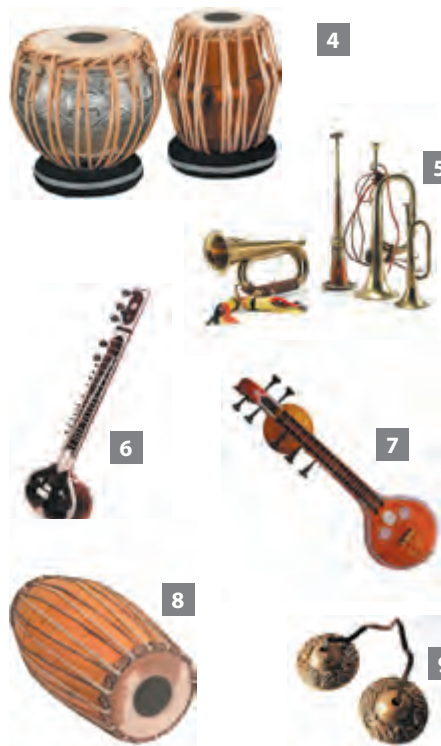
Надзвичайно різноманітні музичні інструменти Індії. Серед них сітар — струнний інструмент з багатим оркестровим звучанням. Найвідоміший індійський виконавець на сітарі — **Раві Шанкар**, який відкрив індійську музику світу.

? Послухайте гру Раві Шанкара та інших сучасних індійських музикантів.

Виразний тембр має табла. Це пара барабанів, у кожного з яких особлива мембрана; гра на таблі — популярний акомпанемент до танців. У храмових процесіях часто використовуються еккалам — мідна або латунна труба з поєднанням між собою секцій, що має гучний пронизливий тембр. Індійську богиню Сарасваті — покровительку мистецтв — зображують із віною в руках. Богиня грає на цьому інструменті музику життя.

У світі з'являється все більше прихильників індійських танців. Цікаво, що найвідоміші індійські божества Шива і Крішна також представлені в танцях.

Мистецтво індійських танців пов'язане з храмами. Їх виконували храмові танцівниці, спеціально навчені догоджати богам

3. Раві Шанкар грає на сітарі

Індійські музичні інструменти

4. Табла
5. Еккалам
6. Сітар
7. Віна
8. Мриданга
9. Каратали

1

2

3

* Цар богів Індра попросив Брахму вигадати розвагу, яка б сподобалася всім — ченцям, воїнам, купцям, селянам. Брахма вказав на декламацію, спів і мелодію. Потім навчив цим мистецтвам Бхарату і його сто синів. Але демонам не сподобалася п'єса, яку розучував Брахма,— про перемогу богів над демонами. Ображені, вони стали підступно заважати акторам. Тоді мудрець повелів небесному архітекторові спроектувати простір для театральних вистав, який можна освятити ритуалами і захистити акторів від переслідувань демонів.

1. Рельєф. Фасад храму Хойсамшвара
2. Рельєф із зображенням парних барабанів. Фасад храму Парашурамешвар
3. Шива, який танцює

і прославляти їх. Завдяки їхньому танцю відбувалося єднання людей з небесами.

Особливість індійських класичних танців — нероздільність музики, пластики і слова (пісні). Існує декілька стилів танцю, описаних у «Нат'яшастрі». Танець охоплює власне танець (нріта), спів і мистецтво міміки. Крім того, надзвичайною виразністю наділені жести. Кожен рух доносить до глядачів точний смисл. За допомогою жестів рук — **мудр**, а також кроками, рухами тіла і навіть поглядом танцівниці розповідають цілі історії.

Значну популярність індійська музика та індійський танець здобули завдяки індійському кіно. Назва індійського кінематографу Боллівуд походить від поєднання «Голлівуд» і «Бомбей» — місто, де знімають кіно мовою хінді. Визначна постать в історії Боллівуду — **Ардешір Ірані**, який започаткував традицію танцю і пісні в кіно. Культурою постаттю індійського кіно є Радж Капур, якого називали «індійський Чарлі Чаплін».

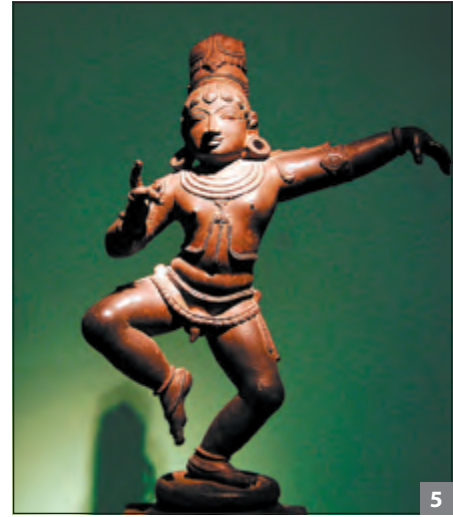
Театральне мистецтво Індії сягає глибокої давнини. У «Рамаяні» описано вуличні народні вистави з музикою. «Нат'яшастра» — справжня енциклопедія театального і танцюального мистецтва — містить міф про народження театру, в якому Брахма сформулював головні завдання театальної вистави: повчати і розважати.

В індійській драмі, коріння якої в народних видовищах, на сцені грав інструментальний ансамбль (флейти, лютні, барабани і т.д.), співав хор, звучали мелодії соло.

Сценічний майданчик був поділений навпіл: на одній частині — музиканти, на другій — відбувалося дійство. Над сценою на декорованих стовпах зводився дах, що підсилював акустичний ефект. Більшість вистав розігрувалася протягом кількох днів.

У XVII ст. виник театр **катхакалі** — танцювальна драма.

Під час дії актори не розмовляють, а лише ілюструють жестами, мімікою, рухами тіла той текст, що читає за сценою спеціальний актор. Жести відіграють важливу роль. За їхньою

допомогою актори виражають найскладніші поняття, думки, почуття. Існує двадцять чотири основні жести з багатьма варіаціями.

? Знайдіть інформацію про основні жести катхакалі і спробуйте їх повторити. Перегляньте фрагменти вистав катхакалі.

Грають у такому театрі в основному чоловіки. Іноді жіночі ролі виконують хлопчики-підлітки. Усе це супроводжується співами під акомпанемент барабанів і гонгів.

Вистави розігрувалися під відкритим небом, розпочиналися звечора і тривали всю ніч. Кульмінація досягалася на світанку, коли добро перемагало зло.

На початку драми з темряви з'являлися актори з яскравим символічним гримом, добре зрозумілим глядачам. Іноді актори перевтілювалися у тварин, квіти, птахів і навіть у предмети неживої природи, могли зображувати шелест листя в лісі. Використовуються спеціально розроблені костюми і маски.

ЗАВДАННЯ

- Здійсніть «кінематографічну розвідку» і перегляньте фрагменти фільмів, де показано індійські танці.
- Розшукайте інформацію про вісім основних стилів індійського класичного танцю.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Спробуйте створити свій «словник танцювальних рухів». Влаштуйте «танцювальні загадки», попередньо визначте «правила».
- П** Складіть фоторозповідь про багатство музичного інструментарію Індії. Доберіть музичні приклади і «озвучте» розповідь. Після ознайомлення з інструментами влаштуйте музичну вікторину, впізнаючи інструменти за тембрами.

i Дізнайтеся про індонезійський театр тіней **ваянг-куліт**.

4. Виступ артистів катхакалі
5. Крішна, який танцює
6. Виконавиця одіссі

АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН

Під час подорожі регіоном при знайомстві з пам'ятками арабо-мусульманського мистецтва слід пам'ятати, що в його основу покладено іслам (наймолодшу з трьох основних світових релігій, яка посідає одне з найважливіших місць в історії світової цивілізації).

До арабо-мусульманського культурного регіону прийнято відносити Іран, Туреччину, Азербайджан, країни Середньої Азії та інші країни.

Велику роль у перемогах ісламу відіграла особистість його засновника Мухаммеда — посланця і пророка Аллаха. Мухаммед жив на заселеному арабськими племенами Аравійському півострові, і саме араби поширили нову релігію на інші землі. Багато неарабських народів Азії прийняли іслам разом з його культурними та мистецькими настановами.

Мистецтво, що перебувало під впливом ідеології ісламу, подарувало світові багато оригінальних шедеврів. Його твори розкидані на величезній території — від Індії до західного узбережжя Північної Африки і Південної Європи.

ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО СВІТУ

Усім, хто хоче отримати незабутні враження, слід вирушити в Об'єднані Арабські Емірати. Ця маленька країна протягом кількох останніх десятиліть дивує світ неймовірними, надсучасними архітектурними витворами, що ніби стали втіленням мрій письменника-фантаста. Разом із тим, у цій країні шанують традиції, релігію і вмюють поєднувати споконвічні культурні надбання з передовими технологіями і дизайном.

Тож відвідаємо міста Дубай і Абу-Дабі, щоб побачити деякі «дива» мистецтва архітектури.

Готель «Бурдж-Аль-Араб» («Арабська башта») в Дубаї відкрився для відвідувачів 1999 р. Він став справжньою «візитівкою» країни не тільки тому, що тривалий час вважався найвищим готелем у світі (його висота 321 м), а, головним чином, завдяки своїй оригінальній формі, яка має вигляд вітрила традиційного арабського човна доу. Автор цього дивовижного проекту — британський архітектор Том Райт.

Головний офіс будівельної компанії Aldar Properties в Абу-Дабі має вигляд гігантського скляного диска. Цей перший у світі хмарочос сферичної форми в 2008 р. визнаний найбільш оригінальною спорудою на Землі. При його будівництві введено багато технічних інновацій. Зокрема, опукла з двох сторін форма хмарочоса-диска створена завдяки скляним геометричним елементам у вигляді трикутників.

1. Готель «Бурдж-Аль-Араб». Дубай, ОАЕ
2. Дубай. Об'єднані Арабські Емірати
3. Головний офіс будівельної компанії Aldar Properties. Абу-Дабі

1. Хмарочос «Бурдж-Халіфа». Дубай
2. Велика мечеть шейха Зайда. Абу-Дабі
3. Сокольнічий. Фрагмент мініатюри «Мисливський привал»

* Найбільшим у світі є і перський килим ручної роботи в головному залі для молитов (витканий в Ірані; над його виготовленням працювали 1200 майстрів протягом 2 років) і внутрішній двір мечеті, весь простір якого вкрито інкрустованим мармуровим візерунком.

? Пофантазуйте на тему архітектури майбутнього. Можливо, у вас з'явиться цікава ідея?

Святиня країни — **Велика мечеть шейха Зайда** в Абу-Дабі, урочисто відкрита 2007 р., захоплює красою і величчю. Вона входить до десятки найбільших мечетей світу і є найбільшою в Арабських Еміратах.

В архітектурі мечеті помітні впливи перської, мавританської та індійської архітектури доби Великих моголів. У будівництві і декорі використані мармур, різнокольорові кристали, кераміка, напівкоштовне каміння і золото.

Мечеть налічує 82 різні за розміром куполи, вкриті мозаїкою з білого мармуру. Білий колір — основний в архітектурі мечеті, і це не випадково, адже в естетиці ісламу він є символом чистоти.

Унікальна система освітлення Великої мечеті влаштована з урахуванням ісламського календаря місячного циклу, завдяки чому місячне сяйво стає об'єднувальним елементом архітектурного дизайну всієї споруди.

? Поміркуйте над тим, яке значення має збереження традицій для розвитку сучасної культури будь-якого народу і країни.

Серед численних мусульманських країн багатую і самобутньою культурною спадщиною вирізняється Іран (стара назва — Персія). Це передусім поезія, каліграфія і мініатюра.

Ви знаєте, що в ісламі заборонено зображення живих істот, особливо людини, щоб художник не уподібнював себе творцеві — Аллаху. Тому в образотворчому мистецтві переважно використовуються рослинні мотиви. Але ще до прийняття ісламу в Персії існували зображення світських і батальних сцен. І ці давні традиції «проросли» у **мистецтві мініатюрі** — як ілюстрації, так і самостійного твору.

У XIII ст. цей вид живопису став одним з найбільш популярних в країні. Його розквіт, як не дивно, пов'язаний із завоюванням Персії монголами, які привезли з собою китайських художників. Тому не дивуйтеся, коли на перських мініатюрах побачите персонажів з характерними для далекосхідних народів типажами облич.

? Поцікавтеся, в яких ще країнах арабо-мусульманського культурно-го регіону набуло поширення мистецтво мініатюри.

Цікаво, що мистецтво мініатюри розвивалося одночасно як на Середньому Сході, так і в Західній Європі. Та якщо в середньовічній Європі основним об'єктом ілюстрування була релігійна література, то на мусульманському Сході увага художників зосередилася на літературі світській. Головним завданням мініатюриста було зображення популярних героїв, сюжетів та епізодів.

Перським мініатюрам властиві вишукана декоративність, поетичність, гармонія і витонченість кольору, віртуозний малюнок, висока майстерність композиції. Особливість мініатюр, створених до XIX ст., полягала ще й у тому, що їхні персонажі ніколи не «дивляться» глядачеві прямо в очі (це для того, щоб не бентежити глядача, не впливати на його емоційний стан).

😊 Одним з найталановитіших перських художників-мініатюристів був **Реза Абасці** (1565–1635) — віртуозний майстер жанрових сцен. Дізнайтеся більше про його творчість.

Для усіх мусульманських країн властиве розвинене декоративно-прикладне мистецтво. Завдяки своєрідному стилю здобуло славу і мистецтво турецької кераміки. Її батьківщиною вважають місто Ізнік. Упродовж XV–XVIII ст. попит на ізнікські кахлі був величезний. Кахельні плитки різнилися як за формою (прямокутні, шестикутні, зірчасті тощо), так і за оздобленням.

Ізнікська кераміка, яка, крім кахлів, дала світові яскраві взірці предметів побуту — тарелі, глеки, вази та ін., продемонструвала, як може «звучати» колір, відображаючи природу.

Саме ізнікська кераміка справила вплив на майоліку Падуї та вироби дельфтського фаянсу (XVIII ст.).

ЗАВДАННЯ

■ Самостійно дізнайтесь про особливості найвідоміших споруд мусульманської архітектури у Стамбулі, Самарканді, Каїрі, Дамаску та інших містах. Підготуйте розповідь — анонс екскурсії «Шедеври мусульманської архітектури» — і презентуйте її у класі.

П Порівняйте твори східної мініатюри з європейською, наприклад циклом «Пори року» зі знаменитого часослова герцога Беррійського, виконаним братами Лімбургами. Які спільні і відмінні риси ви у них вбачаєте?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Розробіть ескізи кахлів, у яких присутні як турецькі, так і українські мотиви. Де б вам хотілося їх використати?
- Створіть орнамент «в арабському стилі», який ви б хотіли бачити на сучасному килимі або будь-якому іншому виробі для прикрашання інтер'єру, в ювелірній прикрасі, на тканині, з якої можна змодельювати одяг тощо.

П Інсценізуйте на вибір арабську казку, створіть засобами комп'ютерної графіки «килим», на тлі якого ви зможете показати інсценізацію.

4

5

6

4. Р. Абасці. Бенкет на узбіччі

5–6. Зразки старовинної турецької кераміки. Ізнік

1

2

МУЗИЧНА МОЗАІКА

Арабська музична культура розквітає у VII–IX ст.; цей період називають її «золотою добою», коли цінувалась висока виконавська майстерність, розвивалась музична теорія, що й досі має непересічне значення: в ній розроблялись питання акустики, будови інструментів, закони музичних ладів і ритму, з'явилися перші зразки нотації. Автором визначної пам'ятки «Кітаб аль агані» («Книга про пісні») був **Юнус аль-Катіб**.

Особливо цікавими є музичні форми, пов'язані з релігійним культом. Вони універсальні для всього арабського світу. Це речитації сур (розділів) Корану, азани (заклики до молитов), майлід (розповідь про народження пророка Мухаммеда), мадих (поєми, що прославляють пророка Мухаммеда).

? Дізнайтесь про вчення видатного філософа, математика, лікаря Ібн Сіни (кінець X — початок XI ст.), що стосується музики. Чи знаєте ви про те, що Ібн Сіна є винахідником одного з найпопулярніших музичних інструментів Середньої Азії, який має назву гіджак?

Унікальний жанр мусульманської традиційної культури — **азербайджанський мугам**. Азербайджанці шанують його як одну з найбільших духовних цінностей свого народу. Мугам є різновидом традиційної практики музикування, що поширена в культурах Близького та Середнього Сходу, де він має назву макам. Це багаточастинний вокально-інструментальний твір імпровізаційного характеру і усної природи, мелодія якого розгортається на основі певного мугам-ладу. Виконує мугами тріо сазандарів — виконавців на народних інструментах: тар, кеманча і бубон, на якому грає співак. Тексти мугамів — це зазвичай ліричні вірші — газелі. Часто мугами створювалися на тексти газелей Сааді, Нізамі, Навої, Рудакі, Гафіза.

* Мугам та азербайджанське мистецтво гри на тарі ЮНЕСКО внесло до списку усної і нематеріальної культурної спадщини людства.

ЗАВДАННЯ

- Уважно вслухайтеся у звучання мугаму. Порівняйте його образність з індійськими рагами. Обґрунтуйте свої враження.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Пригадайте, що таке газелі як літературний жанр. Знайдіть у джерелах переклади газелей українською. Виразно прочитайте їх, насолоджуючись поєднанням текстів і звучання мугаму.

1. Музичний інструмент тар
2. Азербайджанський тарист кінця XIX — початку XX ст. Мешаді Джаміль Аміров

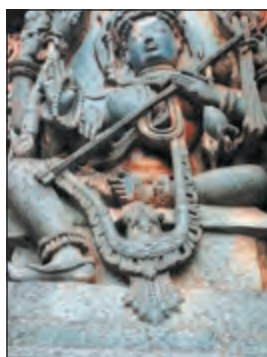
ПОДОРОЖУЄМО САМОСТІЙНО

- Продовжіть мистецьку подорож, укладаючи туристичні маршрути самостійно:

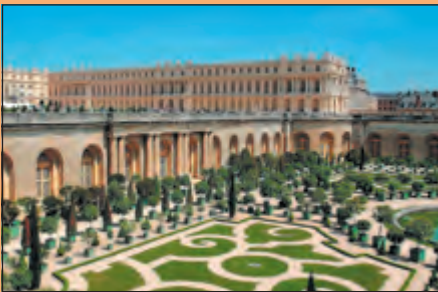
У вирі Бразильського карнавалу
«Медовий ліс» Індії (Мадхубані)
Мачу-Пікчу — місто серед хмар
Велика мечеть Дженне — африканське диво
Містика танцю танура
Японський сад і чайні церемонії
Художні дива В'єтнаму, Кореї, Камбоджі
Мистецький світ аборигенів Австралії і Океанії
Загадки статуй острова Пасхи

- Упізнайте країни за відомими творами світового мистецтва.

i Виконайте тестові завдання із автоматичною перевіркою на сайті «Інтерактивне навчання».

МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ КРАЇНАМИ ЄВРОПИ

Чи знаєте ви, хто є авторами Гімну Європи? Яку він має назву? Радою Європи та Євросоюзом таким гімном визнана «Ода радості». Її текст — фрагмент вірша Фрідріха Шіллера «До радості», а музика — фінал Симфонії № 9 Людвіга ван Бетховена.

Прочитайте текст оди «До радості», який з німецької переклав видатний український поет Микола Лукаш (1919–1988):

Радість, гарна іскро Божа!
Несказанно любо нам
Увійти, царице гожа,
В твій пресвітлий дивний храм.
Все, що строго ділить мода,
В'яжеш ти одним вузлом,
Розцвітає братня згода
Під благим твоїм крилом.

.....
Радість — всесвіту пружина,
Радість — творчості душа,
Дивна космосу машина
Нею живиться й руша.
Радість квіти розвиває
І розгін дає сонцям,
Їх в простори пориває
Невідомі мудрецям.

Заспіваймо разом Гімн Європи!

ГРЕЦІЯ — КОЛИСКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Звідки походить назва «Європа»? Що вона означає?

Ви здогадуєтесь, що відповідь на ці запитання слід шукати в міфах країни, яка вважається колыскою європейської культури. Саме так, йдеться про Грецію, де почав прокладати своє річище потік духовного життя Європи. І це буде перша країна, з якої розпочнеться наша мистецька подорож Європою.

1. Портик каріатид, Акрополь. Афіни, Греція
2. Акрополь. Афіни, Греція

1

2

1. Руїни Кносського палацу. Крит, Греція
2. Парфенон. Афіни, Греція
- 3–4. Фрески Кносського палацу

АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ

Як вам відомо, до складу Грецької Республіки входять численні острови, найбільший з яких — Крит. Міф розповідає: коли Зевс закохався в дочку фінікійського царя прекрасну Європу, він, обернувшись на бика, викрав її і приплив на Крит. Там у них народилося троє синів, одного з яких звали Мінос. І тут міф перетинається з історією: наприкінці XIX ст. знайдене місце проживання започаткованої Міносом династії — знаменитий Кносський палац, збудований у II тис. до н.е., одна з найдавніших у світі архітектурних споруд. Планування палацу було складним і заплутаним. Тому його ще називають «лабіринтом Міноса».

Стіни палацу прикрашають дивовижні кольорові фрески. Їхній стиль не має аналогів у світовому мистецтві. Він зачаровує витонченістю форм, їх ритмічністю, що створює ілюзію плавного руху, і особливою вишуканістю, «співучістю» ліній.

? Розглядаючи репродукції фресок Кносського палацу, пофантазуйте на тему життя його мешканців. Про що розповідають сюжети фресок?

Палац у Кноссі належав до Крито-Мікенської (Егейської) цивілізації — попередниці давньогрецької культури, вершина розвитку якої припала на середину I тис. до н.е. Найушлавленішою пам'яткою цього періоду став добре відомий вам храм Парфенон на Афінському Акрополі.

? Поновіть у пам'яті ваші знання про Афінський Акрополь, його визначні споруди і скульптури.

3

4

5

6

7

Але у Греції є й інші, не менш цікаві історико-культурні об'єкти.

Серед них — Олімпія, батьківщина Олімпійських ігор, які в давні часи об'єднували Грецію, а нині об'єднують весь світ.

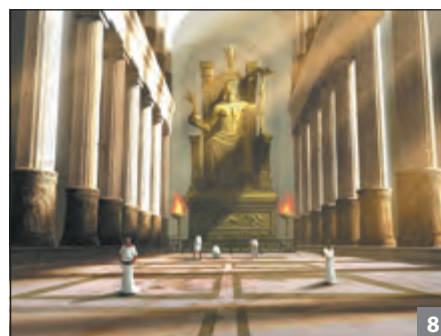
 Пориньте у захопливий світ давньогрецької міфології. Згадайте міфи, в яких розповідається про заснування Олімпії, життя і подвиги Геракла та ін.

Найдавнішою архітектурною пам'яткою Олімпії вважається збудований у VII–VI ст. до н.е. храм богині Гери, дружини Зевса. Саме тут, з часу відновлення Олімпійських ігор у 1896 р., раз на чотири роки відбувається ритуал запалення олімпійського вогню.

Головна споруда Олімпії — храм Зевса, збудований архітектором Лібоном у V ст. до н.е. Це прямокутна у плані будівля, обрамлена з чотирьох сторін колонадою, проста і, разом з тим, гармонійна й велична.

Світової слави храм Зевса набув завдяки одному із семи чудес світу — грандіозній статуї Зевса, встановленій всередині храму, роботи великого скульптора і архітектора Фідія.

 Історія Олімпії також пов'язана з міфами: саме на цьому місці Зевс здобув перемогу над своїм батьком, страшним і жорстоким Кроносом. На честь цієї події славетний герой Геракл, син Зевса, і започаткував Олімпійські ігри.

8

ЗАВДАННЯ

 Поміркуйте: чому мистецтво скульптури посідало таке важливе місце в культурі Давньої Греції? Імена і твори яких уславлених скульпторів вам відомі?

 Відшукайте в різних джерелах детальний опис статуї Зевса, її елементів, техніки виконання; підготуйте її презентацію від імені Фідія.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Знайдіть реконструкцію Давньої Олімпії, ознайомтеся з її спорудами, їхнім призначенням і укладіть маршрут уявної екскурсії.
- Напишіть коротке есе, в якому висловіть ваше враження від фресок Кносського палацу.

- 5. Олімпія (реконструкція)
- 6. Ритуал запалення олімпійського вогню біля храму Гери в наш час
- 7. Руїни храму Гери в Олімпії
- 8. Храм Зевса в Олімпії (реконструкція)

1. Театр Діоніса на Афінському Акрополі (реконструкція)
2. Театр Діоніса на Афінському Акрополі (сучасний вигляд)

НА ПІДМОСТКАХ СЦЕНИ: НАРОДЖЕННЯ СВІТОВОГО ТЕАТРУ

В Елладі (ще й таку милозвучну назву має Греція) зародився і театр. Свій родовід він веде від народних гулянь на честь бога виноробства Діоніса, під час яких йому співали дифірамби (хвалебні пісні). З урочистої частини дійств виникла трагедія, з жартівливої — комедія.

? Пригадайте з уроків літератури значення слів трагедія («трагос» — козел, «оде» — пісня) і комедія («пісня комоса», хода ряджених — сатирів, козлоногих істот, які були супутниками Діоніса). Який смисл вкладається в сучасне тлумачення крилатого виразу «співати дифірамби»?

Під час святкувань влаштовувалися змагання драматургів. Зазвичай брати участь у них могли лише три драматурги. Спеціально готували хор, керівник якого називався хореґ.

? Яку назву має професія сучасного керівника хорового колективу?

С Слова грецького походження:

Діалог (грец. *diálogos*) — розмова, бесіда.

Еллада (грец. *hellás*) — Греція.

Театр (грец. *théatron*) — місце для видовищ, видовище.

Поступово хор розпався на дві групи, що по черзі оповідали про події, а поет Феспід додав до них актора, який вів з хором діалог. Пізніше Есхіл увів другого актора, а Софокл — третього, перетворивши дійство у незалежне від хору.

Вистави відбувалися просто неба на круглому майданчику, що мав назву оркестра (грец. *orchestra*, від *orcheomai* — танцюю)

3

4

і облаштовувався біля підніжжя пагорбів. Лави для глядачів вирубувалися на кам'янистих схилах. Частина такої споруди з місцями для глядачів навколо оркестри у вигляді півкола називалася театроном (місце для видовищ).

У величезному театрі неможливо було розвинути міміку акторів, деталі костюмів. Тому актори грали в масках, які позначали тип персонажа (цар, жрець, жінка) або душевний стан чи характер (радість, горе, відчай). Актори збільшували й свою фігуру, застосовуючи котурни — взуття на високих дерев'яних підосвах. У грецькому театрі не було декорацій, він орієнтувався на слухове акустичне сприйняття.

? Поміркуйте, як можна розтлумачити зміст крилатого виразу «підняти на котурни», «ставати на котурни» чи «зійти з котурнів». Знайдіть підтвердження своїй думці у словниках.

Жіночі ролі виконували чоловіки. Використання масок зумовлювало особливості акторської гри. Актори майстерно володіли голосом значної сили і гучності, бездоганною дикцією, мистецтвом декламації і співу, танцю і руху в широкому розумінні.

В античній Греції актор користувався великою повагою, ним могла бути лише вільнонароджена людина.

ЗАВДАННЯ

- Пригадайте ще, крім згаданих у тексті, слова давньогрецького походження, пов'язані з мистецтвом.
- Опишіть, у чому, на вашу думку, полягала майстерність античного актора.
- Поміркуйте, якими могли бути вимоги до пластичної виразності актора і чому.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- ?** Прочитайте за ролями уривки з комедії Аристофана «Жаби», в якій у комічний спосіб драматург вирішує важливе питання всіх епох — про призначення митця в суспільстві.

5

3. Актори з театральними масками. Рельєф. Помпеї

4–5. Театральні маски

i Дізнайтеся про видатного українського перекладача античної драматургії Бориса Тена.

1

1. Скопас. Менада, що танцює
2. Танець воїнів. Грецький барельєф у музеї Ватикану

У ПОЛОНІ ТЕРПСИХОРИ: МИСТЕЦТВО ТАНЦЮ

На зображеннях давньогрецького вазопису, у скульптурі, на рельєфах, якими оздоблені архітектурні шедеври, бачимо танцювальні сюжети. У Греції з давніх-давен танець вважався дарунком богів, утіленням єдності тілесної і душевної краси.

Терміном «танець» греки називали різноманітні рухи тіла, рук і ніг, ходу, акробатичні трюки, зміну виразу обличчя і міміку. Ви вже знаєте, що хор в античній трагедії декламував, теж виконуючи виразні рухи (саме в цьому і полягає пояснення слова «орхестра» — від «орхеомай», тобто «танцюю»). Частиною театрального видовища були і сценічні танці, дібрані відповідно до кожного жанру. Виконавці відбивали такт ногами, надягаючи особливі металеві або дерев'яні сандалії, або за допомогою вустричних мушлів у руках. Були у греків танці ритуальні, гімнастичні, камерні салонні, тобто розважальні.

Зазвичай у Давній Греції дорослі чоловіки і жінки разом не танцювали. А от юнаки й дівчата могли брати участь у так званих ланцюгових танцях.

Давньогрецький оратор і письменник Лукіан присвятив танцю цілий трактат «Діалоги про танець». Чимало описів танців знайдемо в «Іліаді» та «Одіссеї» Гомера, що є безцінним свідомством для істориків мистецтва.

Унікальним сучасним феноменом є танець **сіртаки**, що у перекладі означає «торкання». Сіртаки — символ непереможної радості. Цей популярний в усьому світі танець не є народним, але він споріднений із грецькими народними танцями хасаліко, підіхтос. Танцюристи вишикуються в лінію або коло, на плечі партнерів кладуть руки. Найхарактерніші особливості

2

сіртаки — повільний початок і поступове та неуклінне прискорення темпу.

ЗАВДАННЯ

■ Поновіть у пам'яті з попередніх років навчання: які музичні інструменти були поширені в античній Греції? У яких міфах розповідається про силу музики?

▣ Порівняйте дві сценічні інтерпретації міфу про Ікара: балет на музику А. Онеггера (хореографія Сержа Лифаря) та балет на музику С. Слоніньського (хореографія Володимира Васильєва).

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

■ Спробуйте станцювати сіртаки!

▣ Розгляньте уважно зображення давньогрецьких муз. Уточніть, хто з них за яке мистецтво «відповідає». Доберіть реквізит, зімітуйте костюми і «оживіть» муз. Напишіть короткі діалоги між ними. Кого називають «служителями Мельпомени» або «служителями Терпсихори»?

* Вважається, що один із танців — каренос — вигадав Тесей на честь вдалого повернення з Критського лабіринту. Танцювальну ходу очолював музикант, який грав на лірі, символізуючи собою Тесея.

3. «Ланцюговий» танець Geranos (фрагмент розпису вази)
4. Народний грецький танець каламатіанос
5. Калліопа, Талія, Ерато, Евтерпа, Полігімнія, Кліо, Терпсихора, Уранія, Мельпомена. Саркофаг муз

МИСТЕЦТВО ІТАЛІЇ: ТВОРЧИЙ ЗЛЕТ ЛЮДСТВА

Якщо Грецію називають колискою європейської культури, то Італія — її фундамент. Жодна країна не подарувала світові стільки мистецьких надбань, які переймали інші народи. Мистецтво Італії зросло на уламках Давнього Риму. Видатними досягненнями Італії є творчість її геніїв епохи Ренесансу Леонардо да Вінчі, Рафаеля Санті, Мікеланджело Буонарроті і, безумовно, опера. Стиль бароко також народився в Італії. Ви вже чули імена архітекторів Лоренцо Берніні, Франческо Борроміні, живописців Караваджо і Тьєполо. Митці з усієї Європи (і не тільки) їхали до Рима, Флоренції, Мілана, Генуї, Пізи й інших міст, щоб вчитися на шедеврах великих майстрів.

1. Мікеланджело. Давид
2. Площа Святого Петра, Рим

ХУДОЖНІ НАДБАННЯ ВЕНЕЦІЇ

У подорожі Італією відвідаємо Венецію — найромантичніше місто країни, розташоване на островах, де замість звичних вулиць — канали і протоки. Найвизначніша архітектурна споруда міста — **Собор Святого Марка** (Сан-Марко), покровителя Венеції. Це одна з найбільших у світі християнських святинь, збудована для зберігання мощів апостола і одного з чотирьох євангелістів Марка, привезених у Венецію з Александрії у IX ст.

Спорудження собору почалося в XI, а завершилося в XV ст. Тривале будівництво вплинуло на унікальний архітектурний стиль. Собор — неперевершений зразок візантійського мистецтва. В основі це типовий хрестовокупольний храм, а в зовнішньому оформленні гармонійно поєдналися ознаки і візантійського, і готичного стилів.

? Пригадайте, що означає «хрестовокупольний храм», а також риси візантійського і готичного мистецтва.

Інтер'єр собору вражає мозаїчними зображеннями. Смальта для мозаїк виготовлялася на острові Мурано у Венеційській лагуні, де з кінця XIII ст. розвивалося виробництво скла. Різнокольорові шматочки смальти викладалися на золотій фользі. Завдяки цьому виникає ефект сяйва, яке наповнює внутрішній простір собору.

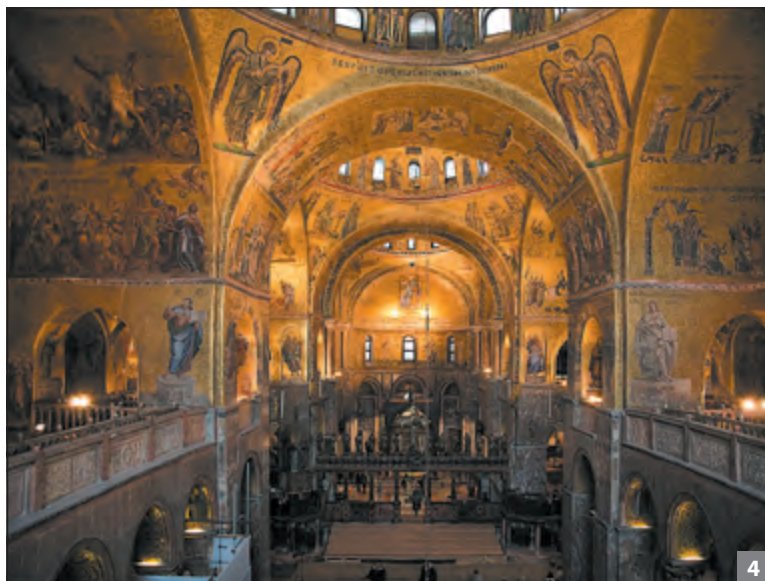
Комплекс мозаїк Сан-Марко — один із найбільших у світі. У XI ст. до їх створення залучалися візантійські майстри, а згодом виконували венеційці.

3

С **Смальта** (нім. *Smalte*, італ. *smalto* — емаль) — кольорове непрозоре скло у вигляді невеличких кубиків або пластинок, застосовуване для виготовлення мозаїк у монументальному мистецтві.

- 3. Собор Святого Марка
- 4. Інтер'єр собору Святого Марка
- 5. Мозаїка собору Святого Марка

4

5

- 1–2. Палац дожів
3. Тіціан. Автопортрет
4. Тіціан. Флора
5. Тіціан. Ассунта. Вознесіння Діви Марії (фрагмент)
6. Каналетто. Вид на затоку Святого Марка і Палац дожів

? Згадайте українську святиню — Собор Святої Софії в Києві. Він теж збудований в XI ст. Над ним теж працювали візантійські майстри.

Поряд із Собором Святого Марка розташований Палац дожів (дож — виборна посада правителя держави) — головна урядова споруда Венеції, зведена в XIV — на початку XV ст. Своєрідність її конструкції в тому, що на легкій нижній частині споруди розташована масивна верхня. А художні особливості палацу визначені проникненням стилю Ренесанс у готику.

Венеція відома не лише своєю архітектурою, а й власною школою живопису. Головний представник венеційської школи, геній італійського Ренесансу — **Тіціан Вечелліо** (бл. 1485–1576), майстер великих композицій на релігійні й міфологічні сюжети.

А у портретах художник показував значущість особистості, глибину її внутрішнього світу.

Тіціан уславився й галереєю жіночих образів. Його героїні, чуттєві й водночас сповнені гідності золотокоші красуні, увійшли в історію як особливі «тіціанівські жінки» («Флора», «Портрет Ізабелли Д'Есте», «La Bella»).

Неможливо бути у Венеції і не згадати про цікаве явище мистецтва — **ведуту** (міський пейзаж). На полотнах найяскравішого представника венеційської школи ведутистів **Каналетто** (Джованні Антоніо Каналь, 1697–1768) — краєвиди Венеції, міст Європи та світу.

ЗАВДАННЯ

- Здійсніть пошук відомостей про художників — представників венеційської школи живопису. Підготуйте презентацію творчості того з них, який вам найбільше сподобався.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Спробуйте зімітувати мозаїку у техніці аплікації за будь-яким сюжетом. Для цього виріжте з цупкого кольорового паперу шматочки «смальти» і викладіть зображення на площині.

- П Дізнайтеся про камеру-обскуру. Як її використовував Каналетто? Розшукайте опис і креслення, її конструкцію, укладіть інструкцію з її використання і влаштуйте майстер-клас для однокласників.

- і Розшукайте інформацію про знамениту Венеційську бієнале.

- с **Ведута** (італ. veduta — вид) — жанр європейського живопису, що був особливо популярним у Венеції XVIII ст. Являє собою картину, малюнок або гравюру з детальним зображенням міського пейзажу.

1. Франсуа Мореллон-ла-Кейв. Портрет Антоніо Вівальді
2. Дж. Болдіні. Портрет Дж. Верді
3. Сцена з опери Дж. Верді «Ріголетто». Національна опера України

ІТАЛІЯ — «КОЛИСКА МУЗИКИ»

Італійці, як і українці, вважаються однією з найспівучіших націй світу. Чимало імен італійських музикантів є знаковими у світовому мистецтві. Пригадаймо: музична термінологія також «італійка» за походженням.

Мистецьку подорож Італією ми розпочали з Венеції. З цим містом пов'язане ім'я **Антоніо Вівальді** (ймовірно, 1678–1741) — одного з найвидатніших митців епохи бароко, творця жанру інструментального концерту й родоначальника програмної музики для оркестру. Найбільш відомі твори А. Вівальді — концерти «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима», які в сучасних інтерпретаціях об'єднують у цикл «Пори року».

Італія — батьківщина опери і бельканто. Італійська школа оперного співу вважається найкращою. «Столицею опери» є легендарний театр Ла Скала в Мілані, де співали й видатні українські артистки і артисти Соломія Крушельницька, Марія Стеф'юк, Анатолій Солов'яненко, Вікторія Лук'янець та ін.

Кульмінація в розвитку італійської опери XIX ст.— творіння **Джузеппе Верді** (1813–1901), що складають основу репертуару всіх сучасних театрів світу. Тріумфальна прем'єра опери «Набукко» в театрі Ла Скала зробила ім'я Верді символом національної гордості і єдності Італії. Хор із «Набукко» італійці і нині вважають гімном свободі; за часів Дж. Верді він сприймався як протест проти австрійської окупації Італії.

Опера «Ріголетто» (за драмою В. Гюго «Король бавиться») — зразок психологічної драми на оперній сцені з правдивими музичними характеристиками персонажів.

? Вам буде цікаво переглянути фільм-оперу «Ріголетто» (реж. Жан-П'єр Поннель, 1983). Зверніть увагу на склад виконавців.

Джакомо Пуччіні (1858–1924) увійшов у світове музичне мистецтво як автор оперних шедеврів «Богема», «Тоска», «Мадам Баттерфляй», «Турандот». В операх Дж. Пуччіні стверджувався новий напрям — веризм: оперні герої заговорили як звичайні люди, що було несподіваним для того часу. Оперна мова Дж. Пуччіні вважається дуже реалістичною, її навіть називають «мовою повсякденного життя».

😊 Багато в чому світовому успіху опера «Мадам Баттерфляй» завдячує знаній українській співачці Соломії Крушельницькій. Дізнайтеся більше про роль видатної українки у світовому успіху опер Дж. Пуччіні та інших композиторів.

Немає людини, яка б не насолоджувалася неаполітанськими піснями «О, доле мій», «Санта Лючія», «Повернення до Сорренто». Ці пісні виконувалися чоловіками. Вважалося, що саме голоси співаків з півдня Італії мають неповторний «оксамитовий» тембр. Неперевершеним виконавцем неаполітанських пісень був знаменитий оперний артист Енріке Карузо (1873–1921).

Однією з найбільш загадкових постатей не лише в італійській музиці, а й у світовій історії, є скрипаль-віртуоз **Нікколо Паганіні** (1782–1840) з Генуї. Все скрипкове виконавське мистецтво наступних часів перебувало під впливом його досягнень.

Твори Паганіні-композитора є в репертуарі знаних скрипалів сучасності, наприклад знамениті «24 каприси» для скрипки-соло.

Паганіні міг грати на скрипці, навіть якщо на ній була відсутня одна або дві струни. На одному з концертів він не перервав виконання, коли на скрипці урвалися одна за одною три струни, і блискуче завершив виступ!

ЗАВДАННЯ

- Прослухайте арію Чіо-Чіо-Сан з опери Дж. Пуччіні у виконанні видатних оперних актрис (Марія Каллас, Галина Вишневська, Марія Бієшу, Соломія Крушельницька). Яка з інтерпретацій є ближчою для вас? Поясніть свою думку.
- П** Прослухайте і спробуйте уявити загальний настрій опери видатного італійця Джоакіно Россіні «Севільський цирюльник» за музикою увертюри. Перевірте свій «прогноз», прослухавши інші фрагменти опери.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- 🗨️** Влаштуйте «Фестиваль мистецьких проєктів». Оберіть для колективного пошуку одну з тем, що розкривають різні аспекти музичного мистецтва Італії: «Сторінками італійської опери»; «Нікколо Паганіні: соло на одній струні»; «У майстернях Амати, Страдіварі, Гварнері», проєкт-цикл «Видатні співаки»: «Король бельканто, неаполітанець Енріке Карузо: парадокси слави генія», «Три тенори», «Хіти сучасних італійських виконавців популярної музики».

С **Веризм** (від італ. *vero* — правдиво) — стильова течія в оперному мистецтві Італії кінця XIX ст., для якої характерне особливе прагнення реалізму у передачі почуттів героїв — «звичайних» людей.

Каприс (італ. *capriccio* — каприз, прихвиля; франц. *caprice*) — віртуозний інструментальний твір вільної форми з характерною фантазійною несподіваною зміною настроїв-епізодів.

4. Джакомо Пуччіні
5. Ж. Енгр. Нікколо Паганіні.

С **Бельканто** — від італ. *bel canto* — красивий спів.

1. Федеріко Фелліні
2. Кадр із фільму «Дорога»
- 3–4. Кадри із фільму «Ромео і Джульєтта»

У ПРОСТОРИ КІНОЕКРАНА

Надбанням світового кінематографа є італійське кіно.

Серед шедеврів італійського кінематографа — фільми **Федеріко Фелліні** (1920–1993) («Дорога», «Ночі Кабірії», «Репетиція оркестру», «Солодке життя», «І корабель пливе»), які сприймаються як філософські притчі про сенс людського буття. У більшості фільмів Фелліні одноступенем режисера був композитор **Ніно Рота**.

«Портрет» італійського кіно також створили режисери П'єтро Джермі, Мікеланджело Антоніоні, Лукіно Вісконті, Бернардо Бертолуччі, зіркові акторки та актори — Анна Маньяні, Джульєтта Мазіна, Джина Лоллобріджиди, Софі Лорен, Марчелло Мastroянні, Джан Марія Волонте та багато-багато інших.

Одним із знакових фільмів стала екранізація трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта» (1968, Англія-Італія) видатного режисера **Франко Дзефіреллі**. Фільм завоював два «Оскари», три «Золотих глобуси» та інші престижні нагороди.

? В яких ще видах і жанрах мистецтва втілено цей шекспірівський сюжет?

ЗАВДАННЯ

- Проспівайте пісню з фільму «What is a youth» (композитор Ніно Рота), яка набула всесвітньої популярності як самостійний твір. Саме ця пісня, що звучить у сцені балу в родині Капулетті в момент першої зустрічі Ромео і Джульєтти, стала лейтмотивом кохання героїв.
- Переглядаючи фільм, зверніть увагу на точність відтворення деталей тогочасної моди. Цікаво, що один з «Оскарів» завоював художник по костюмах Дж. Донаті.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Перегляньте за вибором фільм класики італійського кінематографа. Підготуйте творчий портрет відомого італійського кінорежисера або кіноактора. Поділіться враженнями.

МИСТЕЦЬКІ СКАРБИ ІСПАНІЇ

Іспанія — країна з особливою історією і культурою. В ній співіснують традиції різних культур і епох: карфагенської, еллінської, арабської.

«Золота доба» іспанського мистецтва припадає на XV–XVII ст.— період найвищого розквіту політичної могутності Іспанії. В цей час з'явилися видатні твори мистецтва, а іспанська мова була близька до того, аби стати міжнародною. Свого апогею досягає іспанський театр в особі драматургів Лопе де Вега і Педро Кальдерона. А наприкінці XIX — у XX ст. Іспанія подарувала світу двох ексцентричних геніїв — архітектора **Антоніо Гауді** і художника **Сальвадора Далі**.

1. С. Далі. Прилади й руки
2. А. Гауді. Собор Саграда Фамілія (Святого Сімейства). Барселона

1

2

1. Хмарочоси «Ворота в Європу». Мадрид, Іспанія
2. Будівля музею Прадо. Мадрид, Іспанія
3. Пам'ятник Дієго Веласкесу біля входу в музей Прадо

3

АРХІТЕКТУРНІ І ЖИВОПИСНІ ПАМ'ЯТКИ

Щоб долучитися до різнобарвної культури Іспанії, відвідаємо Мадрид.

Увійдімо в іспанську столицю через унікальний витвір сучасної архітектури, який має символічну назву «Ворота в Європу» (1996). Пригадуєте знамениту «падаючу вежу» в італійському місті Піза? А в Мадриді їх аж дві. Це перші у світі нахилені хмарочоси (на відміну від Пізанської вежі, таким був задум їхніх творців). Архітектори Філіп Джонсон і Джон Бурдже прагнули здивувати світ, і їм це вдалося.

Мадрид — місто музеїв. Найбільш ушлявлений — Прадо. Побудований 1785 р. у стилі класицизм архітектором Хуаном де Вільянуева, Прадо містить найбільше зібрання творів європейського образотворчого мистецтва від XII до XIX ст. У ньому можна насолодитися шедеврами фламандського, італійського, іспанського живопису, а також мистецтвом інших країн.

? Ознайомтеся з колекціями живопису музею Прадо в інтернет-джерелах або художніх альбомах.

Перед входом до Прадо відвідувачів зустрічає пам'ятник великому іспанському художнику **Дієго Веласкесу** (1599–1660) (скульптор Анісето Маринас) — представнику мадридської школи «золотого століття» іспанського живопису.

Шедевр Веласкеса «Меніни» («Фрейліни») (1656) особливий для історії світового мистецтва, адже в ньому художник зробив те, що до нього не робив ніхто. Він побудував сцену таким чином, що глядач мимоволі відчуває себе її учасником. У центрі — інфанта (принцеса) Маргарита в оточенні фрейлін. Вони завітали до майстерні художника і показані так, немов позують. Але ж художник зобразив самого себе позаду них, перед великим полотном, над яким у цей момент працює. Його уважний погляд на когось спрямований. На кого? Підказка — у дзеркалі на стіні. Там нечіткі, але впізнавані обличчя короля і його дружини. Отже, саме їхні портрети пише художник у цей момент. Зауважте, яку мізерну роль він відвів найвищим особам — королівському подружжю. Хто ж тоді головний персонаж картини? За композиційною побудовою — це Маргарита, улюблениця Веласкеса, а в сенсі прихованого змісту — сам художник, його власне ставлення до героїв картини.

Подорожуючи півднем Іспанії (Севілья, Кордова, Гранада), бачимо зразки мавританської архітектури і декоративного мистецтва. Унікальна мавританська культура поширилася тут внаслідок мусульманських завоювань. Арабська у своїй основі, вона увібрала традиції Давніх Греції, Риму, Юдеї і частково збереглася до наших днів.

4

Одне з найпрекрасніших творінь — **Альгамбра**, резиденція правителів Гранадського емірату. Зачаровують принади мусульманської архітектури: витончені арки, стрункі колони, вимощена різнокольоровим мармуром підлога, різнобарвні полив'яні кахлі на стінах. І повсюди — мереживо декоративного різьблення, від якого неможливо відвести погляд.

ЗАВДАННЯ

- Пригадайте творчість двох інших великих художників Іспанії: Ель Греко і Франсіско Гойї. Підготуйте презентацію творів, які припали вам до вподоби. Поясніть, чим саме вони вас привабили.
- П Розгляньте уважно твори Веласкеса і поміркуйте, чому французькі художники-імпресіоністи саме Веласкеса називали своїм першим учителем.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Пригадайте творчість видатного іспанського художника-сюрреаліста Сальвадора Далі. Придумайте ідею і розробіть ескіз власного сюрреалістичного твору.
- П Здійсніть пошук інформації про пам'ятки мусульманської архітектури в Україні. Порівняйте їх з палацом Альгамбри.

5

6

7

- * Сади Альгамбри стали зразками для невеликих садів в монастирях і замках середньовічної Європи, а потім — садів епохи Ренесансу та бароко в Італії, де вони були розвинені і збагачені ще більшою кількістю фонтанів, каскадів, мармуровими скульптурами і павільонами.

- 4. Архітектурно-парковий ансамбль Альгамбра. Гранада, Іспанія
- 5. Чарівні куточки Альгамбри
- 6. Д. Веласкес. Меніни
- 7. Д. Веласкес. Портрет короля Філіпа IV

1

МУЗИКА. ТАНЕЦЬ. МУЗИЧНИЙ ТЕАТР

Іспанська композиторська школа здобула світову популярність завдяки **Енріке Гранадосу** (1867–1916), **Ісааку Альбенісу** (1860–1909) і **Мануелю де Фальє** (1876–1946). Сучасна Іспанія подарувала світу і оперних знаменитостей — Пласідо Домінго, Хосе Каррераса, Монсеррат Кабальє.

? Пригадайте: який музичний інструмент асоціюється з Іспанією? Звісно, гітара, хоча походження її до кінця не з'ясовано (чи не здаються вам суголосними назви античної кіфари і гітари?).

І, безсумнівно, символ Іспанії — **фламенко**. Фламенко — це єдність танцю, супроводу гітари і своєрідного співу. Фламенко — це обов'язково імпровізація. Кілька гітаристів можуть грати без репетицій найскладніші композиції. Мистецтво танцівника, гітариста, співака передавалося від учителя до учня. Один з найвидатніших гітаристів фламенко — **Пако де Лусія** (1947–2014).

Одним із найвідоміших творів класика іспанської музики Мануеля де Фальє став комедійний балет «Трикутний капелюх» (1919), хореографію якого створив видатний балетмейстер Леонід Мясін, а декорації та костюми — Пабло Пікассо. Музика сповнена інтонацій гітарного звучання, ритмів болеро, фламенко, хоти, фанданго.

😊 Самостійно визначте музичні особливості танцю болеро.

2

ЗАВДАННЯ

- Послухайте «Танець вогню» Мануеля де Фальє в різних інтерпретаціях (наприклад, у виконанні оркестру, на фортепіано тощо). Яка з них, за вашими відчуттями, яскравіше втілює іспанський характер?

3

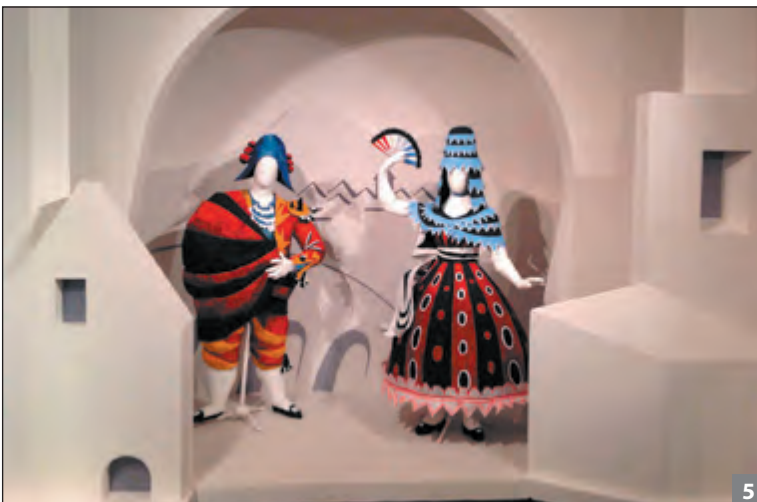
4

П Поцікавтеся змістом балету «Трикутний капелюх». Розгляньте ескізи декорацій і костюмів П. Пікассо. Визначте стильові ознаки. Висловіть свою думку щодо образної відповідності сценографічного оформлення, музики і танцю.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Спробуйте відтворити рухи фламенко під музику танцю. Відчуйте його внутрішню «пружину».

і Дізнайтеся більше про історію й особливості виконання танцю фламенко. Прочитайте поезію Федеріко Гарсія Лорки у перекладі видатного українського поета-перекладача Миколи Лукаша.

5

6

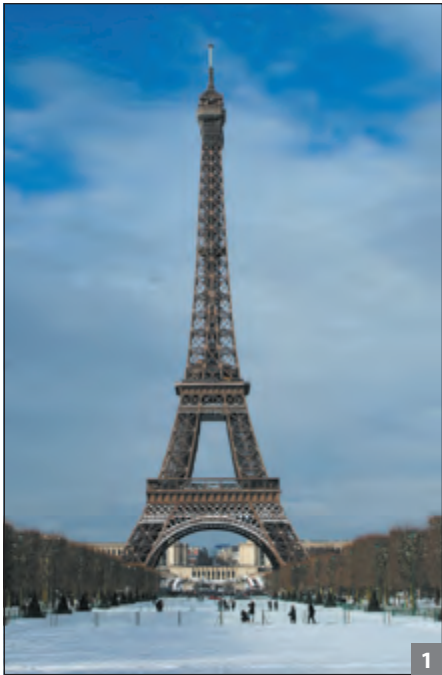

7

с *Хота* — народний іспанський тридольний танець у дуже швидкому темпі, насичений підстрибуваннями, із супроводом гітари, кастаньєт, мандоліни.

Фанданго — народний іспанський парний тридольний танець, що має типовий ритмічний рисунок і виконується під акомпанемент гітари і кастаньєт. Супроводжується співом.

1. Пласідо Домінго
2. Хосе Каррерас
3. Фламенко
4. Сцена з балету «Трикутний капелюх». Національна опера України
5. П. Пікассо. Ескізи декорацій і костюмів до балету «Трикутний капелюх»
6. Монсеррат Кабальє
7. Пако де Лусія

ЕЛЕГАНТНА ФРАНЦІЯ

Коли ми чуємо про Францію, то, перш за все, уявляємо Париж. І не лише тому, що Париж — столиця Франції, а й тому, що впродовж кількох століть він був мистецькою столицею Європи, і цей факт міцно вкоринився у нашої з вами свідомості.

Які образи виникають у вашій уяві? Напевно, Ейфелева вежа — інженерне чудо XIX ст., Лувр — найбільш відомий із музеїв світу, де зберігаються прекрасна Венера Мілоська, загадкова Джоконда (Мона Ліза) великого Леонардо да Вінчі. Це і Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам де Парі) — яскравий зразок готичного стилю, який зародився саме у Франції і звідти поширився по всій Європі.

Франція — батьківщина стилю **класицизм**, що виник там у XVII ст., а в інших країнах — аж на 100 років пізніше. А у другій половині XIX ст. «революційний» на той час художній метод — **імпресіонізм** — заклав новий вектор розвитку світового мистецтва.

1. Ейфелева вежа
2. Лувр

РОЗКІШ І СВОБОДА ПАРИЖА

Щоб відчути дух епохи класицизму, відвідаємо передмістя Парижа — Версаль. «Держава — це я», — оголосив Людовік XIV. Безмежні амбіції короля потребували образного втілення, і він наказав побудувати у Версалі палац з парком, гідні його особи.

Головний палац, збудований архітекторами **Луї Лево** і **Жюлем Ардуен-Мансаром**, вражає розмахом. Велич і розкіш поєднані в ньому з урівноваженістю пропорцій, чіткістю форм.

Якщо зовні Версальський палац витриманий у стилі класицизм, то внутрішнє оздоблення створювалося ще під впливом бароко під керівництвом першого королівського живописця Шарля Лебрена.

Архітектор **Андре Ленотр** створив у Версалі новий тип художнього ландшафту, що дістав назву французького регулярного парку (регулярний — тут означає геометрично правильний). Він також утілював ідеали гармонії і порядку, тобто ідеали класицизму.

Враховуючи, що Людовіка XIV називали «король-сонце», Ленотр спланував парк у такий спосіб, щоб його головні алеї розходилися від центру подібно сонячним променям.

3. Дзеркальна галерея Версальського палацу

4. Палацово-парковий комплекс Версаль

с **Імпресіонізм** (від фр. *impression* — враження) — мистецька течія, що виникла в 1860-х роках та остаточно сформувалася на початку ХХ ст. у Франції.

1. Фонтан Аполлона
2. Фонтан Латони
3. П. Пікассо. Родина комедіантів
4. Е. Мане. Бар в Фолі-Бержер

Фонтани Версаля були вершиною інженерної думки того часу і, разом із тим, високохудожніми творами мистецтва. Фонтан Аполлона зображує колісницю античного бога в динамічному русі (скульптор Жан-Батіст Тюбі).

? Поміркуйте, чому саме образ Аполлона, а не іншого бога, обрали для парку короля Людовіка XIV.

На початку ХХ ст. Париж, наче магніт, притягував молодих художників з усього світу. Вони заселяли Монмартр і квартал Монпарнас. Серед мешканців цих кварталів були тоді нікому ще не відомі Пабло Пікассо, Амадео Модільяні, Сальвадор Далі, Марк Шагал, Костянтин Бранкузі і багато інших митців, які згодом стали світовими знаменитостями.

Цей колоритний осередок дістав назву «Паризька школа». Там панувала повна свобода творчості. З'явилися кубізм, футуризм, фовізм, сюрреалізм, експресіонізм і багато інших течій. То був справжній передовий загін (французькою — авангард) боротьби нового (модерного) за самоствердження. Тому й виникли відомі вам терміни «модернізм» (сукупність новітніх мистецьких напрямів ХХ ст.) і «авангард», або «авангардизм» (перші течії модернізму).

Паризьку школу важко уявити без українців. Їй віддали частку життя і душі всесвітньо відомі митці: **Олександр Архипенко** — визначний реформатор скульптури; блискучий колорист **Микола Глуценко**; **Олекса Грищенко**, який придумав власний стиль — динамоколір; експресивний живописець і поет **Василь Хмелюк**; чуттєва і лірична **Софія Левицька**. Внесок українських художників у створення нового мистецтва був настільки вагомим, що самі французи ввели поняття «**український авангард**». Твори представників «Паризької школи» можна побачити і в Національному художньому музеї України в Києві.

😊 Розгляньте твори представників «Паризької школи», використовуючи інтернет і літературні джерела.

Звітаємо й до Музею сучасного мистецтва в Культурному центрі Жоржа Помпідю. Неординарна будівля Центру Помпідю заслуговує на окрему увагу. Збудована 1977 р. у стилі **хай-тек**

5

6

7

(архітектори Річард Роджерс і Ренцо Піано), вона витримала шквал непримиренної критики, а згодом була визнана однією з кращих архітектурних споруд. Майже за 100 років до цього (1889) аналогічна історія відбулася з Ейфелевою вежею, яка теж спочатку викликала категоричне неприйняття, а потім стала символом столиці Франції.

? Розглядаючи фотографії Центру Жоржа Помпіду, поміркуйте над тим, чи хотіли б ви бачити споруду такого стилю у вашому місті.

ЗАВДАННЯ

■ Дізнайтеся про коротке і яскраве життя українки Марії Башкірцевої, яка увійшла в історію французького мистецтва. Підготуйте презентацію творів художниці і розповідь про її унікальну особистість.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Розшукайте зразки костюмів епохи правління «короля-сонця» (підказка: їх можна побачити на картинах того часу). Розробіть власні фантазійні моделі одягу за їхніми мотивами.

П Влаштуйте «богемну вечірку» — диспут про різні напрями образотворчого мистецтва і його майбутнє. Виберіть для себе образ когось з представників «Паризької школи» (Далі, Модільяні, Пікассо та ін.) і переконливо відстоюйте його творчі принципи.

i Дізнайтеся більше про Культурний центр Жоржа Помпіду.

8

5. Ф. Леже. Циркові акробати
6. М. Шагал. Закохані у де-Вансе
7. С. Левицька. Портрет парижанки
8. М. Башкірцева. У студії
9. Культурний Центр Жоржа Помпіду
10. Ескалатор Центру Помпіду

9

10

1

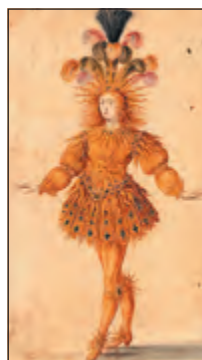
МУЗИЧНА МОЗАЇКА

Жорж Бізе, Гектор Берліоз, Каміль Сен-Санс, Клод Дебюссі та ін. Кожен із цих уже відомих вам митців створив власну епоху в музичній палітрі Європи.

Давайте зануримося в історію. І повертаймося до Парижа! Неможливо уявити придворне життя, що вирувало в XVII ст., без музики **Жана-Батіста Люллі** (1632–1687), засновника французької скрипкової і диригентської школи, композитора і диригента, балетмейстера і танцівника при дворі Людовіка XIV, автора численних комедій-балетів.

Ж.-Б. Люллі був одним із перших директорів Королівської академії музики. Її спадкоємиця — Паризька національна опера, що відома світові як Гранд-Опера.

? Як ви розумієте оцінку музики Ж.-Б. Люллі його сучасниками: «Музика метра — це Версаль, утілений в звуки».

2

Більшість з вистав Ж.-Б. Люллі створював у співдружності зі знаменитим драматургом і актором **Жаном-Батістом Мольєром** і не менш знаменитим **П'єром Бошаном** — першим теоретиком балету і першим директором першої у світі школи, де професійно навчали танців. Саме П. Бошан почав вигадувати і записувати танцювальні рухи, заснував термінологію класичного балету.

Перенесемося у початок XX ст., коли музичними «збурювачами спокою» стали композитори знаменитої **«французької шістки»**. У 1910-х рр. Париж, а далі й вся Європа були ошелешені урбаністичними звучаннями: замість благозвучних мелодій і гармоній публіка концертів почула гуркіт сталеварен, сільськогосподарських машин і колес локомотивів. Поет Жан Кокто писав: «Досить хмар, хвиль, акваріумів, наяд, нічних ароматів. Нам потрібна музика земна, музика повсякденності...»

* Людовік XIV виконував у «Королівському балеті ночі» Ж.-Б. Люллі роль Сонця, що стало другим ім'ям монарха. Визнано, що «Король-Сонце» був одним з найвіртуозніших танцівників свого часу. Одного разу Людовік помилився й не завершив рух антраша (франц. *entrechat* — переплетений). Лицемірні придворні, звісно, аплодували. А незвичайне «па» увійшло до балетної абетки як королівське антраша (*entrechat royal*).

3

4

Один із найпоказовіших творів— овіяний легендами «Пасифік 231» **Артура Онеггера** (1923). Композитор створює образ найбільшого на той час важковагового потяга, який могутньо розсікає простір, поступово набираючи швидкість. «Пасифік 231» Онеггера викликав шквал емоцій у критиків, які вже на ранок після прем'єри назвали його «механіком у музиці» і малювали відповідні карикатури. Композитор писав: «Я не хотів наслідувати шум локомотиву, а намагався передати музичними засобами зорові враження й фізичну насолоду швидким рухом... стан, яким проникнутий потяг у 300 тонн, що летить глибокої ночі зі швидкістю 120 км на годину... Я прагнув створити враження математично точного рівномірного прискорення ритму, у той час, як темп уповільнюється...»

? Прослухайте «Пасифік 231» А. Онеггера. Поміркуйте: чому композитор дав твору підзаголовок «Симфонічний рух»? Які інструменти ви почули у складі оркестру?

Одним із музичних символів країни став шансон, що народився саме у Франції. Загальновідомо, що слово *chanson* означає «пісня» і що виникнення жанру пов'язано з невеличкими театрами-кабаре. Шансони виконувалися, як правило, авторами, а їхня музика нерозривно пов'язана з текстами.

Серед найяскравіших виконавців і виконавиць шансону різних поколінь (шансонье) — **Шарль Азнавур, Ів Монтан, Мірей Матьє, Даліда** та ін. Неперевершеною королевою шансону була **Едіт Піаф**.

? Послухайте шансон у виконанні всесвітньо відомих співаків. Який із творів ви б обрали суголосно свого настрою в різних ситуаціях?

ЗАВДАННЯ

■ Розгляньте фотозображення будівлі Гранд-Опера. З'ясуйте: з іменами яких знаменитих композиторів, артистів у різні часи була пов'язана діяльність театру? Хто з українських митців виступав на цій знаменитій сцені?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Прослухайте «Гавот» Ж.-Б. Люллі. Ознаки якого відомого вам художнього стилю ви відзначаєте у творі? Знайдіть опис виконання танцю. Спробуйте відтворити характерні рухи, аби відчутти атмосферу тогочасного придворного дійства.

П Уявіть себе в ролі музичних журналістів-оглядачів і напишіть есе про творчість шансонье (за вибором). Створіть у класі «журнальну добірку» есе і обговоріть її матеріали в імпровізованому арт-прес-центрі.

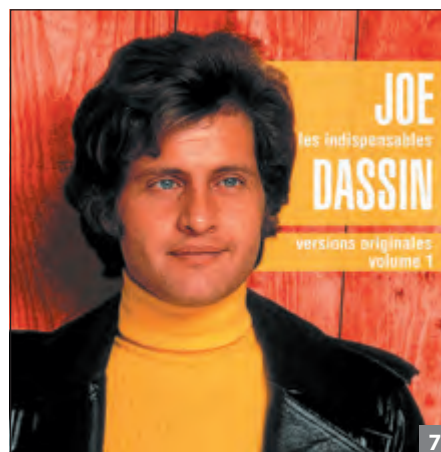
1. Будівля театру Гранд-Опера. Париж	4. Глядацький зал Гранд-Опера
2. Ескізи костюмів Людовіка XIV до «Королівського балету ночі»	5. Даліда
3. Едіт Піаф	6. Шарль Азнавур
	7. Джо Дассен
	8. Патрісія Каас

5

6

7

8

1

МАГІЯ ТЕРПСИХОРИ

Франція увійшла в історію як батьківщина балетного театру. Справжній його розквіт відбувається у XIX ст., коли світло рампи побачив шедевр романтичного балету «Сильфіда», створений 1832 р. балетмейстером Філіпом Тальоні на музику Ж. Шнейцгоффера. Сильфіда — дух повітря, невловима мрія. Виконання партії Сильфіди вимагало від танцівниці легкості, витонченості і надзвичайної технічності. Першою виконавицею і неперевершеною Сильфідою стала **Марія Тальоні** — символ французького балету.

? Які терміни класичного балету ви можете назвати? Якою мовою вони звучать? Поясніть значення кількох, що знайомі вам.

Вершиною романтичного балету стала «Жізель» на музику А. Адана за старовинною легендою, переказаною Г. Гейне. Першою виконавицею партії Жізели була уславлена **Карлотта Грізі**.

У XX ст. блискучий танцівник, легенда світового балетного мистецтва киянин **Серж Лифар** (1905–1986) заснував при Гранд-Опера Академію танцю. Він відродив традиції французького балетного театру. Вважається засновником неокласицизму в балеті.

? Як ви розумієте неокласицизм у хореографічному мистецтві?

У тому ж XX ст. Франція подарувала світовій сцені великих хореографів — **Моріса Бежара** (1927–2007) та **Ролана Петі** (1924–2011). Критики називали Бежара хореографом, який випередив час. Він став одним із творців сучасного балетного театру. Ролана Петі називають «останнім балетним класиком XX ст.». Разом із тим, він запропонував глядачам справді авангардну хореографію, поставив понад 150 балетів.

2

ЗАВДАННЯ

- Пригадайте характерні ознаки романтизму. Перегляньте в театрі або у відеозапису балети «Сильфіда» і «Жізель». Поміркуйте: чому саме в епоху романтизму досяг вершин балетний театр і було винайдено пуанти?
- Дізнайтесь про творчість визнаної в Європі сучасної французької танцівниці і хореографа Магі Марен, яка є лідером нового експериментального напрямку в хореографії «не-танець». Як ви зрозуміли напрям її пошуків?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Знайдіть інформацію про творчість М. Бежара і Р. Петі. Дізнайтесь, на музику яких композиторів вони творили. Вам буде цікаво порівняти постановки інтерпретації балетмейстерами «Болеро» Моріса Равеля.

3

1. Марія Тальоні в ролі Сильфіди
2. Серж Лифар в ролі Ікара
3. Сцена з балету «Болеро» (хореографія М. Бежара)

ПРОГУЛЯНКИ ПАРИЖЕМ: У ЦИРКУ ТА КІНОТЕАТРІ

Прогулюючись Парижем, відвідаємо цирк, що нині має назву «**Цирк д'Івер Бугліон**» і вважається найстарішим в Європі. Пригадаймо: саме з Парижа розпочалася триумфальна хода циркового мистецтва Європою.

У 1807 р. брати Франконі відкрили в Парижі перший у Європі стаціонарний цирк; у 1859 р. французький спортсмен **Жюль Леотар** уперше продемонстрував повітряний політ, що потребувало реконструкції циркових споруд — сферичного куполу, на колосниках якого розташовувались різноманітні механізми. А 1886 р. у Парижі було збудовано Новий цирк, арена якого протягом кількох хвилин заповнювалася водою.

? Розгляньте твори французьких художників Жоржа Сьора «Цирк» і Анрі Тулуз-Лотрека «Вершниця в цирку Фернандо». Опишіть по них атмосферу старого цирку! Які циркові жанри були поширені в той час?

У 1955 р. у приміщенні «Цирку д'Івер Бугліон» відбувалися зйомки голлівудського фільму «Трапезія» за участі знаменитих акторів Тоні Кертиса, Джини Лоллобріджиди, Берта Ланкастера.

Завітаймо й до кінотеатрів, яких чимало на вуличках Парижа. Саме у приміщенні «Гранд-кафе» у 1895 р. брати **Огюст і Луї Люм'єри** уперше продемонстрували короткі фільми «Прибуття потягу на вокзал Ла-Сьота» і «Политий поливальник». Відтоді увесь світ пізнав Францію як батьківщину кіно. Брати Люм'єри розпочали історію документального кіно. Свідком першого

4

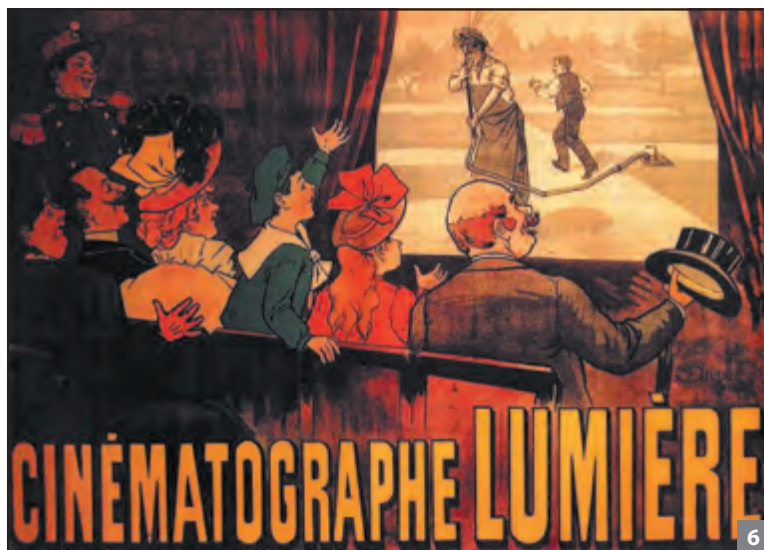
5

4. Ж. Сьора. Цирк

5. А. Тулуз-Лотрек. Вершниця в цирку Фернандо

6. Афіша фільму «Политий поливальник» братів Люм'єрів

7. Брати Люм'єри

6

7

✳ У 1893 р., за два роки до винаходу братів Люм'єрів, в Одеському готелі «Франція» демонструвалися фільми «Франція» демонструвалися фільми «Метальник списа» та «Вершник». Вони були зняті «кінескопом», що винайшов син кріпака з Харківської губернії Йосип Тимченко.

На початку 1894 р. на ІХ з'їзді дослідників природи та лікарів Російської імперії Й. Тимченко за допомогою свого апарата демонстрував зображення на екрані.

На відміну від братів Люм'єрів, нікому не спало на думку запатентувати апарат Й. Тимченка.

1. Кадр з фільму братів Люм'єрів «Прибуття потягу на вокзал Ла-Сьота»
2. Кадр з фільму «Фантомас»
3. А. Делон та Ж.-П. Бельмондо у фільмі «Борсаліно»
4. С. Марсо у фільмі «Хоробре серце»

кіносеансу на бульварі Капуцинів був **Жорж Мельєс**, якого вважають основоположником ігрового кіно, жанрів кінофантастики і фільмів жахів. Найбільший успіх мала його стрічка «Подорож на Місяць» за твором Ж. Верна (1902). А конкурентом Ж. Мельєса дуже швидко став Луї Фейяд завдяки фільму «Фантомас» (1913–1914).

Персонажу Фантомасу судилося прожити тривале життя. В середині ХХ ст. режисер Андре Юннабель зняв кілька нових серій про нього.

Неосяжне своїми художніми відкриттями кіномистецтво Франції подарувало світу видатних режисерів (серед яких Рене Клер, Жак Люк Годар, Клод Лелуш, Люк Бессон та ін.) і блискучих акторок та акторів (Жан Марє, Ані Жирардо, Філіп Нуаре, Жан Габен, Марина Владі, Луї де Фюнес, Жан-Поль Бельмондо, Ален Делон, Софі Марсо та багато-багато інших).

😊 Поміркуйте про необхідність і особливості авторського права в мистецтві.

ЗАВДАННЯ

- Підготуйте презентацію-розповідь про ті жанри циркового мистецтва, які було вперше продемонстровано у Парижі.
- Дізнайтесь самостійно про жанри і найвизначніші фільми французького кіно. Чи привабив вас який-небудь з них? Розкажіть про це.

П Знайдіть карту Парижа. Позначте на ній знамениті місця, про які ви щойно дізнались.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Увійдіть «у роль» перших глядачів перших кіносеансів братів Люм'єрів. Театралізуйте їхні діалоги на вуличках і в кав'ярнях Парижа.
- Відтворіть за допомогою цифрових технологій атмосферу Каннського кінофестивалю. Як виглядає головний приз фестивалю?

МИСТЕЦЬКІ ГЕНІЇ НІМЕЧЧИНИ

Німеччина — батьківщина всесвітньо відомих геніїв, які прагнули дати відповіді на одвічні питання людського життя. Письменники Б. Брехт, Г. Манн, Т. Манн, Е.М. Ремарк, Л. Фейхтвангер вписали славетну сторінку в європейську культуру, переймаючись долею своєї країни і всього людства. Ви вже багато знаєте про німецьке мистецтво. Про замки і собори, книгодрукування і гравюру. Знаєте й видатного майстра німецького Відродження Альбрехта Дюрера, чудові палаци стилю рококо в Потсдамі (Сан-Сусі) і Дрездені (Цвінгер) і генія людства Й.С. Баха. Але культура цієї країни невичерпна.

1. Цвінгер. Дрезден
2. Сан-Сусі. Потсдам

1

2

1. Музейний острів. Берлін
2. К. Д. Фрідріх. Двоє, що споглядають місяць
3. Нефертіті. Новий музей

3

НІМЕЧЧИНА — МУЗЕЙНА КРАЇНА

Як і в інших країнах Європи, в Німеччині зустрічаємося з шедеврами різних епох і народів. Пригадуєте «Сікстинську мадонну» Рафаеля Санті? Вона експонується у Дрезденській галереї, розташованій в палаці Цвінгер.

Німеччина — одна з найбільш «музейних» країн. У Берліні на річці Шпрес є Музейний острів — комплекс із п'яти музеїв, де відвідувачі з найрізноманітнішими мистецькими уподобаннями можуть знайти «свої» експонати. У 1999 р. він увійшов до Списку світової спадщини ЮНЕСКО.

? Поміркуйте над значенням музеїв у збереженні художніх надбань різних народів і культурному єднанні людства.

Старий музей зведений 1830 р. архітектором **Карлом Фрідріхом Шинкелем** в неокласичному стилі для розміщення художньої колекції родини пруських королів. У зібранні представлені твори Давньої Греції і Давнього Риму: скульптура, зброя, вироби з коштовних металів.

Головний скарб колекції Нового музею — скульптурний портрет цариці Нефертіті, один з найпрекрасніших жіночих образів світового мистецтва.

Пергамський музей набув всесвітньої слави завдяки реконструкції Пергамського вівтаря, Воротам Іштар з Вавилону та іншим пам'яткам мистецтва Давнього Сходу.

Музей Боде (Арнольд Вільгельм фон Боде — німецький мистецтвознавець, один з родоначальників сучасного музеєзнавства) познайомить нас з мистецтвом Візантії, скульптурою і живописом Європи від Середньовіччя до XVIII ст.

Завершимо екскурсію цим незвичайним островом у залах Національної галереї, де побачимо твори німецьких художників: експресивного реаліста **Адольфа фон Менцеля** (1815–1905) і таємничого «романтика» **Каспара Давида Фрідріха** (1774–1840).

У Баварії серед Альпійських гір височіє замок Нойшванштайн (з німецької «Нова лебедина скеля»). Він з'явився завдяки музиці німецького композитора Ріхарда Вагнера і фантазії короля Баварії Людвіга II. Людвіг обожнював музику Вагнера, а себе ототожнював з героєм його опери Лоенгріном — Лебединим лицарем. Лебідь — геральдичний птах його роду. «Лебедина мрія» короля здійснилася у 1869–1884 рр. зусиллями архітектора **Едуарда Ріделя** і театрального художника **Хрестіана Янка**. Архітектура замку відповідає настроям часу, коли митці вільно комбінували стилі попередніх епох. Такий прийом називається еkleктикою.

? Якби ви були королем (королевою), чи виникло б у вас бажання втілити в архітектурному шедеврї ваше музичне уподобання? Яке саме? Якою ви бачите цю споруду?

4

5

6

7

Світову славу Німеччині принесло винайдення алхіміком І. Бйотнером нової керамічної сировини, з якої почали виготовляти порцеляну. Перший в Європі завод порцеляни було засновано 1710 р. в м. Мейсені (Саксонія).

Розквіт мейсенської порцеляни пов'язаний зі стилем рококо, що, як ви знаєте, характеризується вишуканістю і тонким виявом виразних можливостей матеріалу. Це сервізи, вази, табакерки, скульптурні групи (пасторалі).

 Ознайомтеся самостійно в інтернет-джерелах з дивовижною колекцією мейсенської порцеляни в Музеї порцеляни у Дрездені.

ЗАВДАННЯ

- Підготуйте презентацію творів Каспара Давида Фрідріха і Адольфа фон Менцеля, які вам найбільше сподобалися.
- Німеччина — країна багатьох замків. Які з них вам відомі? Можливо, ви побували у якомусь із них? Розкажіть про це, поділіться враженнями.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Розшукайте в Інтернеті карту-план Музейного острова в Берліні. На її основі розробіть екскурсійний маршрут для туристів із зазначенням особливостей кожного музею.

- Виконайте ескіз порцелянової пластики у стилі мейсенського рококо або замалуйте (сфотографуйте) деталі вже готового виробу.

8

- 4. Замок Нойшванштайн
- 5. Пергамський вівтар. Пергамський музей
- 6. А. фон Менцель. Концерт в Сан-Сусі
- 7. Монета із колекції Монетного кабінету. Музей Боде, Берлін
- 8. Предмет «Лебединого сервізу». Мейсен

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

Сузір'я композиторів світового масштабу — Роберт Шуман, Ріхард Вагнер, Йоганнес Брамс, Ріхард Штраус та ін. Із музикою деяких митців ви вже знайомі, чимало творів з безцінної скарбниці ще пізнаєте у своєму житті.

Мабуть, серед найціннішого, що є у світовій спадщині,— бездонні глибини музики **Йоганна Себастьяна Баха** (1685–1750), композитора-філософа, чия творчість дає натхнення митцям прийдешніх поколінь. Понад 1000 творів у різних жанрах. Масштабні музичні полотна і п'єси для початківців, музика релігійна і світська (наприклад, «Кавова кантата»), музика для хору, оркестру, різних інструментів.

? Величні творіння Й.С. Баха є кульмінацією поліфонічного стилю доби бароко. Пригадайте: поліфонія означає «багатоголосся». У творах яких авторів ви зустрічались із поліфонією?

Після смерті Майстра його музику почали забувати. Лише від того дня, як у 1829 р. **Фелікс Мендельсон** знайшов партитуру «Страстей за Матфеєм», музика Баха після багаторічного забуття зазвучала і вразила світ.

Справжній переворот у світовому оперному мистецтві здійснив **Ріхард Вагнер** (1813–1883), створивши нове явище — музичну драму. Особливістю драматургії опер стала складна система лейтмотивів, які характеризували і персонажа, і предмет-символ, і місце дії, і певну ідею. Вагнера вважають передвісником модернізму і творцем стилю містичного символізму в музиці.

* Після Другої світової війни до Києва випадково потрапила частина знаменитого «бахівського архіву»; безцінні рукописи згодом були повернуті на батьківщину. Втім, в Україні залишилися копії скарбу в мікрофільмах. Можливо, хтось із вас у майбутньому зацікавиться долею шедеврів?

с **Кантата** — вокально-інструментальний твір, що виконується солістами, хором та оркестром.

1. Пам'ятник Й. С. Баху. Лейпціг
2. Театр Р. Вагнера. Байрейт
3. М. Реріх. Ескіз декорацій до опери Р. Вагнера «Тристан та Ізольда»

? Поясніть значення терміна «лейтмотив». Чи можемо ми застосовувати це поняття в інших сферах, крім музичного мистецтва? В яких ситуаціях?

Карл Орф (1895–1982) — один з найвизначніших музикантів ХХ ст. Світову славу йому принесла сценічна **кантата «Карміна Бурана»** («Carmina Burana»), створена за мотивами середньовічних віршів невідомих мандрівних поетів-вагантів, з яких Карл Орф вибрав 24 про весну, кохання, а також застольні й сатиричні.

Видатним музичним новатором другої половини ХХ ст. є **Карлхайнц Штокгаузен** (1928–2007), лідер музичного авангарду. На перший план композитор висунув музично-акустичні завдання: проводив експерименти з джерелами звуку, що рухаються. Митець одним із перших став використовувати алеаторику і електронну музику.

? Що означає «авангард» у музиці? Обґрунтуйте свою думку.

Шанувальники рок-музики будуть здивовані, якщо ми не згадаємо про внесок Німеччини в її розвиток. Творцями електронної музики вважається група **Kraftwerk** (в перекладі з нім.— електростанція) (1968). Вони були першими, хто створив музичну композицію лише за допомогою електронних інструментів, де навіть голос «пропускався» крізь вокодер (спеціальний прилад) і був схожий на голос робота.

Can — одна з найвпливовіших краутрок-груп, що поєднала етнічні елементи з електронною музикою і створює «миттєві композиції» за принципом вільної імпровізації.

Найпопулярнішою рок-групою Німеччини і однією з найвідоміших у світі є **Scorpions** (1965).

? Назвіть характерні риси хард-року. Які з відомих вам груп грають хард-рок? Чи є серед німецьких груп ваші улюблені? Які саме?

ЗАВДАННЯ

- Прослухайте за власним вибором фрагменти опер Р. Вагнера («Летючий голландець», «Тангейзер», «Тристан та Ізольда», «Лоенгрін» або інші). Що може означати поняття «містичний символізм»? Підготуйте повідомлення про постановки вагнерівських опер в Україні.
- Перегляньте у відеозапису сценічну постановку кантати «Карміна Бурана». Зверніть увагу на вокально-хоровий та інструментальний (оркестровий) склад виконавців. Яку виразність у ньому ви відчули?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Презентуйте у класі твори Й. С. Баха за власним вибором. Поцікайтесь, як перекладається з німецької «Vach». Поміркуйте над словами Людвіга ван Бетховена про Й. С. Баха: «Не струмок, море йому ім'я!».

4. Виступ гурту «Can»
5. Учасники гурту «Kraftwerk»
6. Гурт «Scorpions»

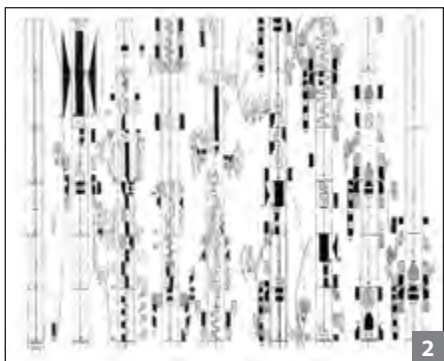

* До десятої річниці об'єднання Німеччини на запрошення уряду Scorpions виконали пісню «Wind of change» у супроводі 166 віолончелістів, а солістом був Мстислав Ростропович.

1. Рудольф Лабан
2. Лабанотажія (графічний запис танцю)

МИСТЕЦТВО ТАНЦЮ: У ПОШУКАХ ЕКСПРЕСІЇ

Внесок Німеччини у світове мистецтво — це й відкриття **Рудольфа фон Лабана** (1879–1958), передвісника танцювального експресіонізму. Він відмовився від традиційних балетних *па* і від музичного акомпанементу, розробив свій стиль пластики — «експресивний танець» і створив власну систему запису танцю «*лабанотажія*». Ідеї Р. Лабана вплинули на всю європейську хореографію.

? Розгляньте фото «лабанотажії». Чи вдасться вам «розшифрувати» записане?

Експериментаторкою в танці була «королева німецького експресивного танцю» **Піна Бауш** (1946–2009). Вона очолила балет Вуппертала — Танцтеатр, що став національним надбанням Німеччини.

? Як ви розумієте поняття «експресивний танець»?

Танцтеатр — це і новий жанр у хореографічному мистецтві, в якому стираються кордони між танцем і мистецтвом драматичного актора, «змішуються» слово, музика, рух. Постановки Піни Бауш є синтезом хореографії, драматичного мистецтва, відео-інсталяцій, в яких поєднуються класичні і гостро сучасні елементи мови всіх мистецтв, використовується музика різних епох, стилів і жанрів.

За виставою «Орфей та Еврідіка» знято фільм-спектакль на музику К.В. Глюка у постановці та сценографії Піни Бауш. За жанром, вигаданим самою Піною, це «танцопера». Постановниця винайшла виразний прийом: у кожного персонажа є паралельно два виконавці — оперний і балетний.

ЗАВДАННЯ

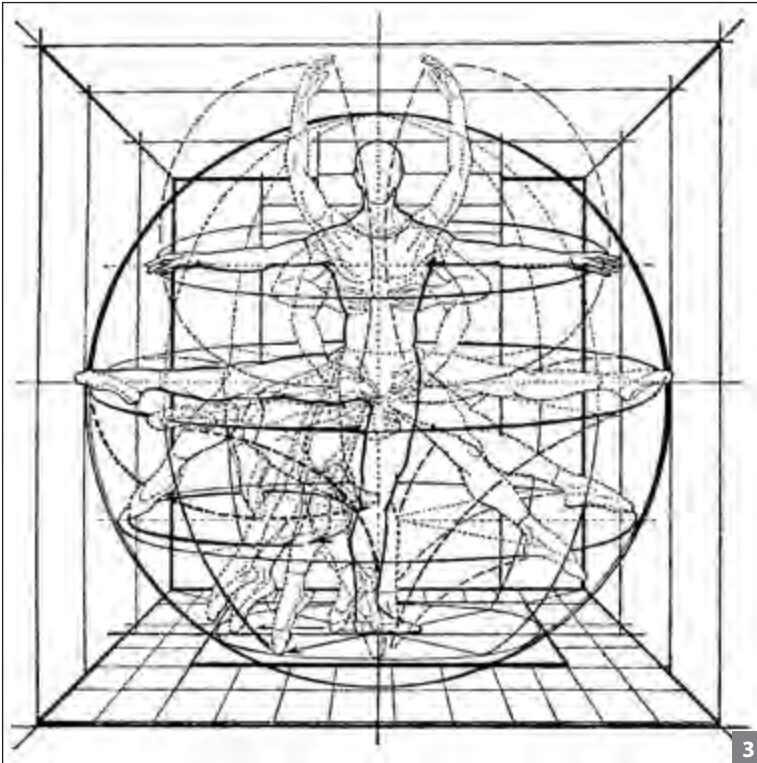
■ Перегляньте відеозаписи, які відтворюють хореографічні відкриття Р. Лабана. Переглядаючи кадри із записами занять за системою рухів Лабана, спробуйте відтворити найпростіші елементи і пояснити свої відчуття.

П Перегляньте фрагменти спектаклю «Орфей та Еврідіка» на музику К.В. Глюка в постановці Піни Бауш. Розгорніть дискусію на тему «Чому нині таким сучасним сприймається цей твір?».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

👤 Створіть власні хореографічні «експерименти» на музику видатних німецьких композиторів (за вибором): організуйте у класі хореографічний «поєдинок». «Глядачів» залучіть до участі у прес-конференції.

3

4

* Піна Бауш знялася у фільмі Федеріко Фелліні «І корабель пливе» (1983) у ролі сліпої принцеси, яка грає в шахи на дотик. А у фільмі Педро Альмодовара «Поговори з нею» (2002) грала саму себе. На Берлінале 2011 р. був показаний фільм Віма Вендерса «Піна».

3. Аналіз рухів Р. Лабана
 4. Р. Лабан та його учні та учениці
 5. Рухова пластика Р. Лабана
 6. Піна Бауш

5

6

НА КАВУ ДО ВІДНЯ: МИСТЕЦТВО АВСТРІЇ

Знайомитися з мистецтвом Австрії починаємо з віденської кав'ярні. Відень — одне з «найкавовіших» міст Європи, як і наш Львів. Між ними багато спільного, і не лише кава, а й архітектура і мистецтво, адже Галичина свого часу входила до складу Австро-Угорської імперії.

Першу віденську кав'ярню, яка називалася «Під синьою пляшкою», відкрив українець, козак **Юрій Кульчицький**, герой оборони Відня 1683 р. На його честь у столиці Австрії названо вулицю і встановлено пам'ятник. Пам'ятник цій легендарній людині є і у Львові.

За життя Юрія Кульчицького Відень вже був великим культурним і науковим осередком. Віденський університет, один з найстаріших у Європі, заснований ще 1365 р. А у 1692 р. там з'явилася перша в Центральній Європі Академія мистецтв, в якій навчалися відомі вам українці Михайло Бойчук, Богдан Лепкий, Микола Івасюк та ін.

ВІДЕНСЬКІ ХУДОЖНІ ВАРІАЦІЇ

Серед найславетніших художників епохи Ренесансу — **Лукас Кранах Старший** (1472–1553), один із засновників «Дунайської школи» живопису. Саме у Відні формувалася індивідуальна творча манера художника. Увагу привертає портрет ректора Віденського університету Йоганна Куспініана, якому на той час було всього 27 років, а Лукасу Кранаху — 28. Лукас Кранах Старший створював не лише живописні полотна, а й був видатним майстром гравюри.

? Здійсніть самостійно пошук інформації про «Дунайську школу». У чому її особливості? Які художники її представляли?

У знаменитій віденській галереї Альбертіна зберігається одна з найбільших у світі колекцій друкованої графіки, малюнків і акварелей. На нас чекають твори як німецьких художників (Альбрехт Дюрер), так і Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Рафаеля, Рубенса і багатьох інших.

? Поміркуйте над роллю друкованої графіки у популяризації творів мистецтва.

На мальовничих вулицях і площах Відня — архітектурні споруди різних стилів. Один із найкращих готичних соборів Європи — **Собор Святого Стефана** (XIII–XIVст.) є символом Відня і національним символом Австрії. Собор захоплює красою вітражів і скульптур, стрілчастих арок і склепінь. Його величний шпиль височіє над містом, а покрівля даху унікальна: це викладений з черепиці кольоровий орнаментальний килим.

Віденська ратуша побудована у другій половині XIX ст. в неоготичному стилі. Ратуша і її площа — «душа» старовинного європейського міста (такою є і ратуша на площі Ринок у Львові). У парку перед ратушею лунає музика, а в парадному залі влаштовують виставки, бали та концерти.

Відень — місто, в якому особливо відчувається зв'язок архітектури і музики. Чи не найяскравіший приклад — Віденська опера. Її будівля зведена в 1861–1869 рр. за проектом Августа Зікарда фон Зікардсбурга та Едуарда ван дер Нюлля, а керував будівництвом **Йозеф Главка** — архітектор унікального комплексу Митрополичої резиденції в Чернівцях (нині Чернівецький державний університет).

? Яка зі споруд — собор, ратуша чи театр — мала, на вашу думку, найважливіше значення у житті міста?

В архітектурі Відня різні мистецькі стилі поєдналися в гармонійному «звучанні». Шедевр бароко палац-музей Бельведер — місце зберігання найбільшої у світі колекції творів видатних митців **Густава Клімта** (1862–1918) і **Оскара Кокошки** (1886–1980).

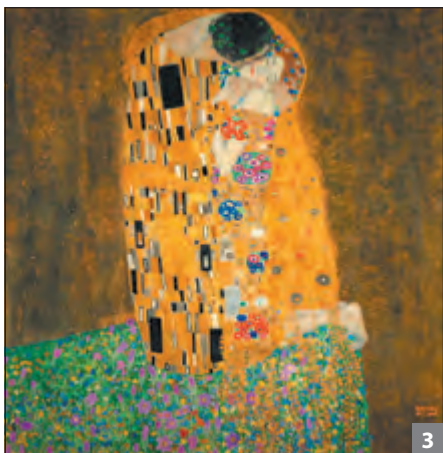

3

1. Скульптура Юрія Кульчицького на одному з будинків Відня
2. Галерея Альбертіна. Відень
3. Л. Кранах Старший. Портрет Йоганна Куспініана
4. Собор Святого Стефана. Відень

4

Саме там бачимо картину Клімта «Поцілунок», на якій художник зобразив себе разом із коханою Емілією Фльоге.

Згадаймо, що Г. Клімт — один із найяскравіших представників стилю модерн, а Австрія — країна, звідки модерн поширювався на інші землі, зокрема — Західну Україну. Австрійський модерн дістав назву «**сецесія**», або «**сецесіон**» (від лат. secession — відхід убік, відділення). Так представники нового мистецтва задекларували відхід від панівних догм.

😊 Перегляньте репродукції творів Клімта і пригадайте особливості його індивідуальної художньої манери.

Назва «Сецесіон» закріпилася за виставковим павільйоном віденського модерну, побудованим в 1897–1898 рр. видатним австрійським архітектором **Йозефом Марією Ольбріхом**. Комбінація з простих геометричних форм, вишуканий декор у вигляді рослинного орнаменту і особливо незвичайний позолочений купол полюбилися віденцям і змінили уявлення про те, якою може бути архітектура. А розташований під куполом і виконаний золотом девіз сецесіону «Часу — його мистецтво, мистецтву — його свободу» можна вважати девізом нової епохи в історії світового мистецтва.

ЗАВДАННЯ

- Складіть план віртуальної екскурсії віденським музеєм Альбертіна на тему «Мистецтво гравюри у творчості видатних європейських художників».
- Дізнайтеся більше про живопис Лукаса Кранаха Старшого. Чим приваблюють його твори?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Поміркуйте над тим, у чому полягає своєрідна краса мистецтва стилю модерн. Напишіть есе на тему ваших роздумів.

1. Міська ратуша. Відень
2. Музей Бельведер. Відень
3. Г. Клімт. Поцілунок
4. О. Кокошка. Наречена вітру
5. Сецесіон. Відень

ВІДЕНСЬКІ МУЗИЧНІ ЗУСТРІЧІ

Пригадаймо: кого з композиторів називають віденськими класиками і чому? Поняття «віденська класична школа» об'єднало творчість трьох митців з неповторною індивідуальністю: **Йозефа Гайдна** (1732–1809), **Вольфганга Амадея Моцарта** (1756–1791), **Людвіга ван Бетховена** (1770–1827). Що ж їх об'єднувало? Передусім Відень, який завдяки цим геніям перетворився на музичну столицю Європи.

Найголовнішим відкриттям віденських класиків є симфонізм, що ознаменував новий тип інструментальної музики і розквіт інструментальних жанрів — симфонії, сонати, концерту. У творчості віденських класиків у цілому сформувався симфонічний оркестр.

? Які характерні особливості класичної симфонії?

Йозефа Гайдна називають «батьком симфонії», він є автором 104 творів цього жанру.

Ауру його музики визначають життєрадісність і відкритість життю. Саме Гайдн утвердив принципи симфонічного циклу: частини симфонії самостійні за тематизмом, контрастні між собою, але об'єднані художнім задумом: перша частина і фінал — динамічні, у швидких темпах, друга частина — повільна, третя частина — зазвичай променистий менует. Вершина симфонізму Гайдна — 12 «Лондонських» симфоній.

Вольфганг Амадей Моцарт — універсальний геній, який втілює нюанси ліричних переживань людини в шедеврах різних

6. Т. Харді. Потрет Йозефа Гайдна

7. Невідомий художник. Йозеф Гайдн та його камерний оркестр

8. Б. Крафт. Портрет Вольфганга Амадея Моцарта

1

С *Симфонізм* означає не лише звернення до симфонічної музики або жанру симфонії, а принцип художнього мислення: задум розкривається у протиставленні музичних образів і якісному перетворенні музичних тем та елементів упродовж розгортання твору.

1. Й. К. Штилер. Портрет Людвіга ван Бетховена
2. Й. Б. Лампі Старший. Портрет Андрія Розумовського
3. В. Гаус. Бал у Віденській опері

2

жанрів — симфоніях, операх, концертах, хоровій музиці, піснях. Його називають «символом музики». У музиці В. А. Моцарта поєднуються стрункість мислення і багатство мелодики, що випромінює гаму почуттів, простота висловлювання й винахідливість. Вершинними з симфоній Моцарта є останні — № 40 та № 41 («Юпітер»). В операх В. А. Моцарта показано живі характери персонажів, їхні почуття і взаємини, а музика вперше у цьому жанрі «злилася» зі сценічною дією. Найвідомішими є «Весілля Фігаро», «Дон Жуан», «Чарівна флейта».

Людвіг ван Бетховен народився в Бонні (Німеччина). Але віденський період визнавав вінцем своєї творчості. Бетховену були близькі образи героїчні, яких найбільше в його творах — симфоніях, сонатах, інструментальних квартетах та концертах. Симфонія № 3 має назву «Героїчна».

? Л. Бетховен став передвісником нового стильового напрямку, під знаком якого буде розвиватися музичне мистецтво XIX ст. Поміркуйте, якого саме.

Одним із найчастіше виконуваних нині творів в усьому світі є знаменита «**Ода радості**» — фінал **Симфонії № 9**. Пригадайте: це музична основа Гімну Європи.

У 1792–1807 рр. у Відні мешкав дипломат Андрій Розумовський. Нащадок українських козаків, Розумовський підтримував віденських класиків. Квартет Розумовського, найкращий інструментальний колектив свого часу, виконував усі нові твори Бетховена. Композитор присвятив дипломату Симфонію № 5; три струнні квартети мають назву «Квартети Розумовського». Українець заспівав Бетховену пісню козака харківського полку Семена Климовського «Їхав козак за Дунай». Саме після того, як вражений композитор зробив обробку пісні, вона стала чи не найпопулярнішою українською мелодією по всій Європі XIX ст. «Казки Віденського лісу», «Весняні голоси», «Життя артиста».

Автором цих та інших вальсів, численних полек, галопів, мазурок, кадрилей є **Йоганн Штраус-син** (1825–1899), визнаний

3

«король вальсу». Вальс «На прекрасному блакитному Дунаї» є неофіційним гімном Австрії. Стихія танцю панує в оперетах Й. Штрауса-сина. Найвідомішою є «Летюча миша».

? Розкрийте особливості жанру оперети. Чому оперети Й. Штрауса називають «вальсовими оперетами»?

Не міг не знайти відгуку в музиці переламний і неспокійний початок ХХ ст. Найяскравіша відповідь часу — творчість одного з найвпливовіших майстрів цієї доби **Арнольда Шенберга** (1874–1951) та його найвідоміших учнів **Альбана Берга** та **Антон Веберна**. Їх називають представниками Нововіденської школи. А. Шенберг — найвизначніший представник експресіонізму в музиці. Він є творцем додекафонії. Один із найвідоміших творів А. Шенберга — мелодрама «Місячний П'єро» (на вірші Альбера Жиро) для голосу і ансамблю.

😊 Спрогнозуйте, як може звучати музика експресіонізму. Перевірте свої припущення, слухаючи твори А. Шенберга та інших представників Нововіденської школи.

ЗАВДАННЯ

■ Опишіть свої враження від музики А. Шенберга. Яку виразність має винайдений А. Шенбергом прийом вокального виконавства шпрыхезаг (від нім. *Sprechgesang* — мова-голос) — середнє між співом і вільним мовленнєвим інтонуванням?

П Прослухайте твори віденських класиків (за вибором): Й. Гайдн: симфонії «Прощальна», «Дитяча», «Лондонська» № 103 («З тремоло літавр»); Л. Бетховен: Симфонія № 3 «Героїчна»; В. А. Моцарт Симфонія № 40. Поміркуйте, чому симфонічний цикл порівнюють з етапами життя людини?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Складіть графічний план розташування груп інструментів під час симфонічного концерту.

С **Додекафонія** — метод творення музики на основі дванадцяти тонів, які не повторюються, і послідовності звуків, що можуть комбінуватися. Такий метод нагадує конструювання. Напрямок додекафонії — серійна музика.

4. Ф. Г. Вальдмюллер. Весна у Віденському лісі
5. Віденський ліс
6. Пам'ятник Й. Штраусу у Штаттпарку. Відень

i Дізнайтеся більше про музичну династію Штраусів.

МИСТЕЦЬКІ ВІДКРИТТЯ НА КРАЮ ЄВРОПИ

Бельгія і Нідерланди — дві маленькі країни на північному заході Європи, що зажили слави розвиненою промисловістю і мистецтвом. Вони подарували світу гобелени, золотарство, дельфтський фаянс, національне мистецтво гри на дзвонах і, звичайно, твори геніальних художників, видатних архітекторів, письменників, музикантів.

1. Атоміум. Брюссель
2. Вулиця-канал. Амстердам

ХУДОЖНІ МАНДРИ БЕЛЬГІЄЮ ТА НІДЕРЛАНДАМИ

Почнемо подорож зі столиці Бельгії і Європейського Союзу Брюсселя, міста старовинного і водночас сучасного. Головна площа Брюсселя Гран-Плас, або Великий ринок, вважається найкрасивішою у світі.

Брюссель увійшов до історії архітектури і першими будинками у стилі модерн кінця XIX ст. Їх автор, видатний бельгійський архітектор Віктор Орта, дав поштовх розвитку дизайну, підкоривши його «магії» модерну.

? Які характерні риси архітектури модерну ви пам'ятаєте?

Бельгійська столиця славиться комплексом Королівських музеїв витончених мистецтв, де зберігаються шедеври живопису видатних майстрів Пітера Брейгеля Старшого, Пітера Пауля Рубенса, Антоніса ван Дейка.

В Антверпені теж є Королівський музей витончених мистецтв з великою колекцією творів **Пітера Пауля Рубенса** та інших фламандських художників XVII ст. Філіал цього музею — будинок Рубенса, спроектований ним самим (Рубенс добре знався на архітектурі, яку вивчав в Італії).

3. Міська ратуша. Площа Гран-Плас. Брюссель

4. В. Орта. Будинок Тасселя — перший будинок у стилі модерн

5. Вестибюль будинку Тасселя

1

2

3

😊 Здійсніть віртуальну екскурсію в будинок-музей Рубенса в Антверпені.

Бельгійське місто Гент прославив художник **Ян ван Ейк** (1390–1441), який разом із братом Губертом створив вітвар для Собору Св. Баво.

Гентський вітвар (1432) був небаченим за красою і масштабом художнім витвором. Його верхній ярус — світ небесний. В центрі — Христос на троні. Обабіч — Богоматір, Іоанн Хреститель, ангельські хори і постаті Адама і Єви. Нижній ярус — світ земний. У цьому творі ван Ейк здійснив прорив від Середньовіччя до Відродження, про що свідчить соковита краса живопису і вражаюча точність у зображенні найдрібніших деталей.

? Розгляньте, використовуючи інтернет-ресурси, окремі частини Гентського вітваря. Зверніть увагу на гармонійно врівноважену композиційну побудову сюжетів і багатство колориту цього твору.

с **Вітвар** (лат. *altarium* — жертovníк) — головна, східна частина церкви; в католицьких храмах також — вітварна картина, яка може складатися з багатьох живописних, скульптурних і архітектурних елементів.

4

1. Будинок Рубенса в Антверпені
2. Одна із зал Королівського музею витончених мистецтв
3. Пітер Пауль Рубенс. Автопортрет
4. Я. та Г. ван Ейки. Гентський вітвар

5

Перебуваючи в Амстердамі, неможливо не згадати Венецію, адже все місто пронизують канали, або грахти. Система амстердамських каналів занесена до пам'яток світової спадщини ЮНЕСКО. Це один з головних символів столиці Нідерландів.

«Золотою добою» для Нідерландів було XVII ст. Тоді творили Франс Галс, Якоб ван Рейсдал, Ян Стен, Рембрандт ван Рейн і Ян Вермеєр, чії твори побачимо в Амстердамському державному музеї.

Перлина колекції голландського живопису — знаменита «Нічна варта» Рембрандта, написана 1642 р. на замовлення Стрілецького товариства (загону громадянського ополчення Амстердама). У ній Рембрандт відступив від канону, за яким зображення мало бути статичним парадним портретом, і наповнив композицію рухом.

? Чим, на вашу думку, цікавий цей шедевр для наших сучасників?

Є в Амстердамі і музей видатного голландського художника другої половини XIX ст., одного з головних представників

6

с *Золотий перетин* в математиці та мистецтві — така пропорція двох величин, коли співвідношення їхньої суми і більшої величини дорівнює співвідношенню більшої і меншої; вважається найгармонійнішим співвідношенням для естетичного сприйняття зображення; вперше запропоноване давньогрецьким математиком Евклідом.

5. Державний музей. Амстердам

6. Я. Вермеєр. Молочниця

7. Рембрандт. Нічна варта

7

* Назва «Нічна варта» неточна. Зображена подія відбувалася вдень, що виявилось під час реставрації 1947 р. За 200 років перебування в залі Стрілецького товариства полотно вкрилося шаром кіптяви, який змінив його первісний колорит, але не применшив велич цього шедевра. Імена більшості героїв картини відомі. На честь святкування 350-річчя з дня народження Рембрандта нащадки капітана Кока та інших стрільців влаштували театральну виставу на вулицях Амстердама, зобразивши картину в її дійових особах. А деякі персонажі до цього часу становлять загадку для дослідників, зокрема — дівчинка в золотистій сукні, розміщена в точці золотого перетину картини.

1

2

постімпресіонізму **Вінсента Ван Гога** (1853–1890). Його творчість не була визнана за життя, проте після смерті набула тріумфальної слави і виявила величезний вплив на подальший розвиток образотворчого мистецтва. Тут зберігається найбільша у світі колекція картин, малюнків і листів митця, збережених сім'єю його брата Тео. Серед них такі шедеври, як «Соняшники», «Спальня в Арлі», «Мигдальне дерево» та ін.

? У чому, на вашу думку, секрет особливої сили впливу на глядача творів Вінсента Ван Гога?

У цьому ж музеї побачимо також твори плеяди визначних художників — сучасників Ван Гога, з якими він був знайомий і дружив. Це відомі вам Клод Моне, Анрі де Тулуз-Лотрек, Поль Гоген та ін.

3

ЗАВДАННЯ

■ Дослідіть, чому художників Бельгії часто називають фламандськими, а художників Нідерландів — голландськими.

П Укладіть невеличкий каталог шедеврів «золотої доби» голландського мистецтва. Зазначте автора, назву, рік виконання, матеріали (наприклад, «полотно, олія»), за можливістю — розміри, стислий опис сюжету.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

П Оберіть з-поміж художників Бельгії та Нідерландів того, чия творчість є для вас найближчою. Підготуйте розповідь про його твори і життєвий шлях. Влаштуйте обговорення — обмін думками з однокласниками.

■ Спробуйте розробити власний дизайн будь-якої речі побутового призначення (годинника, лампи, люстри, вази, рами тощо) у стилі модерн.

4

i Дізнайтеся більше про театральне мистецтво Бельгії

1. В. Ван Гог. Автопортрет
2. Музей В. Ван Гога
3. В. Ван Гог. Зоряна ніч
4. В. Ван Гог. Соняшники

НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ

Велика Британія — острівна держава, яка першою з європейських країн поетично описала море і першою в Західній Європі почала будувати дерев'яні дахи.

Риси мешканців цієї країни — персональна свобода, свобода висловлювань, свобода релігійного самовизначення, здатність до компромісу, недовіра до демагогії і віра у правила чесної гри, любов до старомодних вітрин магазинів на центральних вулицях міст і незмінної протягом багатьох років форми одягу школярів...

Острівне розташування Великої Британії вплинуло і на її мистецьку самобутність. Англія і Шотландія, Північна Ірландія і Уельс мають власні звичаї, традиції, характер, які в сукупності утворюють загальне «мистецьке обличчя» країни.

1. Біг Бен. Лондон
2. Британська група «The Beatles» — символ рок-музики

1

«АНГЛІЙСЬКІСТЬ» У ЖИВОПИСІ І ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕТВОРЕННІ ПРИРОДИ

Мистецтво Великої Британії яскраво відобразило особливий англійський характер, що найяскравіше представлено у творчості Вільяма Хогарта (1697–1764), Джошуа Рейнольдса (1723–1792), Джона Констебля (1776–1837).

Вільям Хогарт обрав темою творчості правду і буденність, оповідаючи в сюжетних картинах неприкрашені життєві історії. Сатирична серія Хогарта з шести картин «Модний шлюб» уперше в Англії висміювала звичаї «вищого світу». У гравюрі «Вулиця пива» все наповнено хмільною радістю, а в «Провулку джину» бачимо жахи пияцтва.

😊 Поміркуйте над тим, чи потрібно у мистецтві наочно показувати приклади людської жорстокості, як то робив Хогарт у деяких своїх творах. Обґрунтуйте думку.

2

Стриманим і розсудливим, подібно до характеру самих англійців, є портретне мистецтво **Джошуа Рейнольдса**, якого вважають засновником справжньої англійської школи живопису. Його герої — видатні особистості свого часу, а також прості люди. Художник тонко відчував індивідуальні особливості кожної моделі і майстерно відтворював їх засобами живопису.

? Чим, на вашу думку, цікавий і цінний портретний жанр? Про що ми, люди XXI ст., можемо дізнатися і що можемо відчути, розглядаючи твори Рейнольдса та інших портретистів минулого?

1. В. Хогарт. Модний шлюб. Незабаром після весілля
2. Дж. Рейнольдс. Портрет сестер Волдгрейв
3. Дж. Констебль. Гребля й млин у Дедхемі
4. Дж. Констебль. Собор у Солсбері. Вид з Єпископського саду

Джон Констебль любов до країни передавав у чудових пейзажах. Він ніколи не прагнув відвідати Італію або Париж. «Основою» будь-якого пейзажу Констебль вважав небо. А головним образом, що давало йому насолоду, були хмари. В картинах Констебль акцентував цікаві для нього атмосферні явища.

3

4

Значним є внесок Великої Британії у розвиток садово-паркового мистецтва. На законах гармонії, спокою, які досягаються цілеспрямованим розподілом світла і тіні, виник **англійський стиль саду**. Такий сад призначений для відпочинку й усамітнення. «Природність» — головна ознака такого саду. Англіїці впорядковують природу, зберігаючи враження натуральності: «правильні» прямі доріжки поступаються місцем «неправильним», «наче природним» стежкам, штучні водойми виглядають як береги озер або річок. З'являються крихітні пагорбки, вільно розкидані групи дерев, що ростуть у природному безладі. Замість фонтанів — водоспади та струмки.

? Що, на вашу думку, є спільного у садово-паркового і образотворчого мистецтв?

Сад був оточений «живою» огорожею з дерев і чагарника. Саме англійці «винайшли» газон та бордюр з трав'янистих рослин.

Стиль романтизму, що утвердився у другій половині XVIII — на початку XIX ст., зумовив перехід саду в парк. Огорожа зникає, і парк непомітно переходить у навколишню місцевість. До числа «англійських» належать відомі парки України: «Софіївка» в м. Умань і Воронцовський парк в м. Алушка.

😊 Поміркуйте, яка музика могла б тихо звучати під час вашої прогулянки англійським парком для створення відповідного настрою. Поясніть свій вибір.

ЗАВДАННЯ

■ Підготуйтеся до бесіди на тему «Любов до малої батьківщини у творчості Дж. Констебля».

П Розгляньте портрети Дж. Рейнольдса. Ознаки яких стилів ви в них побачили? Обґрунтуйте свою думку.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

■ Створіть власний проект «англійського парку». Запропонуйте сюжет театральної вистави, основою для декорації якого він міг би слугувати.

П Напишіть есе на тему соціальних причин поведінки зображених В. Хогартом людей. Подумайте, як пов'язані бідність, неписьменність, злочинність і хвороби. Якими є способи боротьби із цими явищами? Проведіть паралелі з соціальними і моральними проблемами нашого часу. Поділіться між собою думками і враженнями.

С **Газон** — це площі, вкриті однаковою низько скошеною травою суцільно або із включенням поодиноких рослин, груп, квіткових клумб, що височіють над трав'янистим покривом. В англійських садах величезні газони оточують будинки суцільною зеленою ковдрою. Гармонійно зливаючись із навколишньою природою, вони є частиною загального пейзажу.

Бордюр — смуга зелених насаджень обабіч доріжки, з країв майданчиків.

5. Сади Уілтон-хауса

6. Парк у Кларемонті

7. Парк Стоурхед

8. Ландшафтний парк. Бат

1

МУЗИЧНА МОЗАЙКА

Можливо, ви знайомилися або спробували театралізувати твір одного з найвідоміших англійських композиторів ХХ ст. **Бенджаміна Бріттена** (1913–1976) «Давайте створювати оперу». Симфонічними оркестрами світу виконуються його ж «Варіації та fuga на тему Перселла», більш відомі як «Путівник по оркестру для молоді». (Генрі Перселл — видатний англійський композитор XVII ст.).

Найкращий і всесвітньо відомий твір Б. Бріттена «Воєнний реквієм» присвячений пам'яті тих, хто віддав життя у двох світових війнах. Твір звучить як застереження проти можливих майбутніх катастроф. Склад виконавців — змішаний хор, хор хлопчиків, симфонічний оркестр, орган і солісти.

? Яку темброву виразність має хор хлопчиків у звучанні твору?

2

На запитання, яка країна є батьківщиною рок-музики, кожен впевнено називає Велику Британію. Із 60-х років ХХ ст. популярність здобула група **«The Beatles»**: Джон Леннон, Пол Маккартні, Джордж Харрісон і Рінго Старр, — усі з Ліверпуля. «Ліверпульська четвірка» створила свій стиль, характерними ознаками якого є гучна звучність і різка ритмічна пульсація. Назва групи — свого роду каламбур від beetle (жук) і beat (біт). Серед шлягерів «The Beatles» — «Yesterday» («Вчора»), «Yellow submarine» («Жовта субмарина»), «Let it be» («Хай буде так»).

Класикою вже вважається і творчість «Deep Purple», «Pink Floyd», «Rolling Stones». Чимало прихильників завоювали «Depeche Mode», «Queen», «The Led Zepelin».

Хітами, улюбленими мільйонами прихильників, стали композиції Стінга, в яких поєднуються мелодійний рок, джаз, реггі, нью-ейдж, соул, поп-музика.

3

4

5

? Чи є серед англійських рок-груп ваші улюблені? Що саме є близьким вашому світовідчуттю?

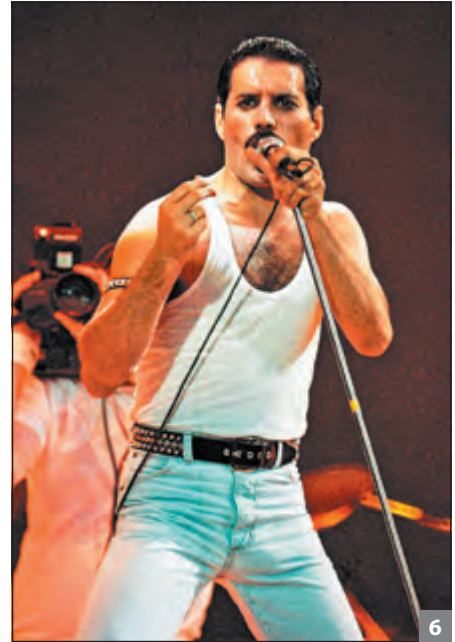
У той час, коли «The Beatles» злетіли на пік слави, в Лондоні робив перші кроки на композиторській стежці **Ендрю Ллойд Веббер** (нар. 1948) — майбутній лауреат «Оскарів» і «Греммі», автор знаменитих мюзиклів «Ісус Христос — суперзірка», «Привид опери», «Евіта», «Кішки», згодом поставлені на американському Бродвеї.

ЗАВДАННЯ

- До світових хітів належить знаменита мелодія «Memory» з мюзиклу «Кішки», за мотивами дитячих віршів Т. Еліота «Популярна наука про кішок». Заспівайте пісню «Memory»!
- П** Прослухайте «Воєнний реквієм» Б. Бріттена. Поміркуйте, чи збігаються ваші враження з висловом диригента Річарда Кука: «Головна тема бріттенівського «Реквієму» — крещендо до миру».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- П** Створіть відеопрезентації різних стилів британської рок-музики. Об'єднайтеся у групи до 5 осіб, кожна з яких складатиме свій топ-4 британських рок-груп. За результатами топ-4 усіх груп складіть спільний топ-4 і «озвучте» список. Організуйте дискусію «фанатів» і «супротивників». Перевірте, чи увійшли до ваших топ-списків групи з переліку підручника.

6

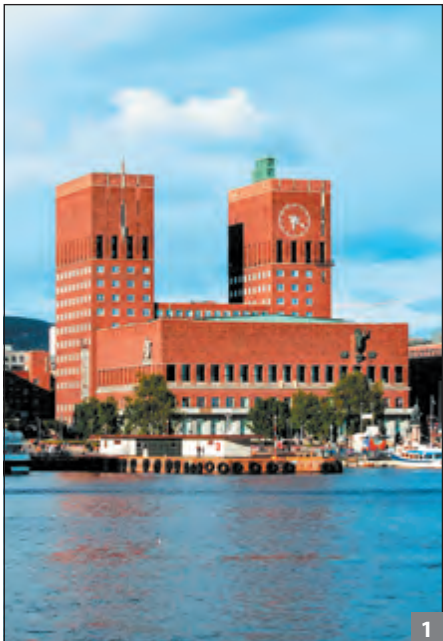
1. Бенджамін Бріттен
2. «The Beatles»
3. «Deep Purple»,
4. «Pink Floyd»
5. «Rolling Stones»
6. Фредді Мерк'юрі — соліст групи «Queen»
7. Сцена з мюзиклу «Кішки»
8. Ендрю Ллойд Веббер

7

8

НОРВЕЗЬКІ ЕКСПРЕСІЇ

Країна з добре розвинутою промисловістю, значущим внеском у дослідження Арктики і Антарктики (Ф. Нансен, К. Ларсен, Л. Кристенсен) подарувала світові стародавню скальдичну поезію і музику, яскраві зразки функціоналізму в архітектурі, твори прикладного мистецтва — ковані вироби з металу, виточені з дерева, унікальні зразки ткацтва.

Географічне розташування Норвегії, сповнена суворі краси і величі природа, вочевидь, вплинули на світовідчуття нащадків вікінгів, що виявило себе в музиці, літературі, образотворчому мистецтві. Правдивість драматурга Генріка Ібсена, романтична наповненість творів композитора Едварда Гріга, емоційний максималізм живопису Едварда Мунка і масштабність ідей скульптора Густава Вігеланда — все це внесок Норвегії в художню скарбницю людства.

1. Ратуша. Осло
2. Оперний театр. Осло

РОЗДУМИ ПРО ЖИТТЯ, ЛЮБОВ І СМЕРТЬ У ФАРБАХ І КАМЕНІ

Подорожуючи Норвегією, відвідаємо музей найзнаменитішого норвезького художника **Едварда Мунка** (1863–1944) в Осло. Від його творинь лине енергія, з якою митець прагнув передати максимальну напругу людських емоцій, почуттів, психологічних станів.

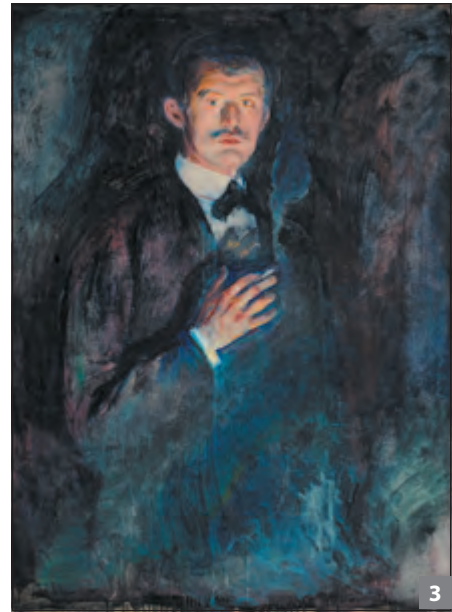
Мистецтво Е. Мунка — найбільш значний внесок Норвегії в загальноєвропейську художню скарбницю. Він вплинув на розвиток модернізму ХХ ст. і вважається родоначальником експресіонізму.

? Пригадайте, що вам відомо про експресіонізм в образотворчому мистецтві та його представників. Чим особливий цей художній напрям?

Окрім творів символістсько-містичного характеру, Мунк писав пейзажі і портрети. Із всесвітньо відомих його картин — «Поцілунок», «Зоряна ніч», а також серія автопортретів від молодого віку до старості, в яких наче відображена психологічна біографія художника.

Вам добре відома картина «Крик» (перша назва «Відчай»), яку сам художник назвав «поемою про життя, любов і смерть». Зображення охопленої жахом людини з цієї картини стало одним із найбільш упізнаваних образів у мистецтві, свого роду «маніфестом» експресіонізму.

? Яке ваше особисте враження від цієї картини? Можливо, вона вам подобається, а можливо — викликає неприйняття. Відчуйте свою емоцію і спробуйте пояснити її.

3

3. Е. Мунк. Автопортрет
4. Е. Мунк. Зоряна ніч
5. Е. Мунк. Повний місяць
6. Е. Мунк. Крик

4

5

6

1

2

1. Парк скульптур Вігеланда. Осло
2. Г. Вігеланд. Коло життя
3. Г. Вігеланд. Моноліт

3

Емоції людини, вічні питання сенсу життя творчо досліджував і видатний норвезький скульптор **Густав Вігеланд** (1863–1943).

Завдяки титанічній праці майже у півжиття Вігеланд створив диво — парк скульптур в Осло, у Центральному Королівському парку Фрогнер. Це понад 200 скульптур, виконаних з граніту, бронзи, кованого заліза. Ландшафтний дизайн парку також спроектований Вігеландом.

Більшість статуй і скульптурних груп зображують людей в типових життєвих ситуаціях, під час різних занять — бігу, боротьби, танців, ігор. Кожна з них передає емоції і почуття з глибоким філософським підтекстом.

Існування людини на Землі трактується митцем як мить у вічному колооберті життя, в якому немає початку і кінця. Про це свідчить визначна пам'ятка парку — бронзова скульптура «Коло життя», символ вічності, втілений у вигляді динамічної гірлянди людських фігур.

? Чи є, на ваш погляд, у скульптурах Вігеланда ознаки експресіонізму?

На найвищому місці парку встановлена вражаючих розмірів скульптура «Моноліт», вирізьблена з цілісного гранітного блоку. «Моноліт» виглядає як плетиво з людських тіл, що піднімається до небес. Це композиційно-змістовий центр усього комплексу, його кульмінація (від лат. *culmen* — вершина — момент найвищого напруження, піднесення у розвитку чого-небудь).

Парк Вігеланда — найбільше зібрання скульптур одного художника під відкритим небом, об'єднаних ідейним задумом, аналогів якому немає у світі.

ЗАВДАННЯ

- Пофілософствуйте на тему сенсу життя людини. Чи зрозумілою для вас є надмірна гострота переживань Едварда Мунка? Чи поділяєте ви погляди на життя Густава Вігеланда? Поміркуйте над тим, для чого живете особисто ви.
- Поясніть значення терміна «кульмінація» стосовно образотворчого мистецтва.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Пригадайте подію або враження у вашому житті, яке викликало у вас сильну емоцію. Спробуйте передати її за допомогою фарб на полотні (папері, картоні тощо) в дусі експресіонізму. Дайте волю почуттям і сміливо експериментуйте. Можете використовувати як фігуративний, так і абстрактний метод зображення.

МУЗИКА ПІВНІЧНИХ ФІОРДІВ

Музика **Едварда Гріга** (1843–1907), класика норвезького мистецтва, представника романтизму, ніби народжується з природи рідної йому Норвегії, її легенд, пісень давньоскандинавських поетів — скальдів, пастуших мелодій, фольклорних оповідей про мешканців підземного світу — кобольдів, гномів, ельфів, тролів, поєднуючись із ліричністю.

Всі разом твори композитора — це узагальнений образ Норвегії. Він мріяв створити самобутнє професійне мистецтво Скандинавії і втілював свою мрію.

У багатьох композиціях відчутна стихія народних свят і норвезьких танців з енергійними ритмами (халлінг, спрінгар, гангар).

У концертах часто звучать фортепіанні п'єси «Хода гномів», «Танець ельфів», «Кобольд», «Ноктюрн», «Поетичні картинки», «Сцени з сільського життя», «Весільний день у Трольхаугені».

Найвідоміші твори Е. Гріга: Концерт для фортепіано з оркестром, музика до драми видатного норвезького драматурга Генріка Ібсена «Пер Гюнт».

? Прослухавши твори Е. Гріга, порівняйте світовідчуття композитора з образами і настроями творів композиторів-романтиків інших країн.

Улюбленим народним інструментом норвежців і в наші дні залишається скрипка. Саме особлива норвезька народна скрипка хардінгфеле супроводжує усі танці — парні і хороводні, швидкі і повільні.

Назва найпоширенішого веселого парного тридольного танцю спрінгданс означає «танцюю, підстрибуючи». Він досить віртуозний, зі складними обертаннями на одному місці.

Гангар є старовинним парним норвезьким танцем поважного, «церемонного» характеру.

Найулюбленишим на сільських святах є халлінг — сольний чоловічий танець, справжнє змагання найбільш досвідчених танцівників, які демонструють свою спритність. Рухи халлінга імпровізаційні, але вимагають акробатичної майстерності: первертання в повітрі, обертання на одній нозі та ін.

? Спробуйте уявити ці танці і «відчути» їхню атмосферу в музиці Е. Гріга.

ЗАВДАННЯ

- Прослухайте згадані твори Едварда Гріга (за вибором). Опишіть характерні інтонації, які ви почули в мелодіях цих творів.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Знайдіть у інтернет-мережі і перегляньте два дитячі мультиплікаційні фільми, де звучить музика Е. Гріга («У печері гірського короля», «Гноми і гірський король»). Порівняйте втілення музики авторами фільмів. Буде цікаво порівняти власні враження із думкою молодших дітей.

4

5

6

4. Едвард Гріг
5. Пам'ятник Грігу. Берген
6. Танець Халлінг

НА БЕРЕГАХ ВІСЛИ

Подорожуючи Польщею, відвідаймо стару столицю країни — «королівське місто» Краків. Його історичний центр — Старе Місто з площею Ринок (як і в нашому Львові). Цікаво, що краківська площа належить до найбільших у Європі, і залишається майже незмінною з середини XIII ст. У той час були закладені головні архітектурні пам'ятки Старого Міста — торгові ряди Сукенниці і готичний Маріацький костюл, який височіє над всією площею.

Згадаймо вченого Миколу Коперника, поета Адама Міцкевича, композитора Фридерика Шопена. Що їх об'єднує? Це — гідність, яка понад усе для справжнього поляка. Наша західна сусідка викликає повагу любов'ю і шаную до власної історії, дбайливим ставленням до пам'яток культури і спрямованістю у майбутнє, розвитком сучасних напрямів мистецтва.

1. Пам'ятник А. Міцкевичу. Краків
2. Краєвиди Кракова

ХУДОЖНІ ВРАЖЕННЯ У КРАКОВІ

Справжнім скарбом Маріацького костюлу у Кракові є найбільший в Європі вирізьблений з дерева і розписаний готичний вітвар, присвячений Діві Марії. Він налічує 200 фігур, які з великою майстерністю виконав **Віт Ствош** (1447–1533) — польський та німецький скульптор, живописець, графік, один з найвидатніших митців пізньої готики і Північного Відродження.

У Кракові обов'язково відвідаємо Вавель — пагорб і архітектурний комплекс на березі Вісли. На його території розташовані готичний Кафедральний собор XIV ст. (місце коронації і поховання польських королів) і Королівський замок з безцінною колекцією творів мистецтва і предметів старовини. В архітектурі відчутний італійський вплив. Італійський двір Вавеля дуже схожий на однойменний дворик палацу Корнякта у Львові на площі Ринок.

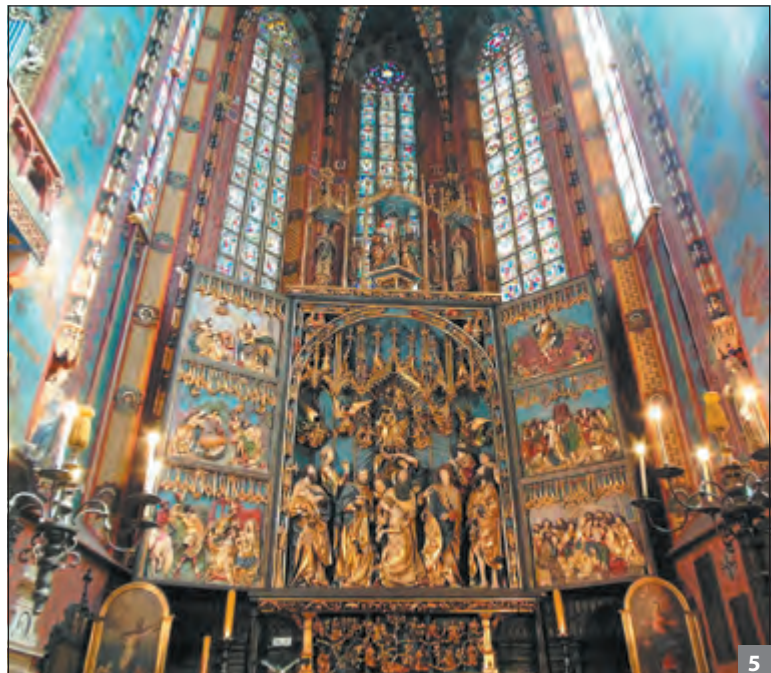
 Подорожуючи віртуально Краковом, замисліться, як багато спільного у мистецтві й культурі різних країн Європи, що, разом з тим, не заважає зберігати національний колорит.

На Вавелі нас чекає зустріч із «Зигмундом». Так на честь короля Зигмунда I назвали величезний дзвін, який став одним із національних символів Польщі. Видатний польський живописець XIX ст. Ян Матейко увічнив встановлення дзвону

3. Вавельський замок. Гравюра XVI ст.
4. Маріацький костюл. Краків
5. Фрагмент інтер'єру Маріацького костюлу з вітварем Віта Ствоша

 Ян Матейко виявляв значний інтерес до України. В його доробку є два масштабних живописних твори на теми української історії: «Вернигора» та «Богдан Хмельницький з Тугай-бем під Львовом».

у великому полотні «Підняття Зигмунда», в якому емоційно і піднесено передав значущість цієї події.

? Чому у Польщі пишуться Яном Матейком? Дізнайтеся більше про його творчість.

Насамкінець скористаємося унікальною нагодою побачити один із шедеврів Леонардо да Вінчі — портрет Чечилії Галлерані («Пані з горностаєм»). Він зберігається в колекції музею князів Чарторийських. Це єдина в Польщі картина генія епохи Відродження і один з чотирьох жіночих портретів, включно зі знаменитою Джокондою, які він створив за все життя.

ЗАВДАННЯ

- Розшукайте інформацію про картини Яна Матейка, присвячені Україні. Дослідіть, ким був Вернигора і що робили Богдан Хмельницький і Тугай-бей під Львовом.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Намалюйте замок, який ви б хотіли побудувати для себе.

1. Вавельський замок у наш час
2. Італійський двір Вавельського замку
3. Л. да Вінчі. Портрет Чечилії Галлерані («Пані з горностаєм»)
4. Ян Матейко. Підняття Зигмунда
5. Ян Матейко. Діти художника

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

У 1810 р. неподалік Варшави, у містечку Желязова Воля народився **Фридерик Шопен** (1810–1849), великий польський композитор, блискучий піаніст і геній романтизму, «польський Моцарт», основоположник польської національної композиторської школи.

Шопен був змушений у 19 років нелегально залишити Польщу, яка перебувала тоді під російським ярмом. Друзі, наче передрікаючи, що Фридерик не повернеться, подарували йому кубок з рідною землею...

Значну частину свого короткого життя композитор мешкав переважно у Франції, здобув славу як композитор і піаніст. Проте його думки линули до рідної країни, а серце таки повернулося додому після смерті композитора і було замуровано в колоні Костьолу Святого Хреста у Варшаві.

Всі твори Шопена написані для улюбленого інструмента — фортепіано або ж для фортепіано з оркестром (наприклад, концерти): прелюдії, мазурки, полонези, вальси, експромти, ноктюрни, етюдів, скерцо, балади, сонати.

? Поновіть у пам'яті особливості згаданих музичних жанрів.

Кожен із цих жанрів Шопен позбавив буденності й побутовості; він створив жанр фортепіанної балади, драматизував танці. «Революційний етюд» Шопен написав на єдиному диханні під враженням болісної звістки з дому про розгромлення польського повстання. І записує у щоденнику: «Чи ще не досить злочинів московських?»

7

* Максим Рильський присвятив вірш шопенівському вальсу.

Шопена вальс... Ну хто не грав його
І хто не слухав? На чийх устах
Не виникала усмішка примхлива,
В чийх очах не заблищала іскра
Напівкохання чи напівжурби
Від звуків тих кокетно-своєвільних,
Сумних, як вечір золотого дня,
Жагучих, як нескінчений цілунок?

.....

Знаменитий Вальс №7 став смисловим центром балету «Шопеніана» хореографа М. Фокіна.

6. Балет «Шопеніана». Одеський національний академічний театр опери та балету
7. Е. Делакруа. Портрет Фридерика Шопена і Жорж Санд
8. Концерт біля пам'ятника Фридеріку Шопену у Варшаві

8

1

* У 1959 р. К. Пендерецький надіслав на конкурс молодих композиторів Польщі три свої твори, зашифрувавши їх під девізами. Журі визначило трьох переможців. І виявилось неймовірно: всі твори-переможці належать одному конкурсанту — К. Пендерецькому.

Як піаніст Шопен створив власний стиль, що називають «Brilliant» («діамантовий»).

? Поміркуйте над словами німецького композитора Роберта Шумана: «Твори Шопена — це гармати, приховані у квітах».

Важко уявити ХХ ст. без музики **Кшиштофа Пендерецького** (нар. 1933), представника польського музичного авангарду. За масштабністю мислення його порівнюють з Й.С. Бахом і теж називають філософом у музиці. На замовлення ООН К. Пендерецький написав ораторію «Космогонія», побудовану на цитатах давніх і сучасних філософів про Всесвіт і світобудову.

Майстер боляче переживає суперечності нашого часу і втілює їх у звуках. Світову славу К. Пендерецькому приніс твір «Трен» («Плач за жертвами Хіросіми») (1960). Музика відтворює емоційні стани людини у хвилини атомного вибуху.

ЗАВДАННЯ

■ Опишіть враження, яке на вас справила музика Шопена. Як, на вашу думку, в ній відображено драматичну долю композитора?

П Послухайте «Плач за жертвами Хіросіми» К. Пендерецького. Чи можна порівняти його образи зі смислами, закладеними в картині П. Пікассо «Герніка»? (Уточніть, які події спонукали художника до написання картини.)

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

П Перегляньте балет «Шопеніана», створений на початку ХХ ст. хореографом М. Фокінім. Дослідіть, які твори використав хореограф. Обговоріть у класі, як змінилася виразність творів в оркестровому звучанні порівняно з фортепіанним. Риси якого стилю ви відзначаєте в хореографії?

1. Кшиштоф Пендерецький
2. П. Пікассо. Герніка

2

РОМАНТИЧНА ЧЕХІЯ

Вам цікаво побачити найбільший замок у світі? Для цього потрібно відвідати столицю Чеської Республіки Прагу — одне з найкрасивіших міст Європи. Фортеця «Празький Град», де розташована резиденція чеського президента, і є цим замком.

Прага вражає не лише старовиною. Там натрапимо і на ультрасучасну архітектуру і скульптуру, об яку «розбиваються» канони та стереотипи, що аж ніяк не порушує величну красу старовини. Знайомлячись з мистецтвом Чехії, переконуємося в тому, що креативність і винахідливість притаманні її музиці, літературі, хореографії. Збереження традицій разом із тягою до новаторства формують особливий романтизм чеського мистецтва, дарують незабутні враження від знайомства з творчістю Франца Кафки, Альфонса Мухи, Антоніна Дворжака та багатьох інших митців.

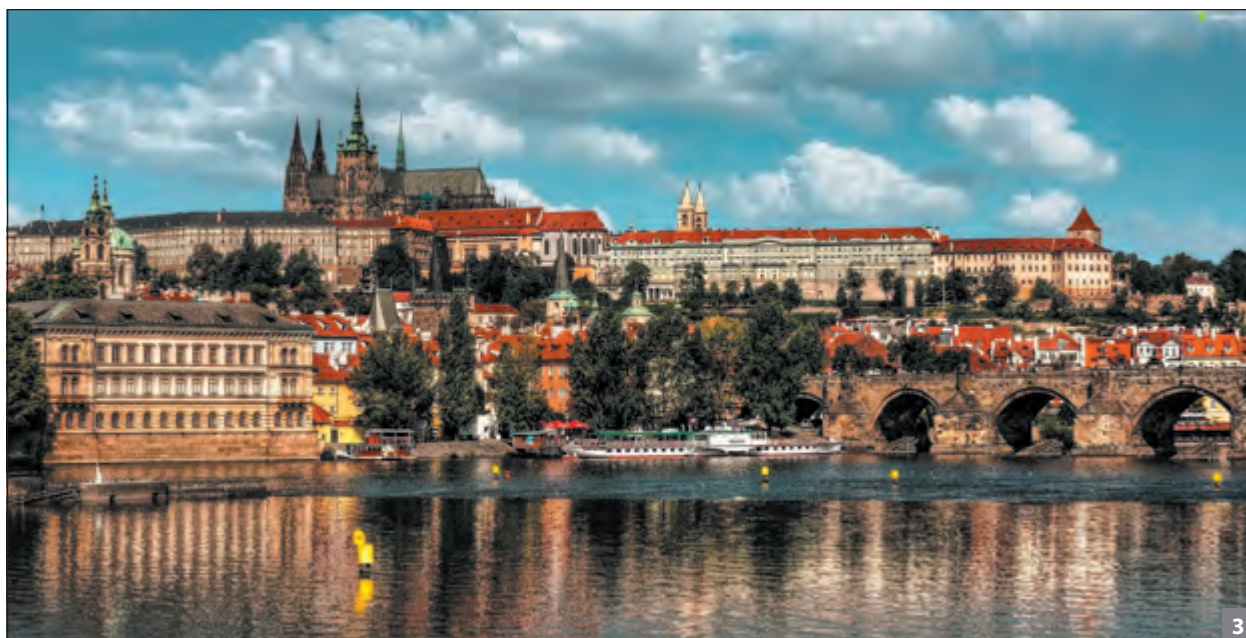

1

1. Д. Черні. Голова Франца Кафки. Прага
2. Будинок, що танцює. Прага
3. Празький Град

2

3

КРАСА І ВЕЛИЧ НАД ВОДАМИ ВЛТАВИ

Празький Град — символ Праги і найважливіше історичне місце всієї Чехії. Увійшовши до замку через барокові ворота XVIII ст., прикрашені скульптурами титанів, опинимося у справжньому архітектурно-мистецькому заповіднику. На його території — понад 50 пам'яток історії та архітектури різних епох: музеї, старовинні будівлі і вулички, мальовничі сади.

Окрасою Празького Граду є **Кафедральний собор Святого Віта** — шедевр архітектури готичного стилю. Його будівництво почалося 1344 р., а закінчилося тільки на початку XX ст. Споруда вражає масштабом. Її довжина — 124 м, а висота головної (Великої) башти — 96,5 м. Три портали Кафедрального собору багато оздоблені скульптурами, кам'яними і бронзовими барельєфами.

? Поміркуйте над тим, чи важлива висота для посилення художньої виразності готичної споруди. Поясніть свою думку.

С **Портал** — вхід до монументальної споруди, переважно храму, що має багате скульптурне оздоблення.

Барельєф (від франц. *bas-relief* — низький рельєф) — різновид скульптурного випуклого рельєфу, в якому зображення виступає над площиною не більше, ніж на половину об'єму (якщо більше, то це горельєф — високий рельєф).

Золоту браму (південний парадний вхід з боку королівського палацу) прикрашає унікальне, викладене на золотому тлі панно XIV ст. — мозаїка «Останній суд» (кінцевий суд Христа над душами людей).

Завдяки висоті і розташованню на рівні другого ярусу великим вікнам собор Святого Віта вгорі осяяний світлом, що надає легкості всьому внутрішньому простору. Готичні стрічасті арки додатково посилюють відчуття нестримної спрямованості вгору.

4

5

Ви знаєте, що готичний собор неможливо уявити без вітражів. Серед створених у різний час вітражів собору Святого Віта є вітраж роботи **Альфонса Мухи** — видатного чеського художника і дизайнера кінця XIX — початку XX ст., одного з найяскравіших представників стилю модерн.

? Яке значення має синтез мистецтв у створенні художнього образу собору Святого Віта й інших відомих вам готичних соборів? Назвіть види мистецтва — «учасників» синтезу.

ЗАВДАННЯ

- Ознайомтеся самостійно з творами Альфонса Мухи. Порівняйте його індивідуальний стиль зі стилем Густава Клімта.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Організуйте дискусію на тему «Значення пам'яток архітектури для сучасного міста і його мешканців». Обговоріть питання: «Чим важливі пам'ятки архітектури, на що надихають? Чи потрібно їх зберігати? Чи зберігаються належним чином старовинні будівлі там, де ви проживаєте?». Поділіться думками в соціальних мережах.
- Празький Град — немов маленьке містечко. Дізнайтеся більше про його цікаві куточки, підготуйте ілюстративний ряд (фотографії, роздруківки, малюнки) і укладіть маршрут екскурсії для туристів.

6

1. Краєвид Праги із собором Святого Віта
2. Інтер'єр собору Святого Віта
3. Портал собору Святого Віта
4. Розетка на фасаді собору Святого Віта
5. А. Муха. Вітраж «Вшанування Святих Кирила та Мефодія» (фрагмент)
6. Мозаїка «Останній суд» на Золотій брамі

С **Симфонічна поема** — *одночастинний твір для симфонічного оркестру, який утвердився за доби романтизму і в якому в музичних образах утілено програмний зміст (літературний сюжет, живописні образи, філософська ідея, історичні події).*

МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЇКА

Поетична архітектура Праги вплинула на геніїв **Берджиха Сметану** (1824–1884) та **Антоніна Леопольда Дворжака** (1841–1904), представників романтичної епохи, які стали фундаторами чеської національної композиторської школи.

Симфонічна поема Сметани «Влтава» оспівує символ Чехії — горду ріку, природу її берегів, національні свята і звичаї.

У симфонії «З Нового Світу», яку Дворжак написав під час перебування у Сполучених Штатах Америки на замовлення Нью-Йоркського філармонічного оркестру, втілено враження композитора від фольклору індіанців, негритянських спірічуелс.

* Запис симфонії А. Дворжака «З Нового Світу» брав із собою під час польоту «Аполлона-11» на Місяць американський астронавт Нейл Армстронг.

Прага — батьківщина **Іржі Кіліана** (нар. 1947), *всесвітньо відомого майстра сучасної хореографії, якого називають «танцювальним Пікассо».*

Кіліан синтезує елементи класичного танцю та хореографії постмодерну, шукаючи нові виразні можливості. Іноді він з доброзичливою посмішкою пародіює класику.

? Як, на вашу думку, може виявляти себе постмодерн у танці? Щоб відповісти на це запитання, пригадайте особливості танцю модерн.

ЗАВДАННЯ

■ Перегляньте відеозаписи постановок Іржі Кіліана (на вибір: «Воскові крила», «Шість танців», «Симфонія ре мажор»). Дізнайтесь, до музики яких композиторів звертався балетмейстер.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

■ Послухайте симфонію А. Дворжака «З Нового Світу». Продумайте сценарний план відеофільму, який можна було б «озвучити» цією музикою.

П Напишіть рекламну анотацію до концертного виконання симфонічної поеми Б. Сметани «Влтава» або розробіть ескіз ілюстрованої афіші для зацікавлення слухачів.

1. Пам'ятник Берджиху Сметані. Карлів міст, Прага
2–3. Сцени з постановок І. Кіліана

НА УГОРСЬКИХ БЕРЕГАХ ДУНАЮ

Угорщина — країна, через яку здійснюються зв'язки між європейськими країнами і країнами Близького Сходу. На її території збереглися пам'ятки мистецтва скіфів і кельтів, досі звучить музичний фольклор, в якому використовуються старовинні народні струнні інструменти — кобоз і лютня, а провідні акторки та актори Єва Руткаї, Марі Терьочик, Іван Дарваш — відомі на весь світ.

1. Пам'ятник королю Андрашу та королеві Анастасії Ярославні. Тихань
2. Краєвиди Будапешта

ПРОГУЛЯНКА БУДАПЕШТОМ

Столиця Угорщини Будапешт — справжній архітектурний красень. Його «архітектурне обличчя» формувалося протягом другої половини XIX ст.

У той час з'явилися такі визначні споруди, як Королівський палац на території Будацького замку (1890–1904, архітектори М. Ібл та А. Гаусман), Базилика Святого Стефана (1848–1905, архітектори Й. Хільд і М. Ібл) та «візитівка» Будапешта — будівля парламенту на березі Дунаю (1885–1904, архітектор І. Штейндль).

Парламент Угорщини має вигляд розкішного палацу. Це найбільша споруда країни. Вона перевершила розмірами навіть британський парламент, який був взірцем для архітектора Імре Штейндля. Урочисті фасади парламенту прикрашені статуями угорських і трансільванських правителів, славетних воїнів. Інтер'єри пишно оздоблені мозаїчними панно, вітражами та позолотою. У центрі будівлі, під куполом, розташований головний шістнадцятикутний зал, де разом з іншими реліквіями зберігається найбільший скарб держави — священна корона.

? Порівняйте споруди парламентів в Будапешті і в Лондоні. Який справляє на вас більше враження? Художні ознаки якого архітектурного стилю використані у їх побудові?

1. Королівський палац. Будапешт
2. Будівля парламенту Угорщини. Будапешт
3. Фрагмент інтер'єру парламенту
4. Велика синагога. Будапешт
5. Інтер'єр синагоги
6. Фрагмент декоративного оздоблення фасаду синагоги
7. Меморіал «Туфлі на набережній Дунаю»

Визначною пам'яткою архітектури є й Велика (центральна) синагога, збудована 1859 р. відомим віденським архітектором **Людвігом Ферстером**, — найбільша діюча синагога в Європі. Це двоповерхова будівля у змішаному візантійсько-мавританському стилі, з двома баштами, увінчаними куполами, прикрашена по периметру орнаментальними рельєфами. Її розкішно оформлений внутрішній простір вміщує близько 3000 чоловік.

На органі синагоги виконували свої твори видатні композитори француз Каміль Сен-Санс і угорець Ференц Ліст.

? Поміркуйте над значенням збереження і дбайливого ставлення до культових споруд різних релігій. Яким чином це сприяє взаєморозумінню між народами, які мешкають в одній країні, і збагаченню культури цієї країни?

В історії Угорщини були трагічні сторінки, які знайшли відображення у творах мистецтва. Неподалік від парламенту є незвичайний пам'ятник — «Туфлі на набережній Дунаю». Це 60 пар чоловічого, жіночого і дитячого взуття, відлиті з чавуну,— точні копії моделей, які носили в 40-х роках ХХ ст. Вони зроблені настільки реалістично, що складається враження, ніби люди щойно роззулися і кудись пішли. Угорські фашисти, які страчували євреїв у Будапешті, зв'язували своїх жертв по 60 чоловік (тому й така кількість взуття), стріляли в першого, і за ним весь людський ланцюг падав у Дунай (так заощаджували кулі). Перед стратою засуджених примушували знімати взуття, яке потім продавали на «чорному ринку».

Цей вражаючий меморіал відкрили 16 квітня 2005 р. у Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту. Ідея пам'ятника належить кінорежисеру Кену Тогаю, а втілив її скульптор Дьюла Пауер.

ЗАВДАННЯ

■ Які пам'ятники і архітектурні споруди Будапешта вам найбільше сподобалися і запам'яталися? Чим саме? Сформулюйте свої враження і поділіться ними з однокласниками.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

П У чому, на вашу думку, перевага такого пам'ятника, як «Туфлі на набережній Дунаю» над великими монументами? Напишіть невеликий твір-роздум на цю тему.

1

МУЗИЧНА МОЗАЙКА: В УГОРСЬКИХ РИТМАХ

Засновник національної професійної угорської музики **Ференц Ліст** (1811–1886) є одним з найвизначніших митців XIX ст.: композитор, піаніст, диригент. Насправді Ф. Ліст рано залишив рідну землю і лише періодично відвідував її. Але Угорщина вважає його музику символом патріотичного підйому і гордістю нації. На його концерти публіка приходила в національних костюмах.

Особливе місце у спадщині Ліста посіли твори романтико-героїчного пафосу. Митець уперше показав світу красу і велич народної угорської музики. В «Угорських рапсодіях» відчувається вплив танців чардаш і вербункош.

? Які особливості жанру рапсодії вам відомі?

😊 Знайдіть у різних джерелах інформацію про особливості музичної мови і виконання чардашу. Заспівайте українську народну пісню «Сусідко» («Заспіваймо пісню веселеньку»). Чи не нагадає вона вам чардаш? Як ви гадаєте, чим?

2

Прагнучи синтезу літературних, живописних, архітектурних образів, Ф. Ліст створив жанр симфонічної поеми («Прелюди», «Мазепа», «Орфей»).

Ф. Ліст не мав собі рівних і як геніальний піаніст-віртуоз, здійснив революцію у техніці фортепіанної гри, але найголовніше підкорив віртуозність художній виразності. Саме він став першим, хто почав виступати із сольними концертами, відділивши публічний концерт від салонного музикування.

? У зв'язку з чим у Контрактовому будинку Києва відбувалися концерти? Як це характеризує мистецьке життя міста XIX ст.? В яких ще європейських країнах виступав Ференц Ліст?

* Узимку 1847 р. відбулися концерти Ф. Ліста в Києві: в Контрактовому будинку на Подолі, Університеті св. Володимира; згодом його фантастичну гру почули в Єлисаветграді, Житомирі, Немирові, Бердичеві, Кременці, Львові, Одесі, Миколаєві, Чернівцях. У Києві Ф. Ліст познайомився з коханням свого життя — княгинею Кароліною Вітгенштейн. У її маєтку у Воронинцях (нині Вінницька обл.) композитор створив фортепіанний цикл «Колоски, зібрані після жнив у Воронинцях» на теми мелодій, які почув в Україні.

3

4

Складаючи музичну карту Угорщини, полинемо у стихію оперети. **Франц Легар** (1870–1948) та **Імре Кальман** (1882–1953). Імена цих угорських композиторів поряд із уже знайомим ім'ям Йоганна Штрауса-сина склали трійку «титанів» віденської оперети.

Творчість Легара принесла віденській опереті міжнародне визнання. Самого ж композитора на весь світ уславила знаменита «Весела вдова», що завдяки винахідливості мелодій, гармоній і ритмів, стрімкій драматургії, блискучим характеристикам образів і ситуацій, пишності й багатству ефектної оркестрової партитури відкрила нову епоху в історії цього жанру. Музична мова оперет Ф. Легара щедро насичена віденським й угорським колоритом, російськими, іспанськими, польськими, китайськими інтонаціями.

«Принцеса цирку», «Фіалка Монмартру», «Графиня Маріца», «Баядера», «Королева чардашу» («Сільва») ... Автор цих всесвітньо відомих оперет — Імре Кальман. Його творчість — вершина розквіту жанру віденської оперети. В оперетах Кальмана панує феєрична стихія угорських мелодій.

Сучасником І. Кальмана і Ф. Легара був також видатний і всесвітньо відомий угорський композитор і фольклорист **Бела Барток** (1881–1945).

Особливістю його музичних відкриттів, що викликають світовий інтерес і мають чимало послідовників, є дуже цікаві поєднання фольклорних мотивів та ідеї математичних розрахунків тону. Піаністи різних країн із задоволенням грають п'єси Бели Бартока з циклу «Мікрокосм».

ЗАВДАННЯ

■ Дізнайтесь, які оперети Ф. Легара та І. Кальмана є в репертуарі українських театрів. Прослухайте фрагменти оперет (за вибором): вальс з оперети Ф. Легара «Весела вдова», дует Едвіна і Сільви з оперети І. Кальмана «Сільва», арія містера Ікс з оперети І. Кальмана «Принцеса цирку». Чи відповідають вони вашим естетичним смакам?

▣ З'ясуйте, з якими місцями в Україні пов'язано ім'я Бели Бартока.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

▣ Складіть екскурсійний маршрут «Дорогами Ференца Ліста», присвячений подорожі композитора Україною. «Озвучте» екскурсію музикою Ліста. Використайте для проведення екскурсії вірш Ліни Костенко «Ліст». Чи відчуваєте ви в ньому атмосферу тогочасних публічних концертів?

1. В. фон Кульбах. Портрет Ференца Ліста
2. Меморіальна дошка на фасаді Контрактового будинку в Києві на честь концерту Ф. Ліста
3. Франц Легар
4. Імре Кальман
5. Сцена з оперети Ф. Легара «Весела вдова». Одеський театр музичної комедії
6. Сцена з оперети І. Кальмана «Сільва». Кропивницький музично-драматичний театр
7. Бела Барток

с **Чардаш** — традиційний угорський народний танець. Його назва походить від угор. *csárda* — заїжджий двір, корчма.

Вербункош — стиль угорської танцювальної музики, в основі якої чоловічий танець «Вербунк». Назва «вербунк» походить від німецького слова *werben*, що означає вербувати: цей танець виконували на пунктах вербування й на проводах до війська.

* Збираючи фольклор різних народів, Бела Барток записав і близько 80 українських пісень, створюючи обробки.

РОСІЯ МИСТЕЦЬКА

Росія протягом історії ушлавилась православною іконою і фресками, створеними самобутніми художниками Андрієм Рубльовим і Феофаном Греком; великою літературою О. Пушкіна, Ф. Достоєвського, А. Чехова, Л. Толстого, С. Єсеніна; новаторством у драматичному театрі, пов'язаним з іменами режисерів К. Станіславського, В. Мейєрхольда — творця театральної «біомеханіки», Є. Вахтангова, С. Міхоелса, Г. Товстоногова, Ю. Любимова, сузір'ям драматургів і акторів, художників, кінематографістів, балетом і оперою.

1. А. Рубльов. Архангел Михаїл із Деїсусного чину «Звенигородський»
2. Краєвиди Великого Новгороду

ПРОГУЛЯНКИ САНКТ-ПЕТЕРБУРГОМ

Архітектура міста — це його історія, вкарбована в камені. Орієнтований на західноєвропейську культуру цар Петро I, за висловом О. Пушкіна, «прорубав вікно в Європу», і у 1703 р. заснував нову столицю на північному заході країни. Особливістю забудови стало регулярне планування і пристосованість до природного середовища.

Поступово Петербург став справжнім містом-музеєм світового значення. У Петербурзі простежується гармонійне поєднання архітектурних стилів, які змінювали один одного: бароко, класицизм, еkleктика, модерн.

Серед величезної кількості архітектурних шедеврів міста особливо вирізняється **Зимовий палац**, збудований у 1754–1762 рр. на замовлення цариці Єлизавети Петрівни як офіційна зимова резиденція російських імператорів.

Творець цього диво-палацу — архітектор італійського походження **Франческо Бартоломео Растреллі** (1700–1771). Він був видатним представником російського бароко, що розквітло у часи правління дочки Петра I. Таке бароко називають «елизаветинським», або «растреллієвським».

В архітектурно-декоративному вирішенні Зимового палацу яскраво втілені характерні риси стилю: урочиста ритмічність пластичних елементів, пишність декоративного оздоблення, забарвлення фасадів із застосуванням позолоти.

Зимовий палац — частина музейного комплексу «Державний Ермітаж», одного з найбільших музеїв світу.

? Розгляньте в художніх виданнях та під час віртуальної музейної екскурсії твори мистецтва, що експонуються в Ермітажі.

3

3. Е. Фальконе. Пам'ятник Петру I («Мідний вершник»). Санкт-Петербург
4. Фасад Зимового палацу з боку Двірцевої площі
5. Галерея героїв війни 1812 р. Зимовий палац

4

5

1

2

1. Леонардо да Вінчі. Мадонна Літта
2. Рембрандт ван Рейн. Флора
3. Російська академія мистецтв. Санкт-Петербург

* У різний час в Санкт-Петербурзі було встановлено кілька пам'ятників Тарасу Шевченку. Останній із них подарований місту всесвітньо відомим канадським скульптором українського походження Лео Молом, який свого часу теж навчався в Петербурзькій академії мистецтв. Урочисте відкриття пам'ятника відбулося 2000 р., а згодом і площа, на якій його встановлено, названа іменем Шевченка.

Серед живописних скарбів Ермітажу — шедеври старих майстрів: Леонардо да Вінчі, Рафаеля, Антоніса ван Дейка, Рембрандта ван Рейна, Томаса Гейнсборо, Франсіско Гойї та ін.

Особлива гордість Ермітажу — одне з найбагатших світових зібрань живопису імпресіоністів і постімпресіоністів: полотна Клода Моне, Огюста Ренуара, Поля Сезанна, Вінсента Ван Гога, Поля Гогена, Анрі Матісса. А поціновувачі модернізму побачать твори Пабло Пікассо, Казимира Малевича та інших художників, які винайшли нові форми і напрями мистецтва.

Є в Санкт-Петербурзі і зовсім невеличкий музей, який ми з вами не можемо оминати. Ви знаєте, що зі столицею колишньої Російської імперії пов'язані щасливі і сумні сторінки життя **Тараса Григоровича Шевченка**. Тут він був визволений з кріпацтва, закінчив Академію мистецтв, написав перші картини, видав перші поезії. З цього міста відбув на заслання і сюди ж повернувся. В Академії мистецтв Шевченку надали кімнату, де він жив, працював і де помер.

? Які видатні діячі мистецтва посприяли визволенню Т.Г. Шевченка з кріпацтва?

У 1964 р. там відкрито Меморіальну майстерню-музей Т.Г. Шевченка, де ми побачимо унікальні експонати: офорти «Притча про виноградаря» (з картини Рембрандта) і «Вірсавія» (з картини Карла Брюллова), за які Шевченко у 1860 р. отримав звання академіка гравюри.

ЗАВДАННЯ

- Які ще визначні архітектурні споруди, пам'ятники Санкт-Петербурга вам відомі? Влаштуйте у класі виставку «Парад шедеврів» з репродукцій, фотографій, малюнків визначних куточків міста.
- Пригадайте: архітектуру недаремно називають «музикою, що застигла у камені». З якою музикою у вас асоціюється Зимовий палац?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- П Уявіть себе куратором мистецьких проєктів, який готує виставку творів образотворчого мистецтва з колекцій Ермітажу. На основі глибокого ознайомлення з ними продумайте тематику виставки, доберіть твори. Підготуйте запрошення і каталог.

3

МУЗИЧНА МОЗАЇКА І МУЗИЧНИЙ ТЕАТР

Неосяжна скарбниця російської музики — це Михайло Глінка і Микола Римський-Корсаков, Петро Чайковський і Сергій Рахманінов, Олександр Скрябін і Дмитро Шостакович та ін. Зупинимось ще раз на деяких «знакових» постатях і творах.

Один із відомих вальсів у світовій симфонічній класиці — «Вальс-фантазія» **Михайла Глінки** (1804–1857), фундатора російської класичної музики.

Визначне місце на світових обрях посіла й російська опера. Серед найбільш відомих творів — «Руслан і Людмила» М. Глінки.

? Який літературний твір покладено в основу лібрето?

На прем'єрі в Москві партію Руслана виконував український співак і композитор, автор опери «Запорожець за Дунаєм» Семен Гулак-Артемівський.

Унікальним «живописцем» у музиці, неперевершеним майстром оркестрового колориту визнано **Миколу Римського-Корсакова** (1844–1908), автора опер «Казка про царя Салтана», «Снігуронька», «Золотий півник», «Садко», симфонічної сюїти «Шехеразада» та ін. Як ви знаєте, Римський-Корсаков входив до гуртка «Могутня купка», члени якого пропагували фольклор, зверталися до історії і національних традицій.

Знаним у світі композитором є **Петро Чайковський** (1840–1893). Його творчість охоплює майже всі музичні жанри. Але наймасштабніші художні відкриття — це симфонії та балети. Чайковський — яскравий представник музичного романтизму.

? Які опери та балети П. Чайковського вам відомі? Назвіть п'єси з «Дитячого альбому» П. Чайковського, які ви пам'ятаєте.

4

5

4. І. Рєпін. Портрет М. Глінки

5. В. Серов. Портрет М. Римського-Корсакова

6. Сцена з опери «Руслан і Людмила»

7. Сцена з опери «Снігуронька»

6

7

1

2

3

З видатними відкриттями в балеті пов'язана творча дружба П. Чайковського і **Маріуса Петіпа** (1818–1910). Француз М. Петіпа, який понад півстоліття творив у Санкт-Петербурзі, увійшов до світового мистецтва як творець балетного академізму.

Ще одним символом Росії є музика **Сергія Рахманінова** (1873–1943). Вона віддзеркалює трагедійні мотиви життя майстра: чимало десятиліть він провів на чужині. Недарма відгомін дзвонів є лейтмотивом його творчості, що відчутно у Концерті для фортепіано з оркестром № 2, фортепіанних прелюдіях, в етюдах-картинах.

? Розгляньте портрет Сергія Рахманінова, створений живописцем Костянтином Сомовим. Якими художніми засобами живопису митець розкрив творчу особистість музиканта?

Світову славу здобули «Російські сезони в Парижі». Меценат і знавець опери, балету, живопису, невтомний пропагандист російського мистецтва, колекціонер **Сергій Дягілев** (1872–1929)

с **Балетний академізм** — усталена система засобів виразності хореографії, що стала основою школи класичного танцю і полягає в систематизації рухів за елементами, чіткій розробці позицій ніг, рук, корпусу, голови. Тобто це канони виконання рухів класичного танцю.

1. П. Чайковський
2. Сцена з балету «Лебедине озеро»
3. Маріус Петіпа
4. К. Сомов. Портрет С. Рахманінова
5. Л. Бакст. Портрет Сергія Дягілева з нянею

4

5

6

від 1907 р. влаштував щорічні гастролі своєї балетної трупи у Франції, а після більшовицького перевороту його балет залишився за кордоном.

У «Російських сезонах» виблискував талант композиторів І. Стравінського, К. Дебюссі, М. де Фальї, балетмейстерів М. Фокіна і Л. Мясіна, танцівниць і танцівників А. Павлової, Т. Карсавіної, В. Ніжинського, С. Лифаря. Сценографами вистав були живописці кінця ХІХ — початку ХХ ст.— Леон Бакст, Олександр Головін, Пабло Пікассо, Микола Реріх, Олександр Бенуа.

? З'ясуйте: які вистави увійшли до «Російських сезонів у Парижі» в різні роки? У яких із них виконував партії або які з них поставив киянин Серж Лифар?

Перлиною світової сцени є балет «Ромео і Джульєтта» **Сергія Прокоф'єва** (1891–1953). Першою виконавицею партії Джульєтти була **Галина Уланова**.

ЗАВДАННЯ

■ Перегляньте фільм-балет «Ромео і Джульєтта» (1954) з Галиною Улановою в головній партії. Поміркуйте над важливістю акторської майстерності у створенні сценічного образу на балетній сцені.

П Знайдіть самостійно портрети С. Прокоф'єва, виконані видатними художниками (А. Матісс, З. Серебрякова). Яким на них постає митець?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Знайдіть у інтернет-мережі і прослухайте музичні твори та вистави, які вказано у тексті параграфа; оберіть їх на власний розсуд і поділіться враженнями у такий спосіб, щоб заінтригувати однокласників і заохотити їх до слухання та перегляду.

П Підготуйте відеопрезентацію хореографічного шедевра Михайла Фокіна «Лебідь, що вмирає» на музику К. Сен-Санса. Зверніться до відеозаписів виконання Анни Павлової, Галини Уланової, Майї Плісецької. Виконання якої із балерин найбільше вразило вас?

7

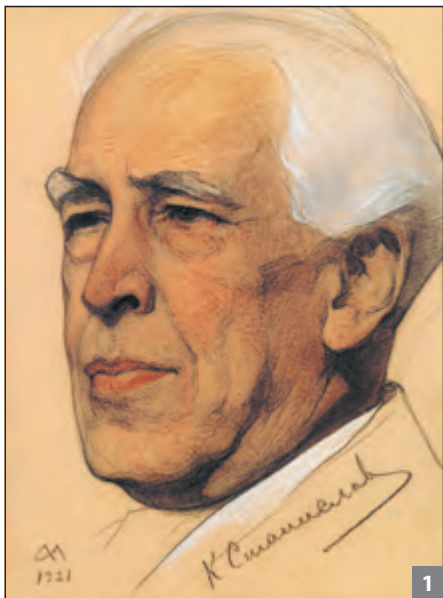

8

9

6. О. Бенуа. Ескіз декорації до балету І. Стравінського «Петрушка»
7. М. Реріх. Ескіз декорації «Поцілунок Землі» до балету «Весна священна» І. Стравінського
8. П. Кончаловський. Портрет композитора Сергія Прокоф'єва
9. Сцена з балету С. Прокоф'єва «Ромео і Джульєтта»

1. М. Андреев. Портрет Костянтина Станіславського
2. А. Чехов читає п'єсу «Чайка» акторам театру МХТ, 1898 р.

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ: «НЕ ВІРЮ!»

«Не вірю!» — це легендарна фраза видатного реформатора світового театру **Костянтина Станіславського** (1863–1938), що стала режисерським прийомом митця, який розробив свою знамениту «систему» — теорію акторського мистецтва. Разом з однодумцем Володимиром Немировичем-Данченком він заснував Художній загальнодоступний театр, пізніше — Московський художній академічний театр (МХАТ).

К. Станіславський вимагав від актора психологічної достовірності виконання: актор має переживати справжні емоції від того, що відбувається з його персонажем; для цього необхідно зрозуміти обставини, в яких він існує, «виправдати» для себе кожну дію і слово; для актора важливо вміти взаємодіяти з партнерами по сцені, відчувати їх.

ЗАВДАННЯ

П Дізнайтесь більше про поширення системи Станіславського у світі. Підготуйте повідомлення і влаштуйте конкурс найцікавіших запитань.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Продумайте і відтворіть різні життєві ситуації, в яких вам могла б знадобитися система Станіславського.

МУДРІСТЬ І ГОРДІСТЬ КАВКАЗЬКИХ ГІР

Мандруючи мистецькою Європою з півдня на північ, із заходу на схід, неможливо не зазирнути в ті куточки Закавказзя, які географічно лише частково належать до Європи, проте перебувають в її культурному контексті і створюють багатогранний мистецький образ. Про це свідчить і той факт, що Грузія та Вірменія є членами Ради Європи.

1. Ілюстрація І. Тоїдзе до поеми Ш. Руставелі «Витязь у тигровій шкурі»
2. Пам'ятник Давиду Сасунському. Вірменія, Єреван

1. Ніко Піросмані. Застілля
2. Грузинський чоловічий хор
3–4. Національний ансамбль танцю Грузії «Сухішвілі»

СИЛА ПОЧУТТІВ У СПІВАХ, ТАНЦЯХ І ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ

Особливо проникливо серед гірських вершин Кавказу лунає грузинське багатоголосся. Грузинську пісню називають природним акустичним дивом. Кожен регіон має свої пісні зі своєю мелодикою, гармонією, своїм темпераментом і майже нерозгаданими способами голосового звуковидобування. У грузинських піснях усі голоси максимально самостійні, але в кінці пісні вони зливаються; в цьому немовби виявляється характер грузинського народу — єдність через яскраву індивідуальність, міцність духу через багатоманіття імпровізації.

? Поміркуйте, чому виконавцями грузинських пісень є переважно чоловіки. Порівняйте особливості грузинського й українського багатоголосся в народних піснях.

Не менш загадковими є грузинські танці. Національний балет Грузії «**Сухішвілі**» дбайливо зберігає автентичні танці. У віртуозній хореографічній лексиці складність й емоційність вирізняється чоловіче виконання на кінчиках пальців або обертання на колінах по колу.

? Поміркуйте, як пов'язані природа країни і хореографічна лексика та сюжети танців Грузії.

Красу і самотність народної музики Вірменії відкрив світу **Комітас** (1869–1935) — видатний композитор, фольклорист, диригент хору, виконавець і пропагандист вірменської народної музики (справжнє ім'я Согомон Согомонян).

Він обійшов усю багатоетнічну Вірменію, записав і обробив понад чотири тисячі вірменських, курдських, перських, турецьких пісень. Особливу увагу композитор приділив написанню духовних творів, серед яких шедевр для чоловічого хору «Патараг» («Літургія»).

Доля Комітаса була трагічною, віддзеркалюючи історію Вірменії, яка пережила геноцид. Більшість рукописів втрачено або розпорошено по всьому світу. Проте його мистецтво вражало визначних композиторів-сучасників, серед яких Каміль Сен-Санс, Клод Дебюссі. «Я назавжди залишусь у полоні його музики», — сказав про Комітаса і його молодший сучасник Арам Хачатурян.

Про музику **Арама Хачатуряна** (1903–1978) кажуть, що вона випромінює сонячне світло. «Я писав ніби на хвилі щастя, перебуваючи в радості», — так композитор сказав про свій Концерт для скрипки з оркестром, який присвятив усьогосвітньому відомому скрипалю Давиду Ойстраху. Хачатуряну вдалося поєднати традиції класичного концерту з ліричними інтонаціями вірменських пісень та енергійних танцювальних ритмів.

? Чому Концерт А. Хачатуряна для скрипки з оркестром називають «гімном життю»?

😊 Дізнайтесь про інтерпретації балету А. Хачатуряна «Спартак» на світовій сцені.

До скарбниці шедеврів усьогосвітньої нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО увійшли грузинське багатоголосся і вірменська музика, виконувана на інструменті дудук.

ЗАВДАННЯ

- Перегляньте відеозаписи виступів артистів хореографічних колективів народного танцю Грузії. Опишіть найхарактерніші елементи.
  - Послухайте, як звучить дудук. Доберіть епітети, щоб описати характерний тембр інструмента.
- П** Порівняйте образність творів Комітаса (за вибором) і мелодій, виконуваних на інструменті дудук. Чи почули ви в них щось спільне?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Проведіть фестиваль-вернісаж живописних, графічних, скульптурних творів тощо на тему «Музика Кавказьких гір». Влаштуйте творчу майстерню безпосередньо під час звучання музики, а музичний твір оберіть колективно.

5

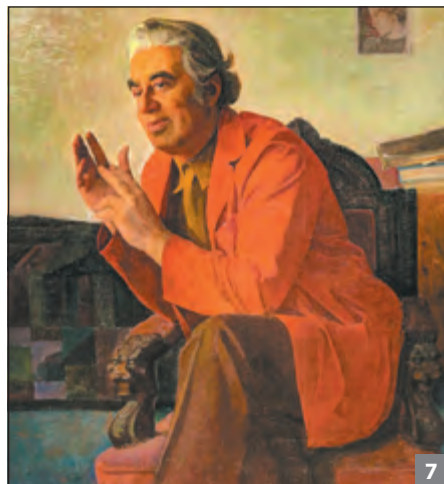
6

5. Комітас (Согомон Согомонян)

6. Вірменський дудук

7. Л. та О. Тихомирови. Арам Хачатурян

8. Сцена з балету «Спартак». Національна опера України

7

8

ПОДОРОЖУЄМО САМОСТІЙНО

- На цьому наша подорож країнами Європи не завершується. Продовжіть її самостійно. Оберіть за власним бажанням тему, присвячену іншим європейським країнам. Можливо, вам допоможуть запропоновані нами:

Архітектурні принади Португалії

Білоруський ансамбль «Пісняри» під керівництвом В. Мулявіна

Вишивка «болгарським хрестом»: шкільний ярмарок

Георг Отс — видатний естонський баритон

«Жок» — молдавський танець та ансамбль

Килимарство Румунії

Кишеньковий годинник — витвір швейцарських ювелірів

М. Чюрльоніс: живописна музика і музичний живопис

Я. Сібеліус — музичний символ Фінляндії

Про що замислилася Русалочка із Копенгагена?

i Виконайте тестові завдання із автоматичною перевіркою на сайті «Інтерактивне навчання».

- Упізнайте митців за портретами. До яких країн Європи належать ці особистості? Назвіть їхні найвідоміші твори.

УКРАЇНА: ПОВЕРТАЄМОСЬ ДОДОМУ

Після далекої мандрівки на нас чекає подорож різними регіонами нашої країни. Мандруючи мистецькою Україною, звернімо увагу на те, що саме кожен регіон вніс у спільну національну скарбницю, як долучився до створення багатогранного мистецького портрету нації, подарувавши світу народжені в ньому скарби.

Кожен українець одразу ж назве ім'я композитора — автора твору, що став символом нації: Михайло Вербицький (1815–1870). Пророчим стало музичне втілення вірша Павла Чубинського, що перетворило «звичайну» пісню на національний гімн. В незалежній Україні офіційно гімн уперше зазвучав на відкритті засідання Верховної Ради України 5 грудня 1991 р. у виконанні Національного хору ім. Г. Г. Верьовки під керуванням Анатолія Авдієвського.

Що ж особливого чекає на нас під час мистецької подорожі?

Поєднання «європейськості» і народності, старовини і сучасності. Вишукана архітектура міст і музика композиторів світового рівня, унікальні церкви й замки і безліч пісень, що завжди западають в душу. Мистецтво, що запалює любов до рідної країни. Тож нехай ця любов супроводжує вас протягом усієї мистецької подорожі Україною.

Первісний текст вірша П. Чубинського «Ще не вмерла Україна...», музика М. Вербицького, надруковані в альманасі «Українська муза» 1908 р.

МИСТЕЦЬКИЙ КРАЙ — ЗАХІДНА УКРАЇНА

Розпочинаючи мистецьку подорож Україною, відвідаємо Галичину і Поділля, Гуцульщину і Буковину, побуваємо в Закарпатті й Прикарпатті, Покутті і на Волині.

Культура цих регіонів формувалася у взаємозв'язках із сусідніми народами, що зумовило розмаїття її форм і багатство змісту. Разом із тим, збереження національної ідентичності, шанобливе ставлення до народних традицій завжди було притаманне західноукраїнським художникам, музикантам, театральним діячам. Мистецтво Західної України захоплює і надихає.

1. Виставка левів на площі Ринок. Львів
2. Панорама Львова (старе місто)

АРХІТЕКТУРНІ ВРАЖЕННЯ І КОЛОРИТ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Наш дім — рідна Україна — зустрічає нас у своїй західній столиці Львові. Львів важко уявити без його численних кам'яних мешканців — левів. Вони всюди — на фасадах будинків, у парках, скверах, на вулицях.

 За бажанням, ознайомтеся в інтернеті з неповторними скульптурами львівських левів, кожен з яких має свою історію, характер, настрій.

Подорож містом почнемо біля ратуші на знаменитій площі Ринок. Тут збереглося найбільше пам'яток старовинної міської архітектури. Після пожежі 1527 р. місто на основі залишків середньовічних готичних споруд забудовувалося кам'яницями (так називали муровані житлові будівлі) у стилі Ренесанс.

Найбільша львівська кам'яниця (кам'яниця Корнякта) виглядає як справжній палац (архітектор Петро Барбон). Внутрішній «італійський дворик», обрамлений вишуканими арковими галереями, нагадує про італійські палаццо Ренесансу, а також Краків. Пригадуєте італійський двір у Вавельському замку?

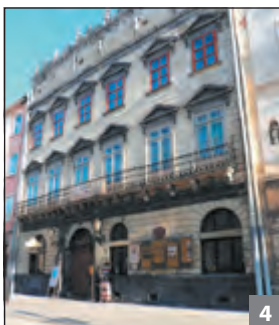
Ансамбль Успенської церкви (кінець XVI — початок XVII ст.) складається з самої Успенської церкви, вежі Корнякта та каплиці Трьох святих. Тут використано українські народні традиції будівництва дерев'яних тридільних церков та ренесансні мотиви. Завдяки цьому ансамбль Успенської церкви став по-справжньому новаторським твором архітектурного мистецтва. У XX ст. старовинний інтер'єр гармонійно доповнили прекрасні вітражі з сюжетами із Святого письма та української історії художника Петра Холодного.

Відвідаймо ще одну святиню Львова — церкву Андрія Первозванного, збудовану у стилі бароко (XVII ст., архітектори Паоло Домінічі, Павло Римлянин, Амвросій Прихильний, Андрій Бемер). Інтер'єр церкви прикрашають скульптури, декоративна ліпнина, позолота. Церква славиться іконами, серед яких

3

3. Куточок площі Ринок. Львів
4. Кам'яниця Корнякта. Львів
5. Італійський дворик. Львів
6. Успенська церква і вежа Корнякта. Львів
7. Інтер'єр церкви Андрія Первозванного. Львів

4

5

6

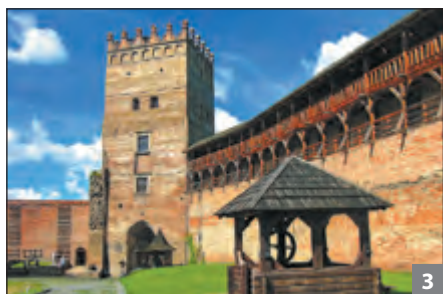

7

С **Фронтон** — верхня частина фасаду будівлі, обмежена двосхилим дахом.

1. Львівський національний академічний театр опери та балету імені Соломії Крушельницької (Великий міський театр)
2. Фронтон театру
3. Луцька фортеця (Замок Любарта)
4. Хотинська фортеця
5. Кам'янець-Подільська фортеця

Дерев'янська чудотворна ікона Божої Матері, а також органом, що був створений у XVIII ст. відомим майстром Каспаріні.

На зламі XIX і XX ст. сталася знаменна подія — відкриття Великого міського театру (архітектор Зигмунт Горголевський). Споруджений у стилі еkleктики, театр здобув славу одного з найгарніших театрів Європи. Він завдячує красою скульптурам кращих майстрів Львова Антонія Попеля, Петра Війтовича, Тадеуша Баронча.

На другому ярусі головного фасаду театру — алегорії «Комедія» (з маскою) і «Трагедія» (з ножом); у фронтоні — композиція «Радості та страждання життя»; з країв фронтону — скульптурні групи з крилатими символічними постатями «Комедія і драма» і «Музика». Увінчує споруду «Слава» з позолоченою пальмовою гілкою, яка символізує вшанування творців — «служителів муз» (статуї муз також присутні на фасаді театру).

? Поміркуйте над тим, як стосується мистецтва театру тема скульптурної композиції «Радості та страждання життя». А які ще архітектурні перлини Львова вам відомі? Розкажіть про них однокурсникам.

На різних шляхах мандрівки західною частиною України ми зустрічатимемо кам'яних свідків її буремної історії. Це замки — споруди оборонного призначення.

Розквіт мурованої фортифікаційної архітектури України припадає на XIII–XIV ст., коли загострилася потреба в захисті від ворожих навал. Будівництво замків було тривалим. Тому в їхньому оформленні закарбовані ознаки різних архітектурних стилів.

До наших днів збереглися замок Любарта в Луцьку, Острозький і Олеський замки, Ужгородська фортеця і замок Паланок в Мукачеві, величні фортеці в Меджибожі і Хотині.

? Чи доводилося вам бувати в якомусь із українських замків? Поділіться враженнями.

Один із кращих замків України — в Кам'янці-Подільському. Ця фортеця (як і Хотинський замок) внесена до списку «Сім чудес України» і є пам'яткою архітектури національного значення.

На теренах Західної України є й найбільша в нашій країні кількість пам'яток дерев'яної архітектури. Цей скарб створюва-

ли не професійні зодчі, а народні майстри, які могли без жодного цвяха будувати дивовижної краси церкви.

Храми Святого Юра у Дрогобичі і Святого Духа в Потеличі ушлявлені унікальними настінними розписами.

? Як, на вашу думку, дерев'яна архітектура відображає народні уявлення про красу?

Одна з найдавніших пам'яток української дерев'яної архітектури — церква Святого Духа в Рогатині. В її інтер'єрі зберігся унікальний п'ятирусний іконостас.

Щоб насолодитися неповторною красою виробів народних умільців, завітаємо до Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, що в Коломиї. Тут можна побачити унікальні зразки народної творчості минулого і сьогодення.

? Поміркуйте над тим, у чому різниця між народним декоративно-ужитковим і професійним декоративним мистецтвом.

Для гуцульського народного мистецтва характерні геометричні орнаменти із закодованими в них прадавніми символами-оберегами.

В єдиному у світі Музеї писанкового розпису зібрана найбільша колекція цього унікального мистецтва. Оригінальне приміщення також збудоване у формі писанки.

ЗАВДАННЯ

- Підготуйте презентацію цікавої пам'ятки архітектури одного з міст Західної України.
- Дерев'яні церкви у Дрогобичі, Потеличі і Рогатині належать до восьми дерев'яних церков України, які внесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Розшукайте інформацію про інші церкви з цього списку.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Якщо ви були в якомусь із зámків України, поділіться своїми враженнями в будь-який спосіб на ваш вибір: підготуйте виступ, напишіть твір, намалюйте картину, влаштуйте фотовиставку або придумайте щось інше.
- П** Створіть ескізи моделей одягу, в якому сучасні тенденції поєднуються з функціональними і декоративними елементами традиційного гуцульського вбрання. По можливості виготовіть моделі (повністю або частково). Влаштуйте виставку-презентацію ваших ескізів і показ моделей. Доберіть відповідний музичний супровід.

i Дізнайтеся про Роксолану з Рогатина.

- 6. Церква Святого Юра. Дрогобич
- 7. Фрагмент розпису церкви Святого Юра. Дрогобич
- 8. Церква Святого Духа. Рогатин
- 9. Іконостас церкви Святого Духа. Рогатин

- 10. Національний музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського. Коломия

1

* Під час Першої світової війни С. Людкевича як військовополоненого було відправлено до Туркестану. Тим часом у Відні на Шевченківському вечорі звучали його твори, в тому числі його обробка народної пісні «Чорна рілля ізорана». Ця найпопулярніша на той час українська пісня стала «лейтмотивом» Першої світової війни.

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

Каталізатором духовного життя Галичини називають **Станіслава Людкевича** (1879–1979). Кредо майстра було — «творити національну музику», а найкращі твори народились у прочитанні композитором спадщини велетнів духу — Т. Шевченка та І. Франка. Справжній «музичний заповіт» митця — кантата-симфонія «Кавказ».

? Чому, на вашу думку, нині гостро сучасно сприймається музика кантати-симфонії «Кавказ» С. Людкевича?

Душа Карпат — **трембіта**. Голос старовинного духового інструмента лунає на відстань понад 10 км. Без трембіти неможливо уявити життя гуцулів, бойків, лемків, буковинців. Її звуки сповіщали про найважливіші події. За традицією трембіту виготовляли з громовиці, тобто дерева, в яке влучила блискавка.

? Знайдіть інформацію про способи гри на трембіті.

Беззаперечного лідера сучасної музики **Євгена Станковича** (нар. 1942) називають композитором-філософом. У музичній мові творів поєднуються фольклорні і авангардні оркестрові барви. Яскравий приклад — фольк-опера «Коли цвіте папороть». У ній композитор поєднав звучання симфонічного оркестру з автентичним народним співом і тембрами народних інструментів. Цей твір — приклад неофольклоризму в оперному жанрі.

? Як ви розумієте зміст поняття «неофольклоризм»?

1. Станіслав Людкевич
2. Євген Станкович
3. І. Труш. Трембітарі

2

3

* Опера «Коли цвіте папороть» була заборонена ЦК КПРС за кілька годин до прем'єри, а декорації нещадно знищені (1978): надто яскраво вистава випромінювала національну ідею... Концертне виконання відбулося через 33 роки і перетворилося на грандіозну культурну подію. Повномасштабна прем'єра твору як театральної вистави відбулася у грудні 2017 р. на сцені Львівської опери (режисер В. Вовкун, диригент В. Сіренко).

Мандрівка Гуцульщиною і Буковиною, Закарпаттям і Прикарпаттям буде неповною, якщо ми не побачимо магічний аркан! Гуцульський танець аркан — це символ гірського життя, частина обряду посвячення молодого хлопця в легіні. Танцівники сходилися до купи в зімкнене коло і неспішно розгойдувалися. Особливе єднання наставало, коли вони закладали руки одне одному на плечі й утворювали сонячний знак: прославляли Вогонь, Вітер, Землю. Коло оберталось, символізуючи обертання Всесвіту.

Мандруючи Тернопільщиною, знову згадуємо легендарне ім'я **Соломії Крушельницької** (1872–1952). Її голос не мав собі рівних ані за майстерністю, ані за тембром, ані за діапазоном (сопрано у три октави). Співачка не мала жодних обмежень у виборі репертуару, їй були підвладні будь-які сопранові партії.

😊 Перегляньте фільм «Повернення Баттерфляй» (реж. О. Фіалко), знятий 1982 р. на Київській кіностудії ім. О. Довженка. Чому фільм має саме таку назву?

Зверніть увагу: музика яких композиторів звучить у фільмі? Хто у фільмі виконує вокальні партії Соломії Крушельницької?

Про генія музики ХХ ст. **Василя Барвінського** (1888–1963) тривалий час не знали навіть професійні музиканти. У 1948 р. його звинуватили в націоналізмі і репресували. У НКВС боялися впливу його музики і катуванням примусили підписати згоду на знищення доробку. Майстер став «композитором без нот». Але в наш час його рукописи дивним чином «знаходяться» по всьому світу. В музиці В. Барвінського риси імпресіонізму поєднуються з неокласичними рисами, «зливаючись» із фольклором.

Першовідкривачем в українській музиці судилося стати і **Михайлу Вериківському** (1896–1962) — автору першого національного балету «Пан Каньовський» («Бондарівна») за мотивами історичної пісні «У містечку Богуславку...». «Наймичка» Вериківського стала основою фільму-опери — першого в історії українського кіно твору цього жанру (1963).

- 4. Сцена з вистави «Коли цвіте папороть», Львівський оперний театр
- 5. Соломія Крушельницька
- 6. Василь Барвінський

1

Мандруючи Поділлям, наче чуємо: «Закувала та сива зозуля рано-вранці на зорі», «Ой, не буде зозуля кувати», «Віють вітри, віють буйні», «А ми вам коляди не дамо!»... Це частини «Вечорниць», автор яких — **Петро Ніщинський** (1832–1896). Вечорниці (їх ще називають досвітки) — старовинна форма вечірніх розваг, які найчастіше влаштовувалися восени або взимку.

☺ Перегляньте фільм режисера В. Івченка «Назар Стодоля» (1954). Зверніть увагу, як показано в ньому вечорниці. Які ще українські обряди введено до фільму? Порівняйте атмосферу вечорниць із фільму з картиною І. Репіна «Вечорниці».

2

«Carol of the bells»..., «Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка...». Що пов'язує ці пісні? Відома в усьому світі різдвяна колядка «Carol of the bells» — це і є «Щедрик» ушлявленого майстра хорової мініатюри **Миколи Леонтовича** (1877–1921), «Орфея з Поділля», «українського Баха». Леонтович зібрав і обробив для хору понад 200 пісень, створив оригінальні композиції, кожна з яких — шедевр.

Поновіть у пам'яті: пісні «Женчичок-бренчичок», «Гра в зайчика» ви співали і навіть інсценізували в початкових класах.

? Послухайте твір «Козака несуть». Чому він вважається пісню-реквіємом?

3

ЗАВДАННЯ

■ Попрацюйте над мистецьким проектом «З історії одного гімну». Популярним українським маршем початку ХХ ст. була пісня-марш «Не пора» Дениса Січинського на вірші Івана Франка. Чому цей твір називають гімном?

П Дізнайтесь більше про історію постановки фольк-опери Є. Станковича «Коли цвіте папороть». Опишіть свої враження від музики, зацікавлюючи нею однокласників.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

🗣 Влаштуйте міні-концерт «Пісні серця» з творів Володимира Івасюка («Червона рута», «Водограй»), Степана Сабаша («Марічка», «Очі волошкові»), Василя Михайлюка («Черемшина»), інших пісень з доробку буковинських композиторів. Обов'язково заспівайте пісню-легенду «Червона рута».

* Пригадайте відомий вам цікавий факт: вперше «Щедрик» був виконаний 1916 р. в Києві хором Київського університету св. Володимира, а 1921 р. цей твір був презентований в Карнегі-Холі в Нью-Йорку. Керував хором Олександр Кошиць. У 1922 р. саме український хор під керівництвом Кошиця здійснив перший грамзапис пісні, який зберігся.

i Дізнайтесь про творчість видатних митців Західної України: Сидора Воробкевича, Мирослава Скорика, Павла Муравського.

1. Г. Якутович. Ліногравюра «Аркан»
2. Танець аркан
3. І. Репін. Вечорниці

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ

Із західноукраїнських земель по всій Україні поширився шкільний театр — унікальне явище нашого мистецтва барокової доби.

? Назвіть пам'ятки українського бароко в різних видах мистецтва.

Вивчаючи поетику (наука про складання поезій) і риторику (ораторське мистецтво), учні обов'язково читали вголос п'єси. Всі тексти призначалися для сценічного втілення. Тому читання потребувало акторської виразності. Так виник шкільний театр в Європі, зокрема в Україні. В його репертуарі — драми про життя святих та на історичний сюжет — мораліте.

Між діями грали інтермедії жартівливого характеру, написані живою народною мовою. У Львові народився і мешкав один із найвідоміших авторів інтермедій Якуб Гаватович (1591–1679).

😊 Дізнайтесь більше про особливості акторської гри та облаштування сцени у шкільному театрі. Який жанр українського театру веде родовід з барокових інтермедій?

У XVI–XVII ст. із Західної Європи прийшов і ляльковий театр — вертеп, який перетворився на самобутнє явище нашого мистецтва.

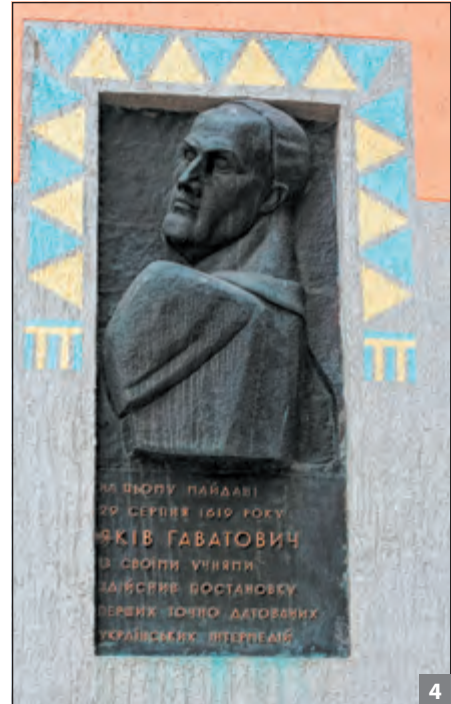
Схожа на будиночок вертепна скриня мала два (зрідка три) «поверхи», в яких відбувалися дві дії: вгорі — біблійна, внизу — народно-побутова сценка з дотепами й жартами. Існував канон сюжету верхньої частини вертепу, якого дотримувалися всі виконавці.

Вертепна драма починалася хором і дзвоном пономаря. З'являлися два янголи і повідомляли про народження Ісуса Христа. Потім — сцени поклоніння Христу пастухів та волхвів; побиття немовлят; боротьба царя Ірода зі Смертю й Чортом, які прийшли по його душу.

У подіях в нижній частині вертепу з'являлися Дід та Баба, кмітливий Солдат, Циган, Поляк, Серб, Єврей, Запорожець, шинкаря Хвеська, інші колоритні персонажі; діалоги між ними стосувалися тогочасних життєвих реалій і були щедро пересипані жартами, приказками з піснями й танцями.

? Знайдіть креслення вертепної скрині і за бажанням змайструйте її для шкільного вертепу. Так само продумайте ескізи ляльок — персонажів сучасного вертепу.

Центральний персонаж — символ волелюбності Запорожець, який перемагав усіх, навіть Чорта, і співав героїчну пісню «Та не буде лучче, та не буде краще, як у нас на Україні».

4

с **Мораліте** — п'єси повчального характеру з алегоричними дійовими особами (святі, персонажі, які уособлювали людські чесноти).

4. Пам'ятна дошка на честь Якуба Гаватовича у місті Кам'янка-Бузька
5. Вертепна скриня з Сокиринців

5

Музика у вертепі виконувала важливу драматургічну роль: пісня духовна і світська, народні танці. Жодна вистава не обходилася без троїстих музик.

? Відомою ще з XVIII ст. піснею вертепу є популярна українська пісня «Ой, під вишнею, під черешнею», яку співали Дід з Бабою. Заспівайте її разом!

Львівщина — батьківщина реформатора театру, геніального українського режисера-новатора, актора, теоретика театру, драматурга і перекладача **Леся Курбаса** (1887–1937), фундатора сучасного українського театру, чиї відкриття мають загально-світове значення.

Його внесок у театральне мистецтво прирівнюють до відкриттів найвидатніших європейських режисерів. Визначними етапами творчості Леся Курбаса, як і театального життя України і всієї Європи, стало створення «Молодого театру» (1917) в Києві, а згодом і знаменитого мистецького об'єднання «Березиль» (1922). Однодумцем майстра в «Молодому театрі» став геніальний художник **Анатоль Петрицький**, який стояв біля витоків сучасної вітчизняної сценографії.

😊 З різних джерел дізнайтесь більше про творчість А. Петрицького.

Опинившись на Соловках за неправдивим звинуваченням у змові проти держави, Курбас і в таборі ставив вистави. У 1937 р. Леся Курбаса, як і багатьох представників української інтелігенції, розстріляли — на честь підготовки до святкування 20-ї річниці більшовистського перевороту. Це була доба Розстріляного Відродження.

ЗАВДАННЯ

- Назвіть персонажів українського вертепу. Поміркуйте, чому лялька Запорожець була за розмірами більшою за інших ляльок. Розшифруйте значення кольорів в одязі Запорожця.
- З'ясуйте, чому театр «Березиль» Леся Курбаса і його однодумці позначили як «мистецьке об'єднання». Поясніть смисл назви театру «Березиль», яку режисер взяв з поезії Б. Б'єрнсона: «Я вибираю березиль. Він ламає все старе...»

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- 🗉** Напишіть текст інтермедії з вашого шкільного життя та виконайте її на перервах між уроками.

1. Леся Курбас
2. М. Посікіра. Пам'ятник Лесю Курбасу в Самборі. Львівська область

i Дізнайтесь більше про Леся Курбаса

МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ НА УКРАЇНСЬКИЙ ПІВДЕНЬ

Південні землі України — калейдоскоп різноманітних мистецьких об'єктів Одещини, Миколаївщини, Херсонщини, Запорізького краю. Разом це таємниці історії, що нині зазвучали гостро сучасно, і непересічні явища нашого часу. Кожна область має неповторний колорит і мистецькі джерела, що змушують ще і ще відчувати гордість за культуру європейської України.

1. Кам'яна половецька баба
2. Пам'ятник герцогу де Рішельє. Одеса

* Цікава історія будівництва цього сонячного романтичного міста. Перший план розроблено ще наприкінці XVIII ст. голландським інженером Францом де Волланом на основі **Гіпподамової системи** (винайдений в античні часи мілетським архітектором Гіпподамом спосіб планування міст). Він передбачав чітку систему вулиць і кварталів з однаковою довжиною й шириною. Вулиці спрямовувалися від моря до центру таким чином, що відкривалися мальовничі перспективи з видами на море.

1. Потьомкінські сходи. Одеса
2. План міста Одеси. 1828 р.
3. Одеський національний академічний театр опери та балету

АРХІТЕКТУРНІ ВРАЖЕННЯ

Перлина українського півдня — Одеса.

? Розгляньте старовинну карту Одеси. Які ознаки Гіпподамової системи ви бачите на ній? Чи збереглися вони, на вашу думку, в сучасній Одесі?

У центральній частині міста побачимо багато архітектурних припадків кінця XVIII — початку XX ст. у знайомих вам стилях класицизм, ампір, еkleктика, модерн.

Кожен, хто бував в Одесі, проходить Потьомкінськими сходами, спорудженими за проектом Франческо Боффо, що складаються зі 192 сходинок і входять до десятки найкрасивіших сходів Європи.

А над Потьомкінськими сходами височіє пам'ятник першому одеському градоначальникові герцогу (дюку) де Рішельє, встановлений 1828 р. Це одна з «візитівок» міста. Його автор — видатний скульптор, українець **Іван Мартос**.

Одеса — місто з давніми музичними традиціями. А Одеський національний академічний театр опери та балету — найстаріший оперний театр в Україні. Відкриття його першої споруди відбулося ще 1810 р. Сучасна ж будівля зведена 1887 р. архітекторами Ф. Фельнером і Г. Гельмером у своєрідній інтерпретації еkleктики, що дістала умовну назву «віденське бароко». Глядацька зала театру славиться унікальною акустикою.

На Одещині на нас чекає сповнена дивовижних пригод прогулянка однією з найбільших в Україні Білгород-Дністровською фортецею на скелястому березі Дністровського лиману. Вона побудована в XIII–XV ст. на місці античного міста-поліса Тіри. Ззовні обнесена глибоким ровом, фортеця розділена внутрішніми стінами на цитадель (Генуезький замок) з підземними ходами і двори: північний (гарнізонний), південний і портовий.

4

5

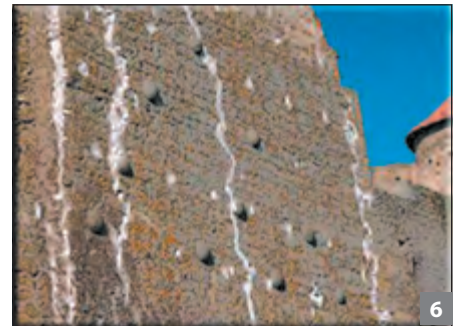
Збудовано фортецю із білого вапняку. Турки, які захопили фортецю 1482 р., так і назвали її — Аккерман (Біла фортеця).

* У різний час фортецю відвідали Леся Українка, І. Нечуй-Левицький, М. Кропивницький, К. Паустовський, В. Катаєв, А. Міцкевич. У далекому XVIII ст. тут знаходили притулок і запорозькі козаки. В місті перехувались загони Пилипа Орлика, які воювали проти Росії. Бував тут і Іван Сірко.

У приазовському степу, в долині річки Молочної під Мелітополем Запорізької області чітко вирізняються обриси величезної кам'яної гори, схожої на курган (українською — могила), звідси й назва **Кам'яна Могила**. У гротах і печерах величного пісковикового пагорбу — тисячі петрогліфів (з грец.— різьблення по каменю), тобто наскельних малюнків, які утворили унікальну галерею первісного мистецтва від палеоліту до Середньовіччя. Сюжети віддзеркалюють рух людської думки. Зустрічаємо і Дерево життя — символ родючості й вічності. Припускають, що деякі з малюнків могли бути прототипом давньої писемності.

? Пофантазуйте на тему таємниць, закодованих у петрогліфах Кам'яної Могили. Про що вони могли б розповісти сучасним людям, якби вдалося їх розшифрувати?

* В одну із веж Білгород-Дністровської фортеці вмуровано 10 ядер. Їх розташування на стіні окреслює тетрактис (фігура, що утворюється десятьма точками у формі піраміди і вважається містичним символом піфагорійців). Десять точок формують дев'ять правильних рівних трикутників. Придивіться до розташування ядер на стіні Кілійської брами.

6

ЗАВДАННЯ

- У 2015 р. Європейська кіноакадемія надала Потьомкінським сходам в Одесі статус «Скарб європейської кінокультури». Дослідіть, що саме пов'язує їх з кінематографом.
- Дізнайтеся про життя і творчість І. Мартоса, представника давнього козацького роду з Чернігівщини. Риси якого стилю ви бачите в художньому вирішенні пам'ятника Рішельє?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Підготуйте презентацію визначних пам'яток архітектури Одеси у формі прогулянки одеськими вулицями у старовинній кареті.
- Підготуйте «фантазійну екскурсію» для молодших учнів: намалюйте за власною уявою карту можливих підземних ходів Білгород-Дністровської фортеці та позначте в них потаємні місця.

7

- 4–5. Білгород-Дністровська фортеця
- 6. Ядра на стіні Кілійської брами
- 7. Кам'яна Могила

МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНА МОЗАЇКА

З Південною Пальмірою, як часто називають Одесу, пов'язане ім'я композитора **Костянтина Данькевича** (1905–1984). Саме тут він створив балет «Лілея» за однойменною шевченковою баладою. «Лілея» стала першим балетом за творами Кобзаря. Його музика пронизана фольклорними інтонаціями, а в хореографії поєдналися елементи класичного і народного танцю. Екранізація «Лілеї» в 1958 р. стала першим українським фільмом-балетом.

Одеськими вуличками ходив і засновник Національного ансамблю народного танцю України — **Павло Вірський** (1905–1975).

Майбутній корифей народно-сценічного танцю П. Вірський починав свій шлях з класичного репертуару Одеської опери. Йому пощастило бути й учасником «конструктивістських» і «модерністських» експериментів: у 20-ті рр. ХХ ст. Одеська опера стала «сучасною фабрикою нового танцю».

Пісенним символом Одеси є пісня «У Чёрного моря» у виконанні Леоніда Утьосова. Втім, офіційним гімном цього фантастично красивого міста стала «Пісня про Одесу» І. Дунаєвського з оперети «Біла акація».

Оперета «Біла акація» вже понад півстоліття вважається візитівкою Одеського академічного театру музичної комедії імені М. Водяного. Вистава розповідає історію про любов і вірність морю та Одесі.

? Послухайте обидві пісні, присвячені Одесі. Яку з них ви б обрали як гімн міста?

А чи знаєте ви, хто започаткував шевченкіану в оперному жанрі?

Композитор, письменник, фольклорист **Микола Аркас** (1853–1909), родом з Миколаєва, є автором «Катерини» (1890) — першої української «шевченківської» опери, ліричної, народно-побутової за жанром. Опера з великим успіхом була поставлена трупною корифея українського театру Марка Кропивницького.

Мандруємо на острів Хортицю. Відчути дух героїчного минулого допоможуть пісні, пов'язані з образами козацтва, — «Наливаймо, браття, кришталеві чаші» (муз. В. Лісова, сл. В. Крищенко), «Гей, ви, козаченьки!» (муз. Г. Татарченка, сл. В. Крищенко).

Хортиця асоціюється із всевітньо ушлявленим гопаком. Звідки походить слово «гопак»? Демонструючи спритність та наче змагаючись, козаки-воїни відпрацьовували блискавичну реакцію і бойові рухи. Кожен рух супроводжувався вигуками «Гоп!».

Гопак насправді ввібрав рухи танців з усіх куточків України, адже кожен козак вносив у танець щось із танцювальних тра-

1. Костянтин Данькевич
2. Павло Вірський
3. І. Рєпін. Гопак
4. Народна картина «Козак Мамай»
5. Д. Бурлюк. Козак Мамай
6. Микола Куліш

дицій свого краю. Музика гопака завжди легко впізнається завдяки характерному ритму.

? Перегляньте сценічну інтерпретацію гопака різними хореографічними колективами. Який з варіантів ви б запропонували переглянути друзям і чому?

Енергія руху й сила козацького духу зображені на живописному полотні І. Рєпіна «Гопак».

Втіленням нашої славної історії є образ козака Мамає. Який музичний інструмент він тримає в руках? Звісно, це кобза. У народі його ще називали бандурка.

З музичних інструментів для козаків надзвичайно важливе значення мали литаври, або тулумбас. Це був військовий інструмент, що своєю гучністю наводив жах на ворога. Удари литавр слугували засобом зв'язку, сигналізували про небезпеку, умовними сигналами передавали накази. Під час бою литаврист бив у литаври доти, доки тривав бій. Литаври для козаків були священним предметом, входили до клейнодів Запорозької Січі.

? Порівняйте образ козака Мамає на народній картині і на картині видатного українського художника ХХ ст. Давида Бурлюка (1882–1967). Чи можна назвати образ, створений Д. Бурлюком, стилізацією?

* Чи знаєте ви, що у ХVІІ ст. вважалося модним одягатися, «як козак»? А музика у стилі «Cossaken ballet» звучала на львівських балах? Під неї із задоволенням танцювали молоді люди в Європі.

На Херсонщині (тоді Одещина) народився і закінчив гімназію «український Шекспір», ерудит і мислитель **Микола Куліш** (1892–1937). Його ім'я — наша історична пам'ять.

З 1926 р. доля М. Куліша була переплетена з долею Леся Курбаса і з Харковом. Схожою виявилися і життєві долі митців: обидва були розстріляні в урочищі Сандармох у снігах Карелії, як і сотні кращих представників української інтелігенції.

ЗАВДАННЯ

■ Підготуйте розповідь про українські танці, зокрема про танець Козак.

П Підготуйте сценарій літературно-музичної композиції «З афіші Одеської оперети».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Р Здійсніть пошук в інтернет-джерелах та складіть програму фестивалю, в концертах якого звучатимуть твори сучасних композиторів півдня України. Влаштуйте конкурс на кращу назву та емблему такого фестивалю.

П Перегляньте разом з однокласниками та однокласницями телеекранізацію комедії М. Куліша «Мина Мазайло». Розгорніть дискусію: чи вдалося акторам передати задум автора? Або влаштуйте читання п'єси за ролями. Продумайте виразність міміки, жестів, ходи.

ЛЕГЕНДИ КРИМУ

Подорож Кримом надихала живописців, скульпторів, архітекторів, композиторів, артистів, поетів, істориків. Його культура — синтез численних етнічних традицій. За багатовікову історію пам'ять про себе залишили киммерійці, греки, скіфи, готи і гуни, болгари і хозари, османські турки й Золота Орда, венеційці і генуезці... І, звісно ж, Київська Русь.

Крим — це і картини Івана Айвазовського у Феодосії, і музей Лесі Українки в Ялті. З Кримом пов'язані імена Архипа Куїнджі, Степана Руданського, Антона Чехова, Федора Шаляпіна... Пам'ятаємо і про морські походи запорозьких козаків, і про трагічну історію кримських татар.

1. Кафська фортеця. Феодосія
2. Ханський палац у Бахчисараї

ЗАГАДКИ КРИМСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ

Неповторним зразком кримськотатарської палацової архітектури є Ханський палац у Бахчисараї. Тут поєдналися стилі різних культур. Споруди прикрашені розписами, вікна забрані ажурними ґратами. В саду чудова альтанка з ґратчастими стінами і підлогою, викладеною мармуром, та знаменитий фонтан-сельсебиль. Фонтан створив іранський зодчий Омер. З ним пов'язана легенда про кохання, вірність і смерть. Невтішне горе хана майстер передав скульптурною композицією з білого мармуру, де вода перетікає з однієї чаші в іншу.

 Дізнайтеся про романтичну і сумну легенду, пов'язану з Бахчисарайським фонтаном. Яке почуття поєднує його і мавзолей Тадж-Махал в Індії?

Біля підніжжя гори Ай-Петрі поблизу Алупки — Воронцовський палац. Зведений у псевдоготичному стилі (архітектор Філіп Ельсон), палац виглядає, як замок: колони в доричному стилі і тераса, що плавно спускається до парку, мармурові леви, що стережуть палац з обох боків від сходів.

Лівадійський Палац у ренесансному стилі (архітектор Микола Краснов) зовні прикрашений художнім різьбленням по мармуру і ліпленням. Його внутрішня обробка неповторна у кожному із залів. В інтер'єрі і плануванні палацу — наче розкішний стильовий коктейль з еkleктизму і модерну.

Своєрідну емблему Криму «Ластівчине гніздо», розташоване на прямовисній скелі мису Ай-Тодор, ще називають «Палац кохання». Він приголомшує граціозністю та «ювелірною» мініатюрністю. Цей сміливий проект розробив архітектор та скульптор Леонід Шервуд.

3

4

3. К. Боссолі. Ханський палац у Бахчисараї. На літографії палац зображений після перебудови наприкінці XVIII ст.
4. Фонтан на території Ханського палацу в Бахчисараї
5. Воронцовський палац
6. Лівадійський палац

5

6

1. Володимирський собор. Херсонес
2. Сигнальний дзвін. Херсонес
3. Палац Дюльбер. Кореїз
4. Ластівчине гніздо

Незабутні враження подарує прогулянка по Історико-археологічному заповіднику «Херсонес Таврійський» у Севастополі. Таку назву мало місто, засноване давніми греками понад дві з половиною тисячі років тому на південному заході Кримського півострова.

 Дослідіть самостійно, користуючись інтернет-джерелами, особливості забудови давнього Херсонеса.

Серед пам'яток Херсонеса є мідний сигнальний дзвін, відлитий 1776 р. з трофейних гармат, захоплених під час російсько-турецької війни. Під час Кримської війни французи вивезли дзвін до Парижа. Через багато років його знайшли в Соборі Паризької Богоматері й повернули до Херсонеса. Дзвін закликав ченців на службу, був звуковим маяком: у тумані його звук попереджав кораблі про близький скелястий берег.

ЗАВДАННЯ

- Продовжіть подорож Кримом самостійно. Уявіть себе в ролі екскурсоводів, доберіть інформацію й розробіть кілька цікавих і оптимальних за зручністю екскурсійних маршрутів, користуючись картою.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

 «Прогулянка давнім містом». Хід виконання: оберіть жеребкуванням трьох екскурсоводів і визначте три групи туристів. Екскурсоводи готують стенд із колажем пам'яток Херсонеса. Кожен член групи заздалегідь добирає цікавий факт про Херсонес Таврійський. Під час «прогулянки» екскурсанти пропонують екскурсоводам провокативні запитання. По закінченню прогулянки визначте найбільш вдалу роботу екскурсовода.

 Виконайте фотоколаж і розробіть рекламні буклети про Крим. Зверніть увагу на такі цікаві об'єкти: палаці Кічкіне, Дюльбер, Мисливський будинок Юсупових у Кореїзі, вілла «Барбо» в Місхорі, Місхорський і Гурзуфський парки та інші на ваш розсуд.

КРИМСЬКА ЗЕМЛЯ В МУЗИЧНІЙ МОЗАІЦІ

«Співала ж дзвінко, дуже, незрівнянно!
А голос був — із чистого срібла...»

Ці рядки Павло Тичина присвятив незабутній зірці Київської опери 30-х років ХХ ст., неперевершеній виконавиці романсів і народних пісень **Оксані Петрусенко** (1900–1940).

«Український соловейко» — так називали співачку, яка народилася в м. Балаклава поблизу Севастополя і була однією з найвидатніших представниць української вокальної школи на світових обрях. Її порівнюють з незрівнянною Марією Каллас. «Часом здавалося, що то не голос людський звучить, а вирує нездоланна стихія, яка заволодіває вашими думками, обіймає душу і кудись нестримно несе на своїх крилах...», — так висловив свої враження від співу О. Петрусенко її сучасник, видатний оперний співак Михайло Гришко.

 Послухайте, як звучить чарівний голос О. Петрусенко.

У багатобарвності етнічних традицій караїмів, кримчаків, греків, кримських вірмен, болгар чутно і кримськотатарську музику.

Тугу і сподівання багатостраждальний кримськотатарський народ втілює у піснях, які він називає «йир» та «тюрко», що в обох випадках означає «пісня». Вони є нагадуванням людству про справжні цінності життя. Попри перешкоджання духовенством, заборону влади часів царизму й більшовизму, кримські татари зберегли неповторну самобутність пісень. Про що в них йдеться? Це розуміємо навіть з назв: «Луджений казан», «Мій сірий кінь», «Ковалі», «Ялтинська дорога». Пісня-туга за рідною домівкою «Гей, гузель К'ирим» народилася у засланні, куди був вигнаний цілий народ.

5

5. Оксана Петрусенко
6. Виступ кримськотатарського ансамблю «Янардаг»
7. Кримськотатарський фольклорний ансамбль «К'ирим»

6

7

Піснею «1944» про трагедію депортації кримських татар підкорила світ на конкурсі Євробачення-2016 українська кримсько-татарська співачка Джамала.

Танці теж передають нехитрі сюжети з життя. Популярним танцем є святкова і темпераментна «Бахчисарайська хайтарма».

Інструментальні мелодії кримських татар потребують неймовірної віртуозності виконання. Музичний інструментарій — зурна (духовий), кожух-зурна (волинка), сантр (рід цимбал), саз (струнний щипковий), кеманче (смичковий), давулі чубук давул (великі барабани); даре-дойра, думбелек (парні литаври).

Визначною постаттю кримської музики є **Алемдар Караманов** (1934–2007), чия творчість визнана надбанням української і всієї світової культури. Про його музику кажуть, що вона звернена до вічності, істини, до Бога, до Всесвіту.

Серед найзначніших творів — фортепіанний концерт «Ave, Maria», цикл із чотирьох симфоній «Совершишася», «Реквієм».

? У доробку яких композиторів є «Ave, Maria»? Послухайте деякі з них на ваш розсуд. Який твір вам більше до вподоби?

1. Кримськотатарський ансамбль пісні і танцю «Хайтарма»
2. Виконавці на старовинних кримськотатарських інструментах: баглама (саз) і бендір
3. Алемдар Караманов

ЗАВДАННЯ

- Послухайте музику А. Караманова і кримськотатарські пісні (на вибір). Порівняйте образи і музичні інтонації творів.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- П** Доберіть твори живопису певного художнього стилю, що суголосні музиці А. Караманова. Поясніть свій вибір.

ЛИНУТЬ ДУМКИ ЗІ СХОДУ УКРАЇНИ

Подорож Донеччиною та Луганщиною змушує ще раз замислитися над безцінними духовними скарбами, які складають сповнену боєм давню і сучасну історію України і які мусимо захищати для нащадків. Переглядаючи вражаючі реальністю кадри фільму «Кіборги», пам'ятаємо про те, що саме стоїть за подіями.

У 1919–1934 рр. столицею України був Харків. Символ міста — площа Свободи. Знаменитий Будинок Держпрому — перша висотна залізобетонна каркасна споруда в усьому колишньому СРСР (архітектори С. Серафимов, С. Кравець, М. Фельгерт).

У Харкові — один із кращих пам'ятників Тарасу Шевченку (скульптор Матвій Манізер): бронзову статую Кобзаря оточують скульптури, в яких відображена історія України та герої Шевченкових творів.

1. М. Манізер. Пам'ятник Т. Г. Шевченку. Харків
2. Держпром, або Будинок державної промисловості — перший радянський 13-поверховий хмарочос. Харків

СВЯТІ ГОРИ

Донецька крейдяна скеля — дивовижне місце в горах на правому березі річки Сіверський Донець на кордоні Донецької та Харківської областей, де було засновано чоловічий монастир. Припускають, що ці місця ще до хрещення Русі (988) відвідували візантійські захисники ікон, переслідувані іконоборцями у смутні часи. Тут проповідували Кирило і Мефодій. Усередині крейдяної гори є церква преподобних Антонія і Феодосія.

Свято-Успенська Святогірська лавра — це комплекс печер і наземних будівель XVII–XIX ст. Серед них унікальна Миколаївська церква, вирубана у крейдяній породі.

Вхід у печери починається в нижньому павільйоні, а вихід — на вершині скелі. Для цього треба пройти понад кілометр печерами, вирубаними у крейді більше тисячі років тому.

На південний схід від Святогірської лаври розташований дивовижної краси дерев'яний Скит Всіх Святих. Храми Скиту зібрані місцевими теслями з масивних соснових колод і прикрашені різьбленням у традиціях дерев'яного зодчества XVI–XVII ст.

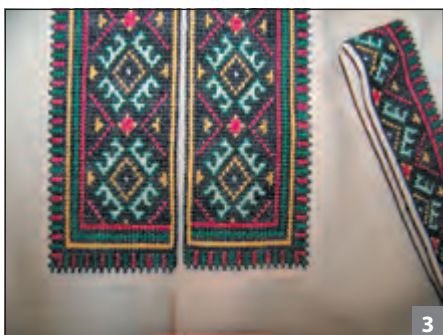

? Визначте архітектурний стиль Миколаївської церкви.

Що об'єднує всю Україну, є її символом? Звісно, це **вишиванка**. Мистецтво вишивки віддавна було поширене і на сході нашої батьківщини. Як і в кожному регіоні, тут воно має свої особливості. Для Донеччини характерні вишивки гладдю і хрестиком, поєднання рослинних і геометричних елементів. Улюблені мотиви: ламана гілка (символ нескінченності), ваза з квітами (дерево життя), пара птахів (символ родючості). Кольори: чорний, червоний, синій.

Завітаймо до Історико-художнього музею міста Дружківка, де познайомимося з етнографічною колекцією, зокрема — вишиванками, зразками народного одягу.

У краї розвивалися й інші промисли і види декоративно-ужиткового мистецтва: розписи-мальовки, витинанки, гончарство, ковальство і навіть — різьблення по солі.

ЗАВДАННЯ

- Дізнайтесь про архітектурні особливості й визначте стиль будівлі Держпрому в Харкові.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Порівняйте зразки орнаментів на вишивках Сходу і Заходу України. Які регіональні особливості ви помічаєте на них? А що є спільним?

1. Святогірська лавра. Крейдяні печери і церква святителя Миколая
2. Всесвятський скит Святогірської лаври
- 3–4. Вишиванки з колекції Історико-художнього музею міста Дружківка

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

«Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...». Ця прониклива мелодія і слова, що нікого не залишають байдужими, стали першою піснею, яка пролунала в космосі! Її на цілий Всесвіт у 1962 р. заспівав космонавт Павло Попович, що був родом з України. Він знав, що пісня подобається Сергію Корольову, видатному авіаконструктору, засновнику практичної космонавтики і, до речі, уродженцю Житомира.

Автор віршів **Михайло Петренко** (1817–1862), родом зі Слов'янська, належав до Харківської школи романтиків. Музику створив композитор з Хмельниччини Владислав Заремба.

 Послухайте «Дивлюсь я на небо» у виконанні титанів вокального мистецтва Бориса Гмирі (1903–1969) та Анатолія Солов'яненка (1932–1999). Заспівайте пісню для власного задоволення.

Яскравою сторінкою харківської композиторської школи є творчість **Віталія Губаренка** (1934–2000). Опера-балет «Вій» за М. Гоголем особливо приваблює постановників. У музиці переплітаються реальність і фантазмагорії, демонічні образи, народні вірування у надприродні сили. Все подається у зіставленні гостро сучасних звучань, фольклорних інтонацій, цікавих звукових ефектів. В унікальному задумі В. Губаренка жанри опери і балету рівноправні. Цікаво уявити діалоги головних персонажів: образ Панночки вирішується хореографічно, а Хоми Брута — вокально.

Харківська земля подарувала Україні і **Гната Хоткевича** (1878–1938). Історик, письменник, театральний і громадський діяч, бандурист, він винайшов особливий спосіб гри на бандурі — хоткевичівський.

5

5. Віталій Губаренко

6–7. Сцени з опери-балету «Вій».

Одеський театр опери та балету

6

7

1. Гнат Хоткевич
2. Іван Карабиць

* Почути голос Гната Хоткевича і звучання його улюбленої бандури, з якою він не розлучався все життя, можемо у фільмі «Назар Стодоля». Фільм був знятий в Одесі у 1936 р. Музикант грає авторські обробки народних пісень «Ой, на горі вогонь горить» і «Киселик».

i Дізнайтесь про видатних співаків зі Східної України.

У 1902 р. на XII Археологічній конференції в Харкові митець організував концерт, який став першим в історії офіційним виступом ансамблю бандуристів. Хоткевич був одним з ініціаторів запису музики кобзарів на фонограф.

Доля митця трагічна: поборник національних традицій, Г. Хоткевич розстріляний за вироком НКВС, як і чимало діячів української культури.

😊 Дізнайтесь більше про музичну творчість і театральну діяльність Гната Хоткевича.

«Гомери України» — так назвав кобзарів Дмитро Яворницький. Часто кобзарями були козаки, які в боях за Україну втратили зір. Трагічною сторінкою нашої історії став сумнозвісний розстріляний з'їзд народних співців у грудні 1930 р. До Харківської опери з усієї України з'їхалося 337 делегатів, які обговорювали проблеми кобзарства. НКВС використала це масштабне зібрання: незрячих кобзарів під приводом запрошення до Москви завантажили у вагони й по дорозі, біля станції Козача Лопань, привели до заздалегідь викопаних траншей і розстріляли. Тіла засипали вапном, щоб і сліду не лишилося. Музичні інструменти спалили. У 1933 р. комуністична верхівка обізвала українські інструменти «класово ворожими».

До золотого фонду сучасної музики увійшли твори композитора і видатного діяча, пропагандиста українського мистецтва **Івана Карабиця** (1945–2002).

Хоровий концерт для хору, солістів і симфонічного оркестру «Сад божественних пісень» був написаний І. Карабицем за творами Г. Сковороди на початку 70-х рр. ХХ ст., тобто в той час, коли духовна музика була під забороною. Постаць мандрівного українського філософа Г. Сковороди стала для композитора взірцем універсальної, ренесансної особистості, непереможної сили духу.

😊 Іван Карабиць започаткував таку знакову для нашої культури мистецьку подію, як міжнародний «Київ Музик Фест». Дізнайтесь про учасників цього фестивалю, про твори митців, які були там представлені.

ЗАВДАННЯ

■ Поміркуйте: як ви розумієте жанр «опера-балет»? Радимо подивитись приклад сценічного втілення твору В. Губаренка «Вій» у відеозапису постановки Одеської опери (балетмейстер Георгій Ковтун).

П Перегляньте на дозвіллі фільм «Поводир» (реж. Олесь Санін), в якому розкривається тема співців-кобзарів.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Краще пізнати мистецтво краю вам допоможе підготовка презентації на орієнтовні теми: «Харків фестивальний»; «Харків театральний»; «Сузір'я композиторів Харкова», «Харківський театр опери та балету імені М. В. Лисенка — перший український стаціонарний оперний театр».

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ

Харківщина — батьківщина драматурга **Григорія Квітки-Основ'яненка** (1778–1843), засновника жанру соціально-побутової комедії в українському театрі. В часи, коли формувався талант і світогляд Квітки-Основ'яненка, в Україні існували кріпацькі театри, в яких грали надзвичайно талановиті артисти. Домашній театр був і в маєтку Квіток, а драматург із задоволенням виступав на сцені разом із простими акторами.

Пригадайте: з Харковом пов'язана діяльність гостро новаторського театру «Березіль» Леся Курбаса. Створений у Києві (1922) «Березіль» у 1926 р. було переведено до Харкова — тодішньої столиці України. На основі «Березоля» виник Харківський академічний український драматичний театр імені Т. Шевченка.

У Харківському державному театрі ляльок імені Віктора Афанасьєва працює єдиний в Україні Музей театральних ляльок. У його експозиції — персонажі вистав театру і раритетні театральні ляльки з усього світу, подаровані знаменитими ляльководами і режисерами. Понад 11 тисяч експонатів розповідають історію виникнення світового лялькового театру.

? Назвіть різновиди театральних ляльок.

Так само Харків пишається першим у Російській імперії стаціонарним кінотеатром «Брати Боммери», що був відкритий 1906 р. у спеціально побудованому приміщенні; нині це найстаріший діючий кінотеатр у Східній Європі.

ЗАВДАННЯ

- Перегляньте екранізації вистав за п'єсами Г. Квітки-Основ'яненка «Сватання на Гончарівці» (1958) або «Шельменко-денщик» (1971). Дізнайтесь про жанр водевіля і розкрийте його риси.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

🗨️ Вам буде цікаво «створити» власний водевіль зі шкільного життя.

* Саме в Харкові 1920 р. засновано Перший український театр для дітей та юнацтва, відомий як «Театр казки».

3. Невідомий художник. Портрет Григорія Квітки-Основ'яненка
4. Лесь Курбас серед студійців Харківського театру «Березіль»
5. Музей ляльок Харківського державного академічного театру ляльок

МИСТЕЦЬКІ ПЕРЛИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ПІВНОЧІ

Північ України оповита славою княжих і гетьманських часів. Її мистецька спадщина — наша національна гордість. Пізнання мистецтва цього краю вчить шанувати історію, розуміти, як важливо берегти таланти рідної землі і пам'ятати тих, хто присвятив своє життя мистецтву.

Архітектурні шедеври, парки і палаци, що надихають на художні відкриття і потрясіння; музика геніїв, яка вражає світ красою і глибиною; безцінний акторський талант Марії Заньковецької і, безумовно, всесвітнє визнання фільмів Олександра Довженка. Усе це чекає на нас під час мандрівки.

1. Катерининська церква. Чернігів
2. Борисоглібський собор. Чернігів

ХУДОЖНІ СКАРБИ СІВЕРСЬКОГО КРАЮ

Після прийняття київським князем Володимиром Великим християнства на наших землях поширилася хрестовокупольна (або хрестовобанна) система будівництва культових споруд, перейнята з Візантії.

Згідно з нею, як ви пам'ятаєте, головний об'єм споруди у плані утворює хрест. Центральна частина увінчується куполом. Довкола нього — інші, менші за розмірами. Головна частина храму завжди зорієнтована на схід. Вона утворює напівкруглі виступи — апсиди. В центральній апсиді — вівтар, де відбувається богослужіння, у бокових — підсобні приміщення (жертвник та дияконник). Внутрішній простір рядами стовпів поділяється на поздовжні галереї — нави (нефи). В західній частині розташовується вхідне приміщення — нартекс (він же притвор, або бабінець).

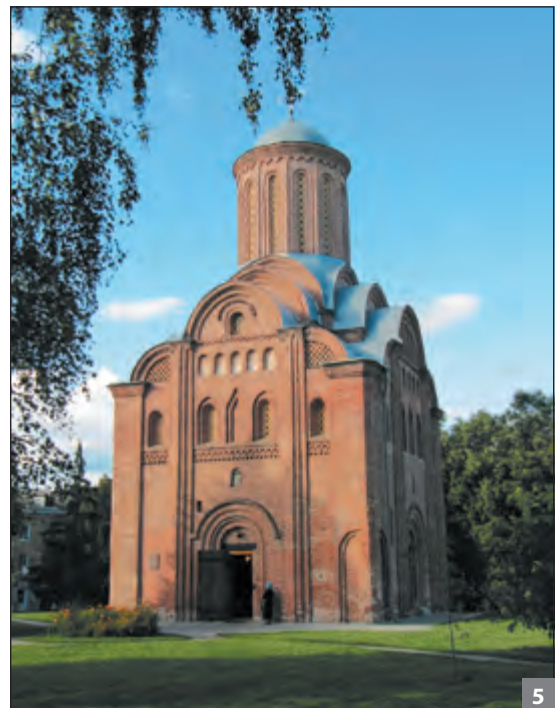
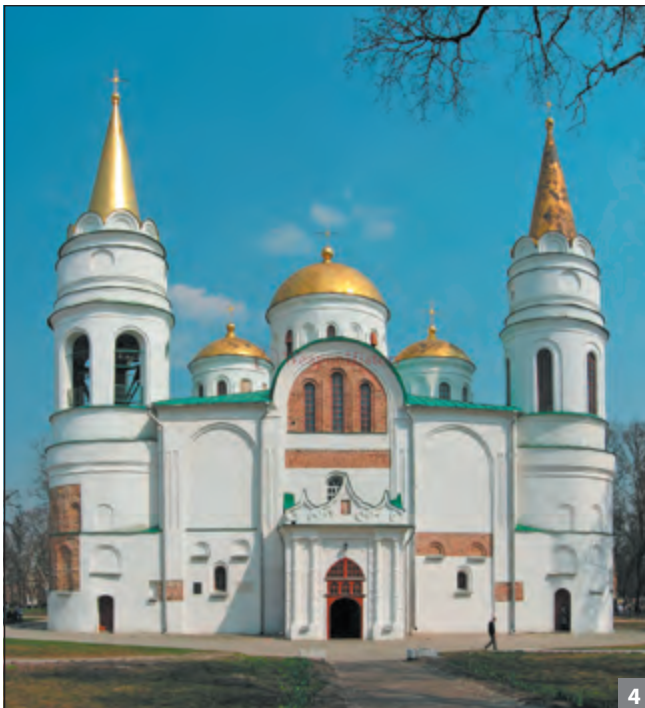
У княжому місті Чернігові побачимо п'ять перлин — п'ять церков домонгольського періоду нашої історії. І знайдемо їх у Національному архітектурно-історичному заповіднику «Чернігів стародавній».

Найдавніша перлина — Спасо-Преображенський собор. Споруда унікальна поєднанням візантійської хрестовокупольної системи з елементами романської базиліки. Подібної конструкції

3. Симаргл. Фрагмент різьбленої капітелі з Борисоглібського собору. Чернігів
4. Спасо-Преображенський собор. Чернігів
5. П'ятницька церква. Чернігів

* Спаський собор з найдавніших часів служив князівською усипальницею. Тут похований князь Мстислав Володимирович, його дружина, син, інші князі. Серед них — герої «Слова про Ігорів похід» Всеволод Святославич та Ярослав Всеволодович.

1

1. Успенський собор Єлецького монастиря. Чернігів
2. Маєток Тарновських. Качанівка, Чернігівська обл.
3. В. Штернберг. Садиба Г. Тарновського в Качанівці
4. Т. Шевченко. Катерина
5. Павільйон Глінки. Качанівка
6. І. Рєпін. Фрагмент картини «Запорожці пишуть листа турецькому султану» з портретом В. Тарновського

не має жоден із давньоруських храмів. Собор увінчаний п'ятьма куполами.

 Дізнайтеся про Успенський собор Єлецького монастиря та Іллінську церкву в Чернігові.

Ще один свідок Княжої доби — Борисоглібський собор. Хрестовокупольний, шестистовпний, увінчаний однією банею собор є характерним зразком чернігівської архітектури. Її особливістю було застосування кам'яних різьблених деталей у декоруванні споруд. На білокам'яних капітелях напівколон фасадів собору — переплетені різьблені рослинні орнаменти і фантастичні персонажі слов'янської міфології, зокрема Симаргл, охоронець Дерева Життя. Це зразки так званого «звіриноного стилю», поширеного ще у скіфів задовго до нашої ери.

Звернімо увагу на динамічну пірамідальну композицію П'ятницької церкви. Особливі триступеневі арки-закомари утворюють поступовий перехід від основного об'єму до купола і посилюють ефект спрямованого вгору руху.

 Поміркуйте над значенням мистецької спадщини епохи Київської Русі для української культури. Чому для нас, сучасних українців, важливо знати і цінувати цю спадщину?

Качанівка — місце натхнення. У часи жорстокого придушення російським царатом української національно-культурної ідентичності це було особливе місце, де плекалася пам'ять про славу козацьку минувшину, зберігалися історичні раритети, твори мистецтва.

Палацово-парковий ансамбль Качанівки (тепер Національний історико-культурний заповідник) заснований в 1770-х рр. За проектом зодчого Карла Бланка український архітектор Максим Мосцепанов звів палац та спланував при ньому парк.

Господарі Качанівки — нащадки давнього козацько-старшинського роду Тарновських були шанувальниками мистецтва.

У 1842 р. Григорій Тарновський купив у молодого Шевченка його живописний твір «Катерина», започаткувавши знамениту шевченківську колекцію сім'ї.

2

У Качанівці композитор Михайло Глінка працював над оперою «Руслан і Людмила».

Влітку 1880 р. Ілля Рєпін тут замальовував козацькі реліквії, писав портрети, пейзажі, працював над картинами «Вечорниці» і «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

В унікальному зібранні раритетів Василя Тарновського були шабля Богдана Хмельницького, особисті речі гетьманів Івана Мазепи, Павла Полуботка, Кирила Розумовського, козацька зброя, клейноди та ін. Свою колекцію меценат заповів Чернігівському губернському земству. На її основі 1902 р. було відкрито Музей українських старожитностей, який пізніше увійшов до складу Чернігівського історичного музею імені В. Тарновського. Імена представників славного роду назавжди закарбовані в історії нашої культури.

ЗАВДАННЯ

- Дослідіть, які архітектурні перлини Княжої доби збереглися в Овручі (Житомирщина) і Новгороді-Сіверському (Чернігівщина).
- У Чернігові та в інших місцях північної частини нашої країни збереглися унікальні пам'ятки архітектури українського бароко. Розшукайте самостійно інформацію про них і підготуйте розповідь-презентацію.

П З'ясуйте особливості палацово-паркового ансамблю в Сокиринцях. Біографії яких видатних людей пов'язані з ним?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

П Уявіть себе землевласником ХІХ ст. Якою б ви хотіли бачити свою садибу? В якому стилі побудували б свій палац? Зробіть начерк плану вашого маєтку і ескіз палацу. Кого з художників, поетів, музикантів хотіли б приймати у себе? Влаштуйте імпровізоване свято «Мистецькі зустрічі».

С *Хоровий концерт у XVIII ст.* — багаточастинний твір духовного змісту, призначений для святкових православних богослужінь. Хоровий концерт виконувався а *cappella*.

* У Глухівській співокій школі навчався і юний Антон Лосенко — майбутній живописець, засновник стилю класицизм у російському мистецтві, основоположник російського історичного живопису. Його також як володаря красивого голосу вивезли до Петербурзької придворної капели.

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

У старовинному Глухові народилися особистості, яким судилося перетворити невелике містечко на мистецьку столицю України. При гетьманському дворі Кирила Розумовського працювали театр і оркестр, давалися концерти, ставилися балети. У XVIII ст. у Глухові було створено співоку школу, яка стала джерелом талантів для придворної співокої капели в Санкт-Петербурзі. З її стін вийшли два з трьох великих реформаторів хорового співу — **Максим Березовський** (1745–1777) і **Дмитро Бортнянський** (1751–1825). Третій у плеяді геніїв — киянин **Артемій Ведель** (1767–1808). Об'єднує їх те, що вони стали відкривачами нового музичного жанру — хорового концерту.

В Італії, в Болонській музичній академії на мармуровій дошці на стіні золотом висічено ім'я Massimo Beresovski. Він став другим композитором-іноземцем, пам'ять про якого вшановано в такий спосіб. Перший — В. А. Моцарт. Найвизначнішим твором М. Березовського є хоровий концерт «Не отвержи мене во время старости».

«Українським Моцартом» називали і Д. Бортнянського. В його творчості переплелися вітчизняні й західноєвропейські музичні традиції.

Культурним центром Чернігівщини з давніх-давен були Сокиринці і знаменитий Палац Галаганів.

Із Сокиринцями пов'язано ім'я кобзаря **Остапа Вересая** (1803–1890), який майже 40 років мандрував шляхами України, виконуючи народні пісні і думи. Улюбленою піснею О. Вересая була «Про правду і кривду».

Мандруємо Чернігівщиною далі. В поетичному селі Іржавець народився світоч української музики **Лев (Левко) Ревуцький** (1889–1977).

У Симфонії № 2 Л. Ревуцького всі три частини побудовані на темах народних пісень: веснянка «Ой, весна, весниця», жалісна «Ой, не жаль мені та ні на кого»; «Ой Микито, Микито, чи є рілля на жито» та «Ой там в полі сосна», «У Києві на ринку»; «А ми просо сіяли».

? Які з використаних Л. Ревуцьким у симфонії пісні знайомі вам?

На річці Тетерів стоїть стародавній Житомир. У приміщенні обласної філармонії працював перший в Україні спеціально збудований кам'яний театр. Його стіни досі пам'ятають гастролі корифеїв української сцени, виступи знаменитого негритянського актора Айри Олдріджа.

У Житомирі народився **Борис Лятошинський** (1895–1968). Його симфонічною творчістю українська музика була вписана в європейський контекст. Новаторський симфонізм Б. Лятошин-

ського називають філософсько-драматичним. Композитор вважається основоположником модернізму у вітчизняній музиці.

? Пригадайте основні риси модернізму в різних видах мистецтва.

Для музичного модернізму характерне заглиблення у світ індивідуальних емоцій і почуттів, напружена ритміка, загострені звучання і складні дисонансні співзвуччя.

ЗАВДАННЯ

- Підготуйте сценарний план екскурсії «Музичні подорожі до Глухова».
- Послухайте твори: М. Березовський. Хоровий концерт «Не отверзи»; Д. Бортнянський. «Херувимська». Опишіть свій емоційний стан — враження від музики. Використайте ці твори під час «екскурсії».

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

П Послухайте Симфонію № 3 Б. Лятошинського. Доберіть твори живопису для експозиції на виставці, яка була б суголосна образам цього музичного твору. Прокоментуйте свій вибір. Дайте назву виставці.

1. І. Коломієць. Пам'ятник Максиму Березовському. Глухів, Сумська обл.
2. Т. Шевченко. Портрет Айри Олдріджа
3. Л. Жемчужников. Кобзар на шляху
4. Остап Вересай
5. Борис Лятошинський

* Пісні від Вересая записував письменник Пантелеймон Куліш, а художник Лев Жемчужников створив його портрет. Спів кобзаря пропагував Микола Лисенко. Павло Чубинський (автор слів нашого гімну) побудував у Сокиринцях хату, де знаний кобзар знайшов прихисток.

1

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ

Чернігівщина подарувала українцям безцінний скарб — легендарну **Марію Заньковецьку** (1854–1934). Історичною подією і в житті актриси, і в історії українського театру став її дебют на професійній сцені в ролі Наталки Полтавки у трупі М. Кропивницького.

Ще в юності Марія отримала від свого вчителя словесності пророчий подарунок — «Кобзар», який він свого часу отримав від самого поета. Згодом Заньковецьку називатимуть «духовною дочкою» Кобзаря.

? Розгляньте уважно пам'ятник Марії Заньковецькій у Маріїнському парку в Києві. Яку символічну виразність має місце встановлення скульптури артистки, яка «іде по землі»?

Ім'я М. Заньковецької вписано в літопис нашої культури як першої народної артистки республіки. Геніальній актрисі кілька разів пропонували перейти на російську сцену. Але М. Заньковецька відповідала: «Моя Україна надто бідна, щоб її можна було покинути».

М. Заньковецькій

Де йшла вона — там сходили троянди,
Куди дивилася — зірки.
Із сліз її — займалися діаманти,
З зітхань — знімалися чайки.
Хто чув її, той чув наш степ зелений,
Стояв у нашому гаю.
Той розумів наш біль і гнів шалений
І плакав в нашому краю.

Олександр Олесь

2

ЗАВДАННЯ

- Дізнайтесь про найвидатніші ролі Марії Заньковецької.
- Дослідіть, які з п'єс, в яких вона грала, є в репертуарі сучасних українських театрів.
- Який з українських театрів носить ім'я геніальної артистки?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

П Напишіть сценарій літературно-музичної композиції про життєву долю актриси. До кола персонажів уведіть постаті її друзів і сподвижників.

1. Марія Заньковецька
2. Г. Кальченко. Пам'ятник М. Заньковецькій. Київ

У ПРОСТОРІ КІНОЕКРАНА: ГЕНІЙ ІЗ СОСНИЦІ

Для українського кіно 1928 р.— знаковий: на екрани вийшла «Звенигора» **Олександра Довженка** (1894–1956), українського письменника, кінорежисера, класика світового кіно родом із села Сосниця, що на Чернігівщині. Фільм став сенсацією.

Трохи згодом, у 1930 р., з'явилася «Земля» — німа чорно-біла стрічка, що за сюжетом розповідає про тогочасні події колективізації.

«Земля» змусила весь світ заговорити про українське кіно. У центрі фільму — метафоричний і гармонійний образ землі, що завжди була і залишиться сенсом буття українців. Поява на землі трактора, наче вторгнення у красу, яке бачимо у фільмі, означало порушення гармонії, руйнування космічного зв'язку людини з землею.

Заборонений в СРСР, як і «Звенигора», фільм «Земля» в Європі мав грандіозний успіх. Італійські кінематографісти назвали О. Довженка «Гомером кіно».

Нині «Земля» — серед п'ятірки шедеврів світового кіно за даними ЮНЕСКО.

3

ЗАВДАННЯ

- Перегляньте фільм «Земля». Відчуйте красу і «підтекст» німого кіно. Розкажіть про свої враження. Нині з'явилася практика «розфарбовувати» старі стрічки. На вашу думку, чи можливо так «оновити» фільми Довженка?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Відомий факт: Марія Заньковецька часто розглядала твори портретного або побутового живопису, скульптури і говорила, що це для неї — прекрасна школа акторської майстерності. Як ви це розумієте? Оберіть для себе подібний приклад і продемонструйте свої судження.

4

5

3. Олександр Довженко
4. Кадр із фільму «Звенигора»
5. Кадр із фільму «Земля»

У СЕРЦІ УКРАЇНИ

Мистецька подорож триває центральною частиною України — Черкащиною, Дніпропетровщиною, Полтавщиною; відвідаємо і місто Кропивницький.

Ми пройдемо дитячими стежками Тараса Шевченка і побуваємо в розкішному панському маєтку, відчуємо радість зустрічі з народною творчістю і зробимо багато музичних відкриттів. Цей край вразить нас непересічними особистостями митців і подарує незабутні враження.

1. М. Китриш. Баранець
2. Батьківська хата Тараса Шевченка. Реконструкція

ХУДОЖНІ СКАРБИ

В Україні, як вам відомо, географічний центр Європи, а географічний центр України — на Черкащині. Тут і духовний центр нашої батьківщини, її серце. Адже саме на Черкащині народився і провів дитячі роки Тарас Григорович Шевченко.

Чотири села пов'язані з ранніми роками життя Кобзаря: Моринці, Шевченкове, Будища і Вільшана. Тепер це Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка». Туди і помандруємо. В селі Шевченковому за малюнком самого Тараса відтворено батьківську хату поета.

Неподалік — бронзова постать босоногого хлопця з торбиною на плечі і чобітками, почепленими на палицю. Цей пам'ятник юному Шевченку має назву «Тарас мандрує». Він є частиною скульптурного циклу «Шлях Тараса». Його автор — відомий український скульптор Анатолій Куц.

? Дізнайтеся про інші твори Анатолія Куца. Подумайте: які поезії Шевченка могли надихнути скульптора на створення саме таких образів?

Далі на нас чекає прогулянка знаменитим парком «Софіївка» в Умані. Він з'явився завдяки коханню графа Потоцького до своєї дружини Софії. Парк створювався з урахуванням природного ландшафту. Тут були висаджені місцеві та екзотичні рослини різних порід, збудовані архітектурні споруди — павільйони, альтанки, утворені штучні скелі і романтичні гроти.

? Як ви вважаєте, чи можуть парки минулих століть бути зразками для наслідування у наші дні? Обґрунтуйте вашу думку.

3

3. А. Куц. «Мені тринадцятий минало...»
4-5. Мальовничі куточки Софіївки

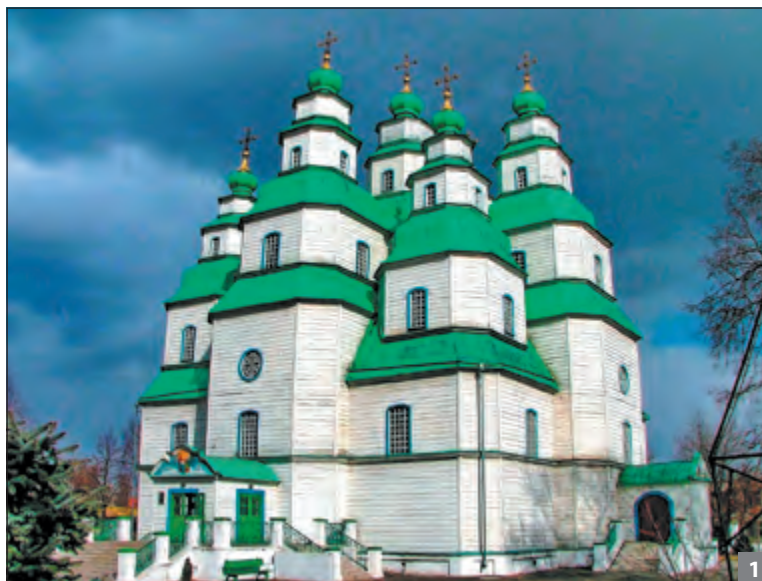

4

5

* Троїцький собор — «герой» однойменного роману письменника Олеса Гончара, опублікованого 1968 р. і на довгий час забороненого владою. Троїцький собор у Новомосковську входить до Державного реєстру національної культурної спадщини України, внесений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і належить до 100 найкращих дерев'яних споруд світу.

Символом славної козацької минувшини, незламності українського духу став **Троїцький собор** у Новомосковську (Дніпропетровщина), що зводився у драматичний час, коли за наказом Катерини II нищилася Запорізька Січ.

Собор — найбільший дерев'яний храм України і єдина в українському дерев'яному зодчестві хрещата, дев'ятикамерна, дев'ятиглава споруда, збудована без жодного цвяха. Геніальний народний архітектор Яким Погребняк вибудував пірамідальну композицію, яка створює враження стрімкого руху до неба.

Протягом майже всього XVIII ст. в українському мистецтві панував неповторний стиль національного бароко. Досяг апогею розвиток іконостасу, який об'єднує в собі мистецтво іконопису, декоративної пластики та елементи архітектури.

Щоб побачити шедевр такого мистецтва, вирушимо до села Великі Сорочинці на Полтавщині. Іконостас Спасо-Преображенської церкви (1730-ті роки) — єдиний з численних колись іконостасів Полтавщини, який зберігся, до того ж майже повністю. Характерною ознакою є поєднання соковитого живопису з розкішним мереживом різьблення. Постаті на іконах динамічні, у них відтворено різноманітні моменти руху людського тіла. Вони були людьми і жили на Землі, а створений Богом світ — прекрасний. Таке розуміння духовності було властиве майстрам іконопису доби бароко, як і народному мистецтву України.

? Пригадайте ікони, виконані в аскетичному візантійському стилі, перегляньте їх репродукції. Порівняйте зі стилем виконання ікон українського бароко. Який стиль близький особисто вам?

Містечко Опішня на Полтавщині — столиця українських гончарів. Нині тут найбільший в Україні музей гончарства, в якому зібрана величезна колекція творів народних майстрів. Витвори опішнянської кераміки виготовляються без попередніх

ескізів з місцевої глини, покриваються поливою і прикрашаються розписом.

В Опішні розвиваються і прадавні традиції так званої дїмленої кераміки чорного (темно-сірого) кольору. На українських теренах вона відома від початку нашої ери. Подібний промисел відроджено в селі Гавареччина на Львівщині, що підтверджує культурно-етнічну єдність нашого народу від сходу і до заходу.

 Дізнайтеся більше про історію керамічного промислу в Опішні, а також про особливий прийом декорування — фляндрівку.

Шлях у мистецтві уславленої народної художниці **Катерини Білокур** — справжній життєвий подвиг. Вона малювала, долаючи тяжкі обставини життя сільської жінки і нерозуміння рідні. Вчилася у природи, а найбільшою її пристрастю стали квіти. Одна з кращих картин — «Квіти за тином» (1935). Кожна квітка в цьому шедевірі — частинка цілого і водночас одне-єдине у своїй унікальності творіння. Вражає багатством й кольорова палітра твору.

Художниця ненав'язливо і проникливо оспівувала працю людини на землі. Квіти і колоски в «Натюрморті з колосками і глечиком» неначе вклоняються простому глиняному глечику, наповненому зерном.

Катерина Білокур виробила власний неповторний стиль у народному живописі, прикметною рисою якого є поєднання декоративності з об'ємністю і фантастичне внутрішнє сяйво, що зачаровує глядача.

 Поміркуйте над тим, чи потрібна народним митцям-самоукам професійна художня освіта. Якби Катерина Білокур навчалася академічному живопису, чи не «вбило» б це її природну самобутність?

ЗАВДАННЯ

- Які почуття викликають у вас скульптурні образи Тараса Шевченка в дитинстві? Поміркуйте: в чому, на вашу думку, їхня перевага у порівнянні з традиційними пам'ятниками Кобзареві?
- Визначте, до якого типу парків належить Софіївка: регулярного французького чи пейзажного англійського? Обґрунтуйте вашу думку.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Пригадайте добре відомий вам осередок народного мистецтва — Петриківку. Порівняйте петриківські розписи з орнаментами опішнянської кераміки. Здійсніть експеримент, якого ще ніхто не робив: спробуйте поєднати їхні елементи так, щоб результат мав гармонійний вигляд.

1. Троїцький собор. Новомосковськ. Дніпропетровська обл.
2. Спасо-Преображенська церква. Великі Сорочинці. Полтавська обл.
3. Іконостас Спасо-Преображенської церкви
4. М. Пошивайло. Миска, розписана із застосуванням фляндрівки
5. Ваза-глек
6. К. Білокур за роботою
7. К. Білокур. Натюрморт з колосками та глечиком

 На Міжнародній виставці в Парижі картини К. Білокур побачив П. Пікассо. Він був настільки вражений творами українки, що сказав: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ!».

1

МУЗИЧНА МОЗАЇКА

Мандруємо Черкащиною. Нащадок козацького роду **Семен Гулак-Артемівський** (1813–1873), автор першої української опери «Запорожець за Дунаєм», уславив Україну і як співак, що володів могутнім голосом (бас-баритон).

Гулак-Артемівський був неперевершеним виконавцем партії комедійного персонажа — козака Івана Карася у своїй же опері. Він познайомив публіку Маріїнського театру (Санкт-Петербург) з непереможною українською вдачею. Недарма царська цензура заборонила оперу на 20 років.

? Порівняйте кадр із фільму-опери «Запорожець за Дунаєм» і статуетки персонажів (автор В. Щербина).

2

На Полтавщині, в с. Гриньки Кременчуцького повіту, зійшла зірка «гетьмана української музики» **Миколи Лисенка** (1842–1912), із здобутками якого зіставляється все, що відбувається в нашому мистецтві.

Митець є автором понад тисячі різних за жанрами творів — хорових і вокальних, музики для фортепіано та інших інструментів, опер, обробок народних пісень. Одним із перших М. Лисенко інтерпретував «Кобзаря» Т. Шевченка. Його «Музика до Кобзаря» охоплює понад 80 вокально-інструментальних творів різних жанрів.

Ви вже знайомі з оперою «Наталка Полтавка»; можливо, ставили на шкільній сцені дитячі «оперки», слухали романси. Композитор створив і першу в українській музиці оперу-сатиру «Енеїда» за І. Котляревським.

Вершиною музичної класики, епохальним твором вітчизняної музики є опера «Тарас Бульба». Традиційно жанр опери визначається як народна музична драма. Але композитор багато уваги приділив трагічним взаєминам батька і сина — національного героя Тараса і Андрія, який став зрадником.

3

4

5

«Два кольори мої, два кольори:
Червоне — то любов, а чорне — то журба...»

Автори цієї знаменитої пісні — **Олександр Білаш** (1931–2003) і **Дмитро Павличко** (нар. 1929). Улюбленими піснями українців є й інші, створені Олександром Білашем на вірші Дмитра Павличка, Михайла Ткача, Андрія Малишка, Василя Юхимовича.

Без пісень **Платона Майбороди** (1918–1989) важко уявити наше життя: «Київський вальс», «Пісня про рушник», «Пісня про вчительку»... Більшість із них — на вірші Андрія Малишка.

? Заспівайте для власного задоволення пісні П. Майбороди і О. Білаша!

У Кропивницькому народився **Юлій Мейтус** (1903–1997), автор численних творів у різних музичних жанрах нашого «золотого фонду». Але не всі знають, що з ім'ям Ю. Мейтуса пов'язана «джазова» сторінка української музики. Цікаву рецензію написав Остап Вишня на концерт джаз-бенда 1925 р. у Харкові. Гуморист назвав музикантів «ексцентриками».

ЗАВДАННЯ

- Прослушайте українську пісню «Засвіт встали козаченьки» у виконанні Івана Козловського та Національної капели бандуристів під керівництвом Олександра Мінківського (запис 1953 р.). У якому творі М. Лисенко використав мелодію цієї пісні?
- Послухайте музику К. Стеценка за вашим вибором. Чому його твори називають «голосовими акварелями»?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

Прослухайте дует Одарки і Карася з опери «Запорожець за Дунаєм» у блискучому виконанні легенд Київської опери Марії Литвиненко-Вольгемут та Івана Патржинського. Спробуйте «увійти в роль» цих персонажів. Відтворіть діалог «у ритмі» дуету з опери.

6

* Хорові твори М. Лисенка — «Молитва за Україну», що вважається нашим духовним гімном («Боже, великий, єдиний» на вірші О. Кониського), «Вічний революціонер» (на вірші І. Франка) — виконував хор під керівництвом Кирила Стеценка під час урочистого оголошення Акта Злуки УНР і ЗУНР на Софійському майдані в Києві 22 січня 1919 р. (День соборності України).

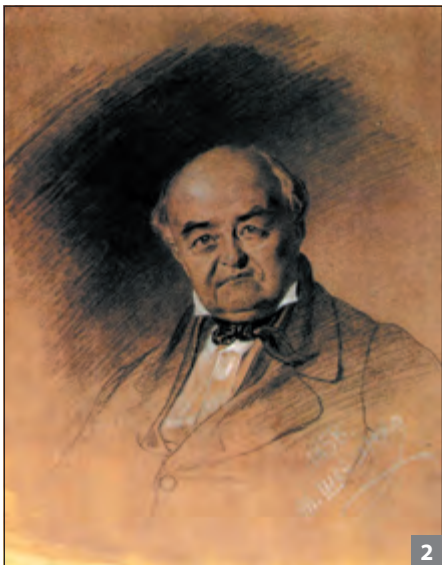

7

1. Семен Гулак-Артемівський
2. Микола Лисенко
3. В. Щербина. Одарка і Карась
4. М. Литвиненко-Вольгемут та І. Патржинський у фільмі-опері «Запорожець за Дунаєм»
5. Сцена з опери «Наталка Полтавка». Національна опера України. Київ
6. Пам'ятник М. Лисенку біля Національної опери України. Київ
7. Сцена з оперної вистави «Тарас Бульба». Харківський національний академічний театр опери та балету імені М.В. Лисенка

1

2

- * Саме І. Котляревський допоміг купити М. Щепкіна з кріпацтва. Актор приятелював із Т. Шевченком, який створив портрет друга.

1. Іван Котляревський
2. Т. Шевченко. Портрет Михайла Щепкіна

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ

Для українського театру 1819 р. визначний: в Полтаві **Іван Котляревський** (1769–1838) здійснює історичну постановку «Наталки Полтавки». По суті, це і є дата народження професійного українського театру.

Музику до «Наталки Полтавки» створювали різні композитори. Але класикою українського театру стала опера М. Лисенка, що побачила світло рампи у 1889 р.

Іван Котляревський запросив до Полтавського театру видатного актора-кріпака Михайла Щепкіна, якому судилося стати реформатором нашого театру, передвісником визначних відкриттів корифеїв українського театру і знаменитої «системи Станіславського».

Котляревський долучився до створення вітчизняного професійного театру не лише як драматург-новатор. Протягом кількох років він був директором Полтавського вільного театру з російським та українським репертуаром. Як ви пам'ятаєте, в той час у Російській імперії ставлення до всього українського було зневажливим; персонажі-українці на сцені представлені «варениками, горілкою і шароварами» й розмовляли спотвореною «малоросійською» мовою. Геніальний драматург довів високе звучання української мови і культури. І сам, володіючи неабияким акторським талантом, блискуче виступав на сцені.

ЗАВДАННЯ

- Дослідіть, у чому полягала театральна реформа М. Щепкіна і І. Котляревського.
- Кого називають корифеями українського театру? Складіть сценарій літературно-музичної композиції «Хутір Надія». З іменами яких видатних театральних діячів пов'язаний цей Музей-заповідник?

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- П Порівняйте дві екранізації «Наталки Полтавки»: 1936 р., реж. Іван Кавалерідзе, музична редакція В. Йориша, і 1978 р.— фільм-опера, реж. Р. Юхименко. Хто з акторів і актрис виконує ролі? Голоси яких співаків та співачок звучать у фільмі? Ролі яких персонажів вам було б цікаво виконати? Заспівайте пісні, що звучать з екрана.

і Дізнайтесь про джазову сторінку творчості Ю. Мейтуса з рецензії Остапа Вишні.

«ЯК ТЕБЕ НЕ ЛЮБИТИ, КИЄВЕ МІЙ?»

Дійсно, як можна не любити нашу столицю Київ? З його зеленими кручами, повноводним Дніпром, розкішними парками, затишними скверами, золотoverхими церквами, мальовничими вулицями, стрімкими підйомами та узвозами... Численні пам'ятки архітектури, пам'ятники, музеї Києва зберігають багатовікові надбання культури і мистецтва України, її давню і сучасну історію. Київ став центром тяжіння для багатьох-багатьох митців з різних куточків української землі.

1. А. Петрицький. Не сад — місто Київ
2. Київ: давній і молодий

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЛІТОПИС МІСТА: АРХІТЕКТУРА І ПАМ'ЯТНИКИ КИЄВА

То ж почнімо нашу прогулянку Києвом від набережної Дніпра, де встановлено **пам'ятник засновникам міста Києю, Щеку, Хориву і сестрі їхній Либіді** (1982 р., скульптор Василь Бородай). Легендарний князь Кий збудував своє перше городище на Замковій горі. Звідти і почався середньовічний Київ, який в XI ст. вже був найбільшим і найгарнішим містом Європи.

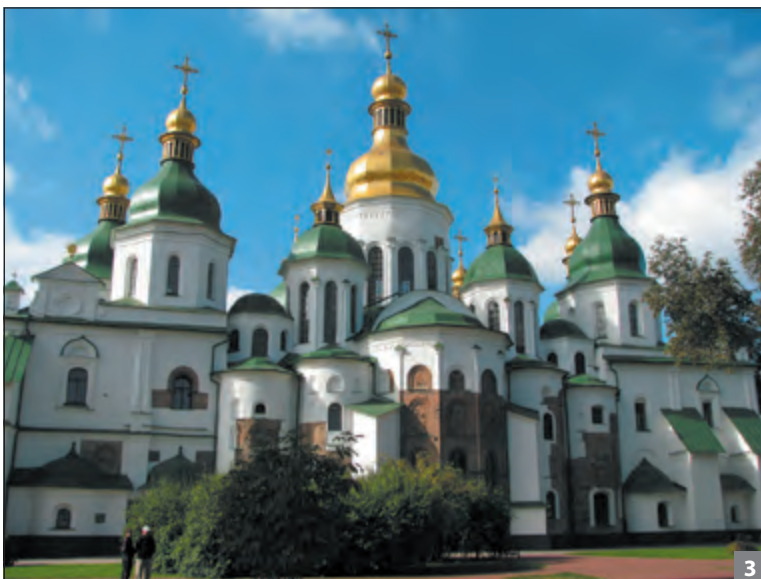
Згадаймо князя Володимира, пам'ятник якому височіє на одній з дніпровських круч (скульптори Василь Демут-Малиновський і Петро Клодт). Відтоді, як він хрестив киян у водах річки Почайни, Київ став духовною столицею всього східного слов'янства. А за правління його сина Ярослава Мудрого місто досягло небачених висот в архітектурі, монументальному мистецтві, іконописі, книгописанні, ювелірній справі.

? Згадуючи Ярослава Мудрого, поміркуйте над тим, яке значення має культура для розбудови політично й економічно сильної держави.

Зайдімо на територію Національного заповідника **Софія Київська**, щоб помилуватися гармонійними і величними формами Софійського собору. В інтер'єрі збереглися безцінні мозаїки і фрески часу Ярослава Мудрого. Ніде у світі більше немає такого ансамблю монументального живопису XI ст.

Від XI ст. веде відлік своїх років **Києво-Печерська лавра**. Спочатку це був невеличкий монастир, облаштований у підземних печерах Антонієм і Феодосієм Печерськими, нині Національний історико-культурний заповідник.

5

? Дізнайтеся, які музеї входять до складу заповідника. Чи доводилося вам побувати в якомусь із них? Поділіться враженнями.

Головний храм Києво-Печерської лаври — Успенський собор. Поряд із ним — знаменита дзвіниця, зведена за проектом Йоганна Шеделя у стилі бароко.

Про славні й буремні часи нагадує один з найбільш упізнаних монументальних творів Києва — кінний пам'ятник гетьману Богдану Хмельницькому на Софійському майдані (1888 р., скульптор Михайло Микешин).

А наша прогулянка Києвом триває. Місто активно розбудовувалося протягом XIX ст. У його першій половині в архітектурі панував стиль класицизм, про що нагадує головний корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка (архітектор Вікентій Беретті). У сквері навпроти університету бачимо пам'ятник Кобзареві (1939 р., скульптор Матвій Манізер).

? Для чого потрібні місту пам'ятники? Для прикраси, для розваги туристів чи для чогось більшого? Які ще відомі пам'ятники нашої столиці ви пригадуєте?

Визначною подією стало спорудження **Володимирського собору** (1862–1896 рр.). Архітектори (І. Штром, П. Спарро, О. Беретті, К. Маєвський, В. Ніколаєв) використали стилістичні прийоми візантійської архітектури. У виконанні розписів його інтер'єрів брали участь художники В. Васнецов, М. Врубель, М. Пимоненко, М. Нестеров та ін.

😊 Дізнайтеся більше про творчість цих та інших видатних художників, життя яких пов'язане з Києвом.

Непересічне значення для Києва мало й будівництво у 1897–1901 рр. оперного театру (нині **Національна опера України**, архітектор Віктор Шретер). Споруда театру — зразок вдалого поєднання ознак різних історичних стилів.

Найбільшим експериментатором з усіх київських архітекторів кінця XIX — початку XX ст. був знаменитий Владислав Городецький. Гучної слави приніс йому «Будинок з химерами» — одна з найоригінальніших споруд нового на той час стилю модерн. Скульптор Еліо Салія створив її незвичайне скульптурне «вбрання»: реальні

6

7

8

1. В. Бородай. Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь
2. П. Клодт. Пам'ятник князю Володимирі
- 3–4. Собор Святої Софії: зовнішній вигляд і інтер'єр
5. Панорама Києво-Печерської лаври
6. М. Манізер. Пам'ятник Т. Шевченку
7. Володимирський собор
8. Національний академічний театр опери та балету України імені Т.Г. Шевченка

та фантастичні істоти — птахи, тварини, риби, химери — виготовлені із цементу, який тоді тільки-но починав поширюватися.

Результатом співпраці архітектора і скульптора стала й будівля Національного художнього музею України. У ньому зібрані найкращі твори українського образотворчого мистецтва від давнини до сьогодення.

? Чи знайомі ви з творчістю когось із сучасних київських художників? Розкажіть про нього.

Значним здобутком сучасного монументально-декоративного мистецтва стало оформлення станції метро «Золоті ворота». У ньому відроджено традиції та стиль мистецтва мозаїки епохи Київської Русі (1989 р., архітектори Борис і Вадим Жежеріни). У 2011 р. британське туристичне видання *Bootsn All* визнало її однією з 15 найгарніших у світі станцій метрополітену. А в 2013 р. за версією газети *The Daily Telegraph* «Золоті ворота» увійшли до числа 22 кращих станцій Європи.

На головній площі нашої країни **Майдані Незалежності** у 2001 р. встановлено відомий кожному громадянину нашої держави монумент Незалежності (скульптор Анатолій Куш). На постаменті у вигляді храму підноситься вгору висока струнка колона, яку увінчує постать дівчини в національному одязі з калиною гілкою у піднятих руках. Цей образ молодої України став символом нашої Батьківщини, яка спрямовує погляд у майбутнє.

ЗАВДАННЯ

- Протягом останніх років набуває поширення муральне мистецтво. Дослідіть київські мурали. Обміняйтеся думками. Чи є мурали у вашому місті?
- П** Здійсніть дослідження мистецтва Києва (пам'ятки архітектури; пам'ятники; художні музеї і колекції). Організуйте вікторину-змагання на теми історії, культури і мистецтва Києва.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Прикрасьте приміщення вашої школи виставкою «Київ — столиця моєї держави». Можна використати техніку колажу.
- П** Попрацюйте у проєкті «Дивосвіт Марії Приймаченко на сучасний лад». А саме: створіть ескізи до колекцій одягу, взуття, посуду, прикрас, серії тату, розпису нігтів за мотивами творів художниці (техніка, матеріали на вибір). Перенесіть ескізи на футболки, хустки, бандани, взуття або посуд.

1. «Будинок з химерами»
2. Монумент Незалежності
3. Національний художній музей України
4. Станція метро «Золоті ворота». Київ
5. Мурал на одному з київських будинків

МУЗИЧНА МОЗАЇКА КИЄВА

Ліричною емблемою нашої столиці є квітучий каштан. Саме Києву присвячено мелодію «Знову цвітуть каштани» — чарівний «Київський вальс» Платона Майбороди на вірші Андрія Малишка. Києву присвячено ще один безсмертний вальс, також візитівку столиці і офіційний гімн Києва «Як тебе не любити, Києве мій!» композитора Ігоря Шамо і поета Дмитра Луценка.

? Заспівайте пісні, присвячені Києву!

Під час музичної подорожі до Глухова ми знайомилися з музикою М. Березовського і Д. Бортнянського та називали ім'я їхнього молодшого сучасника Артемія Веделя. Геніальний киянин **Артемій Ведель** (1767–1808?) є одним із плеяди творців унікального феномену світової культури — духовного хорового концерту.

Мелодика концертів Веделя увібрала одночасно український народний і церковний спів, романсові інтонації, які звучали в побуті того часу. Найвідомішими творами А. Веделя є концерти «Доколе, Господи, забудеш мя», «Услышь, Господи, глас мой», а також «Херувимська», «Світе тихий...».

? Багато хто порівнює життя Артемія Веделя із життям і поглядами Григорія Сковороди, філософією якого композитор захоплювався. Як ви гадаєте, чому?

Михайлу Скорульському (1887–1950) разом із хореографом Вахтангом Вронським вдалося неймовірно: переповісти мовою танцю драму-феєрію «Лісова пісня» Лесі Українки. У музичну партитуру композитор вплітає інтонації народних мелодій. Деякі з них

* У XVIII ст. у концертах А. Веделя (як і в концертах М. Березовського) партії сопрано й альтя співали діти, хлопчики. У деяких концертах А. Веделя саме діти виконували зворушливі звернення до Господа: «Боже! Помози нам!». Розповідають, що сила музики А. Веделя була такою, що слухачі плакали на концертах.

6–7. Сцени з балету «Лісова пісня», Національна опера України

1

- * У 1991 р. японська телекомпанія NHK внесла балет «Лісова пісня» Національної опери України до багатосерійної антології «Балетне мистецтво народів світу».

2

1. Рейнгольд Глієр
2. Валентин Сильвестров

взято з музичного додатку самої Лесі Українки до драми: поетеса вказала шістнадцять мелодій українських народних пісень і танців для розкриття свого поетичного задуму. Запорукою сценічного успіху став вдалий синтез класичної і народної хореографії у втіленні фантастичних і реалістичних персонажів.

? Які саме пісні вказує Леся Українка? Чи відомі вони вам?

Ім'я киянина **Рейнгольда Глієра** (1875–1956) з гордістю носить Київський інститут музики, адже Р. Глієр був серед його найкращих випускників, а згодом директором Київської консерваторії і вчителем двох класиків нашої музики – Л. Ревуцького і Б. Лятошинського.

Значну частину життя Р. Глієр працював за межами України. Але завжди цікавився традиціями національних культур, працював в Азербайджані, Узбекистані, створюючи композиції на національні сюжети, шануючи і вивчаючи традиції.

У творчості композитор був невірним оптимістом. Його кредо: «Передавати гнітючі настрої в музиці вважаю злочином».

? Послухайте Концерт для голосу з оркестром (1943) Р. Глієра у виконанні Євгенії Мірошниченко. Як ви визначите ідею твору? Схарактеризуйте основні теми концерту. Яку виразність має тембр колоратурного сопрано у цьому творі?

Про музику одного з найвидатніших і найбільш суперечливих композиторів нашого часу киянина **Валентина Сильвестрова** (нар. 1937) кажуть: «суцільний експеримент». У музичній мові його творів — відгомін і творче переосмислення багатьох музичних стилів. Композитор філософськи втілює у творах свої роздуми про події життя країни і всієї планети. В січні 2014 р. він пише хори а капела «Гімн» і «Різдвяний псалом» під спільною назвою «Присвячення Майдану. Київ, 2014 р.». У «Гімні» чуємо сполох — відгомін дзвонів, у які били тоді в Михайлівському монастирі вдруге за всю його історію. Вперше це сталося 1240 р. під час монголо-татарської навали.

ЗАВДАННЯ

- З'ясуйте, які художні колективи складають «мистецький портрет» столиці нашої країни; підготуйте розповідь про один із них (за вибором і в цікавий для вас спосіб).

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- За бажанням попрацюйте над мистецьким проектом на тему: «Вулицями мистецького Києва: пам'ятники і меморіальні дошки діячам мистецтва». Спроектуйте подібні екскурсійні маршрути вулицями вашого краю.
- Дослідіть із концертних програм музичного життя України, як відроджується традиція українського духовного співу.

НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ

У 1907 р. в Києві сталася визначна подія: у приміщенні Троїцького народного дому (нині Київський національний академічний театр оперети) Микола Садовський відкрив перший український стаціонарний професійний театр, в якому у боротьбі за національне мистецтво об'єдналися найкращі творчі сили: диригент і хормейстер О. Кошиць, хормейстер і хореограф В. Верховинець, художники В. Кричевський та І. Бурячок. Музичне оформлення створювали М. Лисенко і К. Стеценко.

Талановитий художник І. Бурячок, окрім оформлення кількох вистав, створює унікальну завісу для сцени. Ось як образно описує її видатний український режисер Василь Василько, який у театрі Садовського розпочинав свій творчий шлях:

«... На новій завісі був намальований український краєвид. Вдалині — аж до обрію — зоране поле, праворуч — з-за пагорбів сходить сонце. На першому плані ліворуч — кілька молодих берізок, серед них дівчина-українка; стоячи у профіль до глядачів і приклавши козирком руку до очей, вона дивиться, як сходить сонце. Цей художній образ — символ відродження України. Пейзаж облямовував рушник з орнаментом XVIII ст., низ завіси прикрашав старовинний рослинний орнамент. Починаючи з цього сезону, капельдинери та гардеробники були одягнені в українські темно-червоні жупани, такі ж шаровари, чорні чоботи і підперезані зеленими поясами...»

? Спробуйте створити ескіз унікальної й символічної завіси І. Бурячка за описом (застосувавши колаж, комп'ютерну графіку або іншу техніку).

Засновником Українського драматичного театру імені Івана Франка був **Гнат Юра́** (1888–1966), який очолював колектив

* У 1919 р. в театрі працював Павло Тичина — спочатку білетером, а згодом помічником хормейстера (!). До роботи в літературно-драматургічній частині долучився Симон Петлюра.

3. Троїцький народний дім, де було відкрито перший український стаціонарний театр М. Садовського (світлина початку XX ст.)
4. Київський національний академічний театр оперети
5. Пам'ятник Гнату Юрі в образі Швейка. Київ

понад сорок років (!). Нині на площі перед театром встановлено пам'ятник, де актор Гнат Юра втілений в одній із своїх найкращих ролей — бравого солдата Швейка.

Перед будівлею театру встановлений пам'ятник ще одному легендарному актору-франківцю **Миколі Яковченку** (1900–1974), неперевершеному виконавцю комедійних ролей. Сучасному глядачеві він запам'ятався і по кіноролях у фільмах «За двома зайцями», «Вечори на хуторі біля Диканьки» та іншими.

ЗАВДАННЯ

- Складіть розповідь про цікавий вам театральний колектив столиці або театр свого краю.
- П Дослідіть творчий шлях і підготуйте ілюстровану розповідь про одного з видатних акторок чи акторів-франківців.

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ

- Створіть ескіз оформлення фойє і глядацької зали сучасного драматичного театру. Яким, на вашу думку, має бути такий простір?
- П Перегляньте фільм «За двома зайцями». Оберіть будь-яку сцену з п'єси М. Старицького, за якою знято фільм. Підготуйте діалог або розіграйте сценку зі свого шкільного життя «у стилі» фільму.

Актори театру імені Івана Франка

1. Наталя Ужвій
2. Богдан Ступка
3. Режисер Сергій Данченко
4. Пам'ятник Миколі Яковченку. Київ

У ПРОСТОРИ ЕКРАНА

🔗 Попрацюйте самостійно. Зануритесь у мистецтво українського кіно та мультиплікації й повноцінно відчути його магію вам допоможе робота над колективними мистецькими проектами (на вибір):

- «Національна кіностудія художніх фільмів імені Олександра Довженка: історія, постаті, фільми...»
Зверніть увагу на творчість Дзиги Вертова, О. Довженка, С. Параджанова, Т. Левчука, Ю. Ілленка, Л. Осики, Л. Бикова, І. Миколайчука, М. Мащенко, К. Муратової, Г. Кохана. До інформаційної частини проекту введіть розповідь про кінофестивалі, що проводяться в Києві.
Працюючи над проектом, розкрийте сутність поняття «українське поетичне кіно». Як ви його розумієте? З іменами яких митців асоціюється цей напрям?
- «Українські майстри мультиплікації: історія і сучасність».
Зверніть увагу на творчість студії «Київнаукфільм». Складіть фільмографію улюблених вами і вашими друзями стрічок, продемонструйте її, супроводжуючи демонстрацію театралізованим супроводом.

ПОДОРОЖУЄМО САМОСТІЙНО

- Пізнання мистецтва рідної країни нескінченне. Кожен її куточок, навіть «непримітний» на перший погляд, має свої художні дива. Побудуйте екскурсійні маршрути рідним краєм і ознайомте всіх із його принадами, використовуючи соціальні мережі.
- Підготуйте ілюстровану розповідь на тему «Нашого цвіту — по всьому світу», розкриваючи світове значення творчості митців української діаспори — представників різних куточків України:

Святослав Гординський — народжений у Коломиї
Наша сучасниця — киянка Христина Катракіс
«З піснею через світ»: Олександр Кошиць
Василь Авраменко — «батько українського танцю»
«Йде січове військо». Михайло-Орест Гайворонський
Світові обрії «українського Ікара»: киянин Серж Лифар
«Король Королів піаністів» — Володимир Горовиць
Скульптурні новації Олександра Архипенка
Божественний голос Квітки Цісик

 Виконайте тестові завдання із автоматичною перевіркою на сайті «Інтерактивне навчання».

- Упізнайте твори. Хто з видатних українських митців є їхніми авторами?

ЗМІСТ

АФРИКАНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН	4
РИМСЬКИЙ СПАДОК В АРХІТЕКТУРІ	5
ЕНЕРГІЯ РУХУ В ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКІЙ СПАДЩИНІ	7
ШЕДЕВРИ У ТРОПІКАХ.	9
МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЇКА ТРОПІЧНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ АФРИКИ.	12
АМЕРИКАНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН	14
МИСТЕЦЬКИЙ КАЛЕЙДОСКОП СПОЛУЧЕНИХ ШТАТИВ.	15
ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО США:	
ВИКЛИК ТРАДИЦІЯМ	16
МУЗИЧНА МОЗАЇКА	18
НА СЦЕНІЧНИХ ПІДМОСТКАХ	21
ГОЛЛІВУД — ІМПЕРІЯ КІНОІНДУСТРІЇ.	23
МИСТЕЦЬКИЙ КОЛОРИТ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ.	25
СТІНОПИСИ МЕКСИКИ:	
ЕКСПРЕСІЯ БАРВ, ФОРМ ТА ПОЧУТТІВ.	26
МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЇКА	28
ДАЛЕКОСХІДНИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН	30
МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ КИТАЄМ	31
ХУДОЖНІ ДИВА КИТАЮ	32
МУЗИЧНА МОЗАЇКА.	35
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ	37
МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ ЯПОНІЄЮ	39
ЯПОНСЬКИЙ СТИЛЬ: ГАРМОНІЯ І ВИРАЗНІСТЬ.	40
МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЇКА	42
У ДЗЕРКАЛІ СЦЕНИ ТА ЕКРАНА.	43
ІНДІЙСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН	46
ЗАГАДКОВИЙ І СИМВОЛІЧНИЙ ХУДОЖНІЙ СВІТ ІНДІЇ.	47
МУЗИКА — ТАНЕЦЬ — ТЕАТР	49
АРАБО-МУСУЛЬМАНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ РЕГІОН	52
ТРАДИЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ МУСУЛЬМАНСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО СВІТУ.	53
МУЗИЧНА МОЗАЇКА	56
ПОДОРОЖУЄМО САМОСТІЙНО	57

МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ КРАЇНАМИ ЄВРОПИ	58
ГРЕЦІЯ — КОЛИСКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ	59
АРХІТЕКТУРНІ ПАМ'ЯТКИ.	60
НА ПІДМОСТКАХ СЦЕНИ: НАРОДЖЕННЯ СВІТОВОГО ТЕАТРУ.	62
У ПОЛОНІ ТЕРПСИХОРИ: МИСТЕЦТВО ТАНЦЮ	64
МИСТЕЦТВО ІТАЛІЇ: ТВОРЧИЙ ЗЛЕТ ЛЮДСТВА.	66
ХУДОЖНІ НАДБАННЯ ВЕНЕЦІЇ.	67
ІТАЛІЯ — «КОЛИСКА МУЗИКИ»	70
У ПРОСТОРИ КІНОЕКРАНА	72
МИСТЕЦЬКІ СКАРБИ ІСПАНІЇ	73
АРХІТЕКТУРНІ І ЖИВОПИСНІ ПАМ'ЯТКИ	74
МУЗИКА. ТАНЕЦЬ. МУЗИЧНИЙ ТЕАТР.	76
ЕЛЕГАНТНА ФРАНЦІЯ.	78
РОЗКІШ І СВОБОДА ПАРИЖА	79
МУЗИЧНА МОЗАЙКА	82
МАГІЯ ТЕРПСИХОРИ.	84
ПРОГУЛЯНКИ ПАРИЖЕМ: У ЦИРКУ ТА КІНОТЕАТРАХ	85
МИСТЕЦЬКІ ГЕНІЇ НІМЕЧЧИНИ	87
НІМЕЧЧИНА — МУЗЕЙНА КРАЇНА	88
МУЗИЧНА МОЗАЙКА	90
МИСТЕЦТВО ТАНЦЮ: У ПОШУКАХ ЕКСПРЕСІЇ	92
НА КАВУ ДО ВІДНЯ: МИСТЕЦТВО АВСТРІЇ.	94
ВІДЕНСЬКІ ХУДОЖНІ ВАРІАЦІЇ	95
ВІДЕНСЬКІ МУЗИЧНІ ЗУСТРІЧІ	97
МИСТЕЦЬКІ ВІДКРИТТЯ НА КРАЮ ЄВРОПИ	100
ХУДОЖНІ МАНДРИ БЕЛЬГІЄЮ ТА НІДЕРЛАНДАМИ	101
НА БРИТАНСЬКИХ ОСТРОВАХ	105
«АНГЛІЙСЬКІСТЬ» У ЖИВОПИСІ І ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕТВОРЕННІ ПРИРОДИ	106
МУЗИЧНА МОЗАЙКА	108
НОРВЕЗЬКІ ЕКСПРЕСІЇ	110
РОЗДУМИ ПРО ЖИТТЯ, ЛЮБОВ І СМЕРТЬ У ФАРБАХ І КАМЕНІ	111
МУЗИКА ПІВНІЧНИХ ФІОРДІВ	113
НА БЕРЕГАХ ВІСЛИ	114
ХУДОЖНІ ВРАЖЕННЯ У КРАКОВІ	115
МУЗИЧНА МОЗАЙКА	117
РОМАНТИЧНА ЧЕХІЯ.	119
КРАСА І ВЕЛИЧ НАД ВОДАМИ ВЛТАВИ	120
МУЗИЧНО-ТАНЦЮВАЛЬНА МОЗАЙКА	122

НА УГОРСЬКИХ БЕРЕГАХ ДУНАЮ	123
ПРОГУЛЯНКА БУДАПЕШТОМ	124
МУЗИЧНА МОЗАЇКА: В УГОРСЬКИХ РИТМАХ.	126
РОСІЯ МИСТЕЦЬКА	128
ПРОГУЛЯНКИ САНКТ-ПЕТЕРБУРГОМ	129
МУЗИЧНА МОЗАЇКА І МУЗИЧНИЙ ТЕАТР	131
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ: «НЕ ВІРЮ!»	134
МУДРІСТЬ І ГОРДІСТЬ КАВКАЗЬКИХ ГІР.	135
СИЛА ПОЧУТТІВ У СПІВАХ, ТАНЦЯХ І ТВОРЧОСТІ КОМПОЗИТОРІВ	136
ПОДОРОЖУЄМО САМОСТІЙНО	138

УКРАЇНА: ПОВЕРТАЄМОСЬ ДОДОМУ 139

МИСТЕЦЬКИЙ КРАЙ — ЗАХІДНА УКРАЇНА.	140
АРХІТЕКТУРНІ ВРАЖЕННЯ І КОЛОРИТ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА	141
МУЗИЧНА МОЗАЇКА	144
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ	147
МИСТЕЦЬКА ПОДОРОЖ НА УКРАЇНСЬКИЙ ПІВДЕНЬ.	149
АРХІТЕКТУРНІ ВРАЖЕННЯ	150
МУЗИЧНО-ТЕАТРАЛЬНА МОЗАЇКА	152
ЛЕГЕНДИ КРИМУ.	154
ЗАГАДКИ КРИМСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ.	155
КРИМСЬКА ЗЕМЛЯ В МУЗИЧНІЙ МОЗАЇЦІ	157
ЛИНУТЬ ДУМКИ ЗІ СХОДУ УКРАЇНИ	159
СВЯТІ ГОРИ	160
МУЗИЧНА МОЗАЇКА	161
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ	163
МИСТЕЦЬКІ ПЕРЛИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ПІВНОЧІ	164
ХУДОЖНІ СКАРБИ СІВЕРСЬКОГО КРАЮ	165
МУЗИЧНА МОЗАЇКА	168
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ	170
У ПРОСТОРІ КІНОЕКРАНА: ГЕНІЙ ІЗ СОСНИЦІ.	171
У СЕРЦІ УКРАЇНИ	172
ХУДОЖНІ СКАРБИ	173
МУЗИЧНА МОЗАЇКА	176
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ	178
«ЯК ТЕБЕ НЕ ЛЮБИТИ, КИЄВЕ МІЙ?»	179
МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЛІТОПИС МІСТА: АРХІТЕКТУРА І ПАМ'ЯТНИКИ КИЄВА	180
МУЗИЧНА МОЗАЇКА КИЄВА.	183
НА ТЕАТРАЛЬНИХ ПІДМОСТКАХ	185
У ПРОСТОРІ ЕКРАНА	187
ПОДОРОЖУЄМО САМОСТІЙНО	188

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня/учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	в кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

КОМАРОВСЬКА Оксана Анатоліївна

МИРОПОЛЬСЬКА Наталія Євгенівна

НИЧКАЛО Світлана Андріївна

РУДЕНКО Іраїда Володимирівна

«МИСТЕЦТВО (РІВЕНЬ СТАНДАРТУ, ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ)» підручник для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *О. В. Гноінська.*

Технічний редактор *А. В. Пліско*

Художнє оформлення *В. І. Труфена*

Коректор *Н. В. Красна*

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника, розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 27.08.2019. Формат 84×108/16.

Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 20,16. Обл.-вид. арк. 21,40.

Тираж 20058 прим. Зам. 1708-2019.

ТОВ Видавництво «Ранок»,

вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.

Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.

E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67

Підручник надруковано на папері українського виробництва

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК»,

пров. Сімферопольський, 6, Харків, 61052.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5340 від 15.05.2017.

Тел. +38 (057) 712-20-00. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

10(11)

МИСТЕЦТВО

РІВЕНЬ СТАНДАРТУ ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Підручник вирізняє наявність таких матеріалів:

- Ілюстративний ряд, що унаочнює навчальний матеріал та спонукає до творчого пошуку
- Творчі завдання, які сприяють розвитку критичного мислення
- Питання для самоперевірки за кожною темою
- Цікаві відомості про художню спадщину людства

Інтернет-підтримка дозволить:

- здійснити онлайн-тестування за кожним розділом
- скористатися додатковими матеріалами

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Інтернет-підтримка
interactive.ranok.com.ua

